

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА № 333

В. Д.

ВОЕННО
АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВО

ОТ
Проф. ПЕТКО СТАЙНОВ

ВТОРО ОСНОВНО ПРЕРАБОТЕНО ИЗДАНИЕ

„БИБЛИОТЕКА“
ВОЕННА АКАДЕМИЯ

СОФИЯ
УНИВЕРСИТЕТСКА ПЕЧАТНИЦА
1946

Въведение

Войната, която туку-що привърши, показва за сетен път, че държавата трябва още в мирно време да се организира и подготви във всяко отношение, за да може в случай на нужда с увереност в победата да влезе във войната. Въпросите, които изпъкват пред управлението на държавата и пред административното право във връзка с това, се очертават главно в две направления: а) организация на народа за водене бойни действия — организиране и командване войската и б) организиране и подготовка — стопанска и материална на държавата за война — военно стопанство. С това именно се занимава военното административно право.

Определение. Военното административно право е правна дисциплина, която като част от общото административно право изучава вътрешните правни норми, които се отнасят до организирането и функционирането на обществената служба по подготовката на войската и воденето на войната.

Това определение на военното административно право поставя за разглеждане няколко въпроса:

1. Военното административно право е правна дисциплина. То трябва следователно на първо място да се разграничи откъм другите дисциплини, които също се отнасят до войската и войната, но не са правни, а технически дисциплини; те са военната наука и интендантската наука.

а) Военната наука не е правна дисциплина, не се занимава с изучаване на правни норми, а с поуките и сведенията от досегашните войни и съществуващите войски и въоръжения, за да извлече правила за обучението, за организирането, въоръжението на войската и за воденето на боя. Тъй като в нея се застъпва главно един технически елемент и се търси да се създаде възможност за постигане най-добра войска, най-сполучливо командване с оглед на победата, то тя често се уподобява на изкуство — военно изкуство, което обаче в същност се отнася главно до упражнението на командването. Тук спадат на първо място тактиката и стратегията на боя.

б) Интендантската наука също не е правна дисциплина, защото се занимава с изучаване поуките от миналите войни, сведенията за снабдяване на другите войски, с изучаването възможностите на пазара и на народното сто-

панство с оглед да установи правила и планове, за да се обезпечи най-пълното и най-своевременното снабдяване на войската с храни, дрехи, превози и материали. Тази служба във войската, която, следвайки тия правила, има за задача да върши това снабдяване, носи още името в о е н н а а д м и н и с т р а ц и я. Това название „военна администрация“ днес се укава непригодно и остаряло; то цели да разграничи чиновите, които се занимават със снабдяването откъм строевите чиновите. По-правилно е в случая да се употребява изразът „интендантска служба“.

2. Военното административно право съставлява част от общото административно право, тъй като неговият предмет за изучаване е обществената служба по организирането на войската и воденето на войната, която обществена служба съставлява част от общото управление, от администрацията на държавата. В миналото, когато на войската не се е гледало като на обществена служба общо на държавата, а като на въоръжена и издържана от монарха, господаря въоръжена група хора, като на военна каста, поставена в лично негова услуга и разпореждане, са били правени опити да се обособи едно свършено отделно право, което да урежда положението на войската и на военните. В днешната демократическа държава не може да се приеме съществуването на такова самостоятелно военно или войсково право. Днес наред с войника и с военните в подготовката и воденето на войната взема участие и целият народ, цялата държава.

С оглед на това, че се касае за част от административното право, налага се да се прокара разграничение откъм други две правни дисциплини, които също са във връзка с войската и войната:

а) Откъм военно-наказателното (материално и процесуално) право. То е наказателно-правна дисциплина и не се занимава с изучаване правните норми, отнасящи се до организирането и функционирането на войската, а с правните норми, отнасящи се до определяне наказанията за престъпление във войската или във връзка с войската и войната, както и за начините за налагането им — военно-углавния процес. Тук спада в известно отношение и така нареченото „военно-дисциплинарно право“, което в същност не е и отделен клон от правото. Но тъй като дисциплинарните наказания във войската са от особено строг характер и се доближават много до углавните, то самото налагане на тия наказания в известно отношение е предмет на изучаване и в военно-наказателното право, като обаче същината на военната дисциплина, както и на всяка служебна дисциплина се изучава в административното право, тъй като се касае за проява

6

на административна, а не на съдебна власт и всичко по нея не се изразява само в налагане на наказания, а и във възпитание.

б) Откъм международното право на войната. Докато военното административно право се занимава с вътрешните за държавата правни норми около условията, които се създават по вътрешното позитивно право за гражданите вследствие обявяването или воденето на войната, има правни норми, които междудържавното право търси да установи и които, като междудържавни норми, целят да уреждат отношенията между воюващите държави или в неутралните държави във връзка с войната — това е правото на войната, което съставлява част от междудържавното право.

ДЕЛ ПЪРВИ

ВОИНА И ВОЙСКА

За понятието „война“, както и за понятието „войска“ съществуват най-различни определения според това дали се касае за междудържавно, наказателно, военно-наказателно или административно право, или пък се касае за военна наука. В настоящия труд тия две понятия „война“ и „войска“ ще бъдат разглеждани само с оглед на вътрешното право и по-специално на административното право.

Глава първа

Войната по вътрешното право

§ 1. Обща характеристика на войната

Войната обикновено се разглежда като явление, което спада за изучаване към междудържавното право — въоръжена борба между две неприятелски държави. Обаче войната или по-скоро обявяването на войната и времето, през което трае войната — военно време — представлява предмет за разглеждане и от вътрешното право и по-специално от военно-административното право.

1. Обявяването на война, само по себе си от гледна точка на вътрешното право, не е някакво престъпление, нито произвол или каприз, а е едно публично-правно волеизявление на съответния държавен орган, свързано с важни публично-правни последици. (Вж. по-долу) Самото водене на войната е една редица от действия на органи на държавата, които са от публично-правно естество и се развиват съобразно нормите на публичното право при упражняването на едно голямо свободно усмотрение. Така че, правно погледнато, войната е едно явление, в което се изразява съответна дейност на държавата в рамката на закона: и войната, както и всяка друга дейност на държавата, се развива в рамката на закона, колкото и широка да е тя. С оглед да се угодничи на някои пацифистични настроения, с които в известни държави се спекулираше между двете големи последни войни, някои автори високо се провикваха, че войната е престъпление. Въпросът за противоправността на войната следва да се разглежда в междудържавното право, което претендира да регламентира обявяването и воденето на войната между държавите.

От гледна точка на вътрешното право обаче, щом се нахожда из схващането, че войската е обществена служба на държавата (Вж. по-долу), то войната се явява като дейност на една обществена служба, една съответна дейност на държавни органи. И както полицията или милицията действува срещу разни разбойници, метежници във вътрешността с всички средства, които са на нейно разположение и които съответствуват на естеството на тая служба, така също, с още по-голямо право, и войската действува с всички средства, които са на нейно разположение и са от естеството на тая служба, срещу ония лица — неприятелски държави или вътрешни врагове — които застрашават съществуването или целостта на държавата. Следователно от гледна точка на вътрешното право не може да става дума за противоправност на войната като дейност на войската; счита се обаче винаги за противоправно действието или нападението на противника и заради това се предприема и води войната срещу него.

2. Войните представляват голям интерес за правото, защото не са, за нещастие, рядко явление. Само България в последните тридесет и пет години е участвувала в четири войни: Балканска война срещу Турция (1912 г.); Междусъюзническа война (1913 г.); Европейска война (1915 г.) и напоследък — Световна война.

Необходимостите, свързани със съвременната сложна война, примерите, главно от последните две големи войни, налагат на държавата да се готви със своите институции за дълга война и всеки момент да бъде готова за война.

3. С оглед на характера, който взема напоследък войната, трябва добре да се различават две често употребявани в тая материя понятия: бойни действия и война. Понятието „бойни действия“ — този израз е по-точен от изрза „военни действия“ — означава битка на въоръжени хора със смъртоносни и изобщо с бойни средства по суша, по море или по въздуха. А понятието „война“ е свързано с едно много по-дълготрайно положение на враждебни прояви, на натрупани военни части, на скъсани дипломатически сношения, на схватки на отделни войскови групи, на ред ограничения за вътрешния стопански и обществен живот и др. п.

Положението на война значи трае обикновено по-дълго от самите бойни действия, от битките: то ги предшествува, то ги придружава, то дори продължава след преустановяването на бойните действия и след подписването на примирие. Има случаи, в които войната е обявена, а месеци наред не се водят никакви бойни действия: днешната война не е вече само гърмежи и битки между две войски, а нещо по-задълбочено и с по-широк обхват.

И обратно: има случаи, в които се започват бойни действия, без дори да е била обявена война. От последните войни

стана ясно, че все по-малко се прибегва до подаване предварително на ултиматуми и до правене, преди всякакви бойни действия, на формални волеизявления на държавни органи за тържествено или формално обявяване или за започване на война.

§ 2. Войната в миналото

Най-старата война в уредените държави бе само кърваво стълкновение за надмощие между организирани въоръжени групи от хора, свикани и наети от един господар: това са войните на Рим, това са феодалните войни, това са дори войните на абсолютните държави, на Людовик XIV, на Фридрих Велики, на Густав Адолф, на Мария Терезия, на Петър Велики.

След Френската революция, по примера на Наполеона, войните постепенно се превръщаха в кърваво стълкновение на два народа. Тогава се очерта вместо елемента „професионална война“ нов елемент — „въоръжен народ“. Това ново понятие „въоръжен народ“ не е рожба на времето след войната 1914—1918 г., както смятат някои, а датира много по-отдавна. Още след Френско-пруската война от 1870 г. германско-пруската военна доктрина изтъкна на пръв план елемента „въоръжен народ“.

Обаче понятието „въоръжен народ“ не се покрива с понятието цялостна война. То означава само, че рекрутирането на войските ще става не само от избрани класи или от наемници, не ще почива на професионалното начало, а на всеобща военна повинност — „кървав данък“ от всички мъже. Необходимостта от употреба на по-големи маси в боя, поради нововъведените оръжия и усъвършенствуваните транспортни средства, не позволяваше вече на държавните хазни да издържат многобройни и скъпо коштуващи постоянни и професионални наемни войски. Само богатите морски и сравнително по-запазени от чести войни държави, като Англия и Северо-американските щати, запазиха доскоро старата система. Но и те днес я изоставят.

Системата на всеобща задължителна служба, сама по себе си, самото събиране на войски по набори обаче не изменяше в друго отношение характера на войната. Войната си оставаше пак бой между две въоръжени организирани групи; успехът беше обусловен и при това положение от многочислеността, от храбростта, от тактиката на бойните единици. Тя се водеше само от военачалника и се подготвяваше само от военното управление. Понеже бе обикновено краткотрайна, тая война не изискваше никакви по-особени стопански подготовки, нито особени грижи за населението. Като институт за снабдяване оставаше само реквизицията, комбинирана с закупуване от пазара.

Такива бяха всички войни през XIX в.; такава беше Руско-турската война от 1877—1878 г.; такава беше и Балканската война през 1912 г.; с тия разбирания ние влязохме във войната през 1915 г.

Така че публичното право бе създадо, с оглед на войната, само две основни институции: задължителна военна повинност чрез набори и реквизицията за хранителни и фуражни предмети. Към тях се прибавяха само още две доста стари институции: конскрипцията (за коне и добитък) и квартирната повинност.

Водена в този вид, войната все пак не засягаше цялото население, а само мъжете и то тия, които са годни да носят оръжие. Не засягаше разни имоти и предприятия; последните продължаваха свободно да си работят с налични работни сили. Също така не обвързваше с нищо другите държавни учреждения от вътрешността, освен, разбира се, ковчега на държавата, от който трябваше да се заплащат реквизициите и разноските по водене на войната, а също покупките в чужбина. Известна е прочутата фраза от миналото, че „за войната трябват пари, много пари и винаги пари“, а някой добавя: „и само пари“. Войната бе, значи, едно ограничено действие на държавата, което започваше с формално обявяване на войната (или, по-точно казано, с започване на самите бойни действия), траеше сравнително кратко и свършваше с формалното прекратяване на тия действия.

Ето защо не ставаше нужда при войната, водена при тия условия, от въвеждането на други публично-правни институции и от особено организиране и пригаждане на цялата държавна машина към войната. От тогава е останало и названието „действащата армия“, т. е. войската, която се бие — една служба на държавата, която по схващането от онова време е организация сама за себе си и се считаше от временен характер; въвн от нея се проявяваше останалата държавна администрация, която именно се считаше, че е от траен характер и която в нищо или почти в нищо не се засяга от „действащата армия“.

§ 3. Цялостната война

Войната от 1914 г., а главно Световната война от 1939 г. с многомилионните човешки маси, хвърлени в боя, с огромното количество материали и най-разнообразни и постоянно усъвършенствувани средства за борба, с действието на блокадата по море, та и по суша и въздуха, със своята дълготрайност внесе коренна промяна в схващанията за подготовката и за воденето на войната. Сега не се бият вече само две войски, и техните сили не се мерят, както някога, само с числото на „щиковете“. По-раншната война бе битка на войските; днешната война стана не вече дори битка на народите, а битка на държавите в тяхната цялост. Цялостната

война е битка на две държавни стопанства, на две държавни организации с всички техни учреждения, предприятия и имоти, с всички налични сили на цялото население: мъже и жени — всичко, което е годно да се бори и да произвежда.

1. Цялостната (тоталната) война оправдава това свое название поради две причини: първо, защото обхваща всички средства на държавата: военни, финансови, стопански, материални, духовни, политически и пр., и второ, защото обхваща в борбата цялото население на страната — безразлично мъже, жени, служили и неслужили.

Днешната война, цялостната война, не е, значи, проява само на въоръжена сила, хвърлена в боя, но е проява и на едно специално организирано стопанство, годно да продължи да работи, да произвежда достатъчно, за да издържа войската и народа през време на войната, а също и проява на дух, който да обединява народа и да изпълва с воля за победа и вяра в общата държава сърцата както на ония, които като войници се бият на фронта, така и на ония, които зад фронта произвеждат блага или пък отглеждат подрастващите поколения — бъдещите борци за родината.

2. В епохата на цялостната война всичко се подготвя, организира и ръководи общо от държавата, под указанията на общата върховна държавна власт, а не само от главното командване или от Военното министерство. Последните две институции запазват голяма роля във воденето на бойните действия и в подготовката и воденето на самата война. Но това вече не е всичко в съвременната война. При днешната война става нужда всичко — имоти и приходи на всички — да се предостави под разпореджанието на държавната власт; всички подлежат на организиране и пълно подчинение на държавната власт, за да се привлечат на указаната им работа или за активни бойни действия. С оглед на това, ако стане нужда, държавата се заема с издръжката не само на войската, но и на всички тия, които по един или друг начин тя използва на фронта или в тила, в фабриката или на полето — и на техните семейства. Целият бюджет на държавата, а не само бюджетът на Военното министерство, става бюджет на войната, дори и преди формалното ѝ обявяване.

3. Идеята за цялостната война доведе до нови социални, духовни и стопански форми и до нови схващания по функционирането на държавната администрация и частното стопанство, до нов политически облик на цялата държава. Всичко това имаше за последиствие на първо място да доведе до засилването на държавната власт в стопанския и духовен живот на страната и то не само като някаква извънредна и краткотрайна принуда през време на траенето на самата война, а като постоянно и трайно явление. Заедно с

това се очертава все повече, като израз на постоянна политика, и плановото или направлявано от държавната власт стопанисване.

Всичко това обаче днес не става по никаква случайност, по хрумвания или капризи, а по силата на предварително установени правни норми — цяло едно ново законодателство се изгради и продължава да се изгражда, за да се справя с нововъзникващите положения — то е именно предмет поспециално на военното админ. право.

Глава втора

Правен характер на войската

Определение. Войската е една организирана от държавата, като обществена служба, въоръжена сила, предназначена да води война, за да бие външните и вътрешните врагове на тази държава. Това е определението, което военното админ. право дава на понятието войска. С това определение не се предрешава въпросът за доброволческа, наемна, (професионална) или наборна войска, или за милиция и пр. Това са вторични елементи, които според възприетите от позитивното законодателство начала могат в даден момент в дадена държава да са възприети или не при организацията на войската. Но не е тяхното отсъствие или присъствие, което определя съдържанието на понятието войска днес. Има, значи, други елементи, основни, важни, конструктивни — те се съдържат в това определение и те са меродавни за определяне на понятието войска.

Това определение на войската предизвиква разглеждането на няколко въпроса, свързани с основните елементи на тази дефиниция, а именно: 1) Предназначението на войската; 2) Войската като организирана въоръжена сила; 3) Войската като обществена служба и 4) Подчинението на войската на обществената власт — въпроса за върховното командване на войската.

§ 1. Предназначение на войската

Предназначението на войската е да се бие — това е основното положение: да се бие с неприятеля на държавата, на народа, бил той вътрешен или външен. Чрез войската държавната власт, в днешната държава, организира народа, за да отстоява и с бой интересите на отечеството.

Това схващане налага да се направят две разграничения.

1) Войска и полиция (милиция). С това свое предназначение да се бие, да води бойни действия, за да наложи волята на държавата и на народа, войската трябва да се раз-

личава от полицията, която също е въоръжена формация на държавата. След 9 септември 1944 г. в изпълнение функциите, предвидени по законите за административната полиция, влезе народната милиция, чийто състав биде подбран от новата държавна власт — Министерството на вътрешните работи — съобразно настъпилата коренна политическа промяна след революцията на тая дата.

Вътрешната правна уредба и предназначението на двете тия обществени служби са различни. Спрямо полицията войската се явява като организиран за бой с неприятеля въоръжен народ, докато полицията е само една частична формация от наемни служители на държавата, организирани и въоръжени, за да запазят реда и спокойствието във вътрешността.

Основното предназначение на войската е да води война, да се бие — да действа с организирана материална бойна сила срещу врага, срещу неприятеля на държавата вън и вътре; обаче вътре тая сила не действа по собствен почин, а само при поискване на въоръжено съдействие от полицейската власт.

Войската се намесва значи по изключение във вътрешния ред с оръжие и то само когато съпротивата на местните люде спрямо държавната власт вземе масов характер, тогава именно, когато наличната полицейска сила се окаже недостатъчна и самата държава се счита за застрашена от надигналите се маси, които се очертават тогава като неприятел, срещу който на общо основание действа войската — и то по поискването от полицията.

След като извърши необходимите бойни действия за потушаване на метежа и възстанови реда, войската се оттегля, като предоставя на полицейските (днес милиционерските) сили сами да продължават своята дейност по запазването на реда, по установяване на виновниците и препращането им за съдене.

Основното предназначение на полицията е да извършва чрез издаването на общи и индивидуални админ. актове, разрешения чрез матер. актове и чрез налагане на наказания, една предпазна дейност, предназначена да обезпечи реда, спокойствието и безопасността вътре в страната: само при нужда, и то като изключение, при неподчинение от гражданите на тия полицейски правилници и разпореждания, се прибегва направо до материална принуда, упражнявана от организираната и въоръжена полицейска сила. Действието с оръжие на въоръжената полицейска сила не означава бой с неприятеля, както при войската, а справяне със собствени граждани или жители, които обикновено не са чужденци и неприятели, а нарушители, престъпници или неразумни люде. За предприемане на каквато и да е дейност полицията има

сама почини и не чака покана нито от съдилища, нито от войска — а тя е, която повиква войската на помощ. Войската по начало няма свои собствени и отделни полицейски функции: тя не регламентира нищо, а се бие.

И в двата случая се касае за обществени служби, които имат основно различни предназначения и поради това имат различни правни режими и по функционирането, и по регулирането, и по вътрешната дисциплина, и по углавното наказание.

2) Войска или народна отбрана. Предназначението на войската да се бие отрича чисто отбранителния характер на съвременната войска и не дава основание да бъде заместено понятието войска с понятието народна отбрана.

По-рано, под влияние на някои пацифистически идеи, а главно — за България — с оглед на онова положение, което ѝ беше наложено с военните клещи по немския договор, някои бяха наклонни да възприемат, че предназначението на войската е само да брани отечеството, а не да се бие дори и при нападение. Като че ли войската трябваше само да чака да бъде нападната, за да се брани срещу нападателя. Самото предназначение на войската във всички държави, както и горчивият опит, показат, че това схващане е съвършено погрешно; а и самият характер на всяка истинска съвременна войска и война опровергава подобно схващане.

Да се брани отечеството, значи да се бранят неговите интереси спрямо неприятеля. Ако неприятелят е завзел места от отечествената земя, да се брани отечеството, значи да се води борба за отвоюване на тия свои земи, като се сломи и изгони този неприятел.

Ако неприятелят предприема ред мерки от търговско, транспортно, духовно (пропаганда, политическа намеса), стопанско, и пр. естество, които застрашават съществуването на отечеството, то да се брани отечеството, значи, ако няма друго средство за уреждане на въпроса, да се води борба с този неприятел, за да се застави със сила да преустанови тия погубни мерки и да даде гаранции за бъдещото си поведение. Наистина всяка държава по своему ще преценява тия обстоятелства и в това отношение може да има много субективизъм и много злоупотребление със силата. Това е вярно, но за съжаление то е един факт в съществуването и в борбите на всички днешни държави. Войската следователно ще има по указание от държавната власт да се справя с фактите, за да обезпечи интереса на държавата и на народа. Това е една горчива истина, която ограничението за войската само в чиста отбрана, не ще може да подслади. Една войска и един народ, които се възпитават само в чиста отбрана, само в очакване да бъдат нападнати, за да се бранят, само в идеи за пацифизъм, са предварително обречени на гибел при днешното

международно положение и при безсилието на международната съвест и на международното право да се зачитат по справедливост правата и интересите на всеки годин народ. Ето защо основното предназначение на войската и днес остава да се бие с неприятеля — това характеризира цялото ѝ устройство и функциониране. Но войската сама няма инициативата да се бие и кого да избере за неприятел. Тя е само един от инструментите за воденето на войната — най-важният — който обаче се туря в движение само от съответната държавна власт при надлежна преценка и подготовка за воденето на войната от дипломатическо, стопанско и финансово естество.

Този въпрос биде поставен във връзка с названието на съответното министерство в новата републиканска конституция на България. Названието „Министерство на войната“ повече приляга, с оглед на специфичните задачи на съвременната войска, отколкото „Министерство на народната отбрана“.

§ 2. Войската като организирана въоръжена сила

Войската при днешната война не е вече само сбор от въоръжени — с пушки или копия — хора, не е и въоръжена „група хора“, а е една съответно подготвена от държавата многостранна организация, с постоянни и обучени кадри, с сложно и машинизирано въоръжение.

1. Войска и въоръжени хора. Войска тук се разбира в смисъл на често употребявания в нашите закони израз „военни сили“, които обхващат както мирновременните постоянни части в казармите, така и запасните части. Трябва добре да се отбележи също така, във връзка с това определение, че тук се говори за въоръжена сила, в смисъл на организация, а не за въоръжени хора: една група от въоръжени хора, които са се дигнали против властта, няма качество на войска нито по вътрешното, нито по външното право.

2. Войска и въоръжен народ. По-рано често се е казвало, че войската е „въоръжен народ“ и се е считало, че това е демократична войска. Може би преди сто години, когато основното въоръжение беше само пушката и всеки гражданин можеше да бъде и войник, щом има пушка, да би могло да се даде и такава дефиниция на понятието войска. Днес обаче, в периода на бойните аероплани, тежки оръдия, танкове, мини, дреднаути и пр., не е вече отделно въоръженият човек или сборът от въоръжени граждани, който характеризира понятието войска, а организацията; войската днес се оценява като сила, според организирани единици, дивизии. Днес войникът може и да не е въоръжен с пушка или дори с револвер, а да стои на кормилото на танка или на аероплана и пак да съставлява част от войската на държавата.

Изразът „въоръжен народ“ има смисъл в случая само като допълнително изяснение, за да се разбере, че в отличие от ония времена, когато войската се комплектуваше само от известни привилегирани съсловия, рицари или войскари, днес тя се комплектува от целия народ.

3. Войска или народна войска. Често се употребява към израза „войска“ качествено понятие „народна“. То иде по-скоро да подчертае един политически елемент, много важен сам по себе си, че войската изхожда от народа и служи само на народа, но от чисто правна гледна точка не внася изменение: това качествено име остава ирелевантно за правото, макар и от съществено значение за политиката. И без това качествено име днес в демократическата държава войската служи само на народа, бидейки обществена служба.

4. Милиция. Тъй като в това определение се подчертава, че войската е въоръжена сила, явява се необходимо да се разграничи днешната войска откъм друга също така въоръжена формация, която се среща в някои държави, а именно откъм милицията.

Съществуват в разните държави три различни вида милиции: а) традиционната милиция, б) политическата или партийна милиция, в) народната или полицейска милиция.

а) Традиционната милиция. Понятието милиция се взема за разглеждане преди всичко в традиционен смисъл, в какъвто то е било употребявано в миналото в държавите, гдето се среща тоя особен род войска: милицията е въоръжен народ като непостоянна войска. Това е цивилното население, без разлика на възраст, без специално военно обучение, чрез набори в казармата, без постоянни военни кадри; то се свиква от държавната власт да се притече за отбраната на отечеството, само когато тая власт счете, че това е необходимо. Тогава това въоръжено население действа като войска и се бие срещу външния враг за отстояване на независимостта на родината. Онова, което отличава тая войска — милиция — от съвременната войска, е преди всичко липсата на елемента на постоянност: днешната войска, била тя наемна, (професионална), доброволческа или наборна, е преди всичко постоянна войска. Милицията се събира, значи, само от време на време, при нужда. В останалото време държавата счита, че няма нужда от налична военна сила; всеки гражданин си върши частната работа, като пребивава в къщи, гдето е винаги готов, като войник-милиционер и чака да бъде повикан, за да се бие.

Такава система на войска можеше в миналото да послужи на държавата, но то беше само в онова време, когато войните се водеха само с просто оръжие (меч, копие или пушка), и то за малки държави, прикрити от врага чрез при-

родни препятствия и неизложени на чести нападения, било че са се обявили за неутрални, било че не са на пътя на войските на големите държави. Най-известен случай е тоя с милицията на швейцарската конфедерация и на някои североамерикански държавици. Доскоро разни антимилитаристи и пацифисти често препоръчваха да се премахне постоянната войска и се замени с милиция. Горчивият опит на многобройните войни и тежката съдба на неподготвените за воюване държави, показаха, че това искане е из основа наивно: всички държави, които в миналото бяха се задоволили с милиция (главно някои американски държави), в това число и самата Швейцария, си дадоха сметка, че дори и неутралната държава днес вече не може да мине без постоянна войска, добре обучена чрез престояване в казармата, с установени боеви поделения и формации, с всички видове оръжия. При съвременната сложна и почти машинизирана война по сухо, по море и във въздуха, при която предаността и ентузиазмът на народа сами още не решават победата, нито създават сами най-добрите за днес войници, милициите изгубиха значението си като войска и са изоставени.

б) Политически или партийни милиции. Това са формации от избрани въоръжени граждани, учредени от политически партии, специално за да подпомогнат запазването на определен политически режим. Те се призовават да действуват не по решението на държавната или на военната власт, а на съответното партийно или политическо ръководство. Обаче постепено в повечето случаи и тия партийни милиции, с утвърдяването на режима, се приливат в обикновената, постоянна войска или в униформената полиция (полицейска милиция).

в) Народната милиция в България. Това представлява политическата милиция на Отечествения фронт, която след революцията на 9 септември 1944 г. и след утвърдяването на режима на О. Ф. пое упражнението функциите на униформената полиция. Нейните членове днес не са доброволци, нито войници, а служат като държавни служители за запазване реда, спокойствието и безопасността на народа съгласно принципите, установени от закона за административната полиция и в духа на режима, установен от Отечествения фронт като легален режим, основан на законите в страната. Така че народната милиция не е войска, не спада към Министерството на войната, а се числи към административните служби на Министерството на вътрешните работи. За разлика от войската народната милиция, като униформена полиция, може винаги да действа по свой собствен почин, за да обезпечи запазването реда, спокойствието, безопасността, докато войската се намесва — и то само с бойни действия — само ако бъде надлежно повикана.

Войската като обществена служба

Да се приеме твърдението, че войската е обществена служба, означава да се утвърди, че тя е проява на общо-държавната власт, че нейната дейност е администрация. Това схващане е от особено значение за цялото военно-административно право и е необходимо поради това да се провери дали в понятието войска, така, както е предадено в дефиницията, се срещат всички елементи, които характеризират обществената служба, като основно понятие за цялото административно право.

§ 1. Елементи на обществената служба във войската

Административното право дава следното определение на понятието обществена служба. „Обществената служба е специална уредба от обществен характер за редовното, ефикасно и непрекъсваемо задоволяване на общите масови нужди, чрез една организирана от държавата дейност със съдействието на публичната власт“.

Да разгледаме сега тия елементи:

а) Войската е специална уредба от обществен характер. Това значи, че тя е организирана от държавата въоръжена сила; тя служи на държавата, а не е някакво предприятие, организирано на частно-правно основание, за да налага с материална сила волята на отделни лица.

б) Целта на войската е да задоволява ефикасно, именно чрез развиване на бойни действия, масовата нужда на цялото общество от обезпечена вътрешна и външна сигурност. Това означава, че днешната войска, именно защото е обществена служба, не може да си поставя за задача да обезпечава сигурността специално само на един, бил той и най-висш орган на държавата — монарх или друг.

Тя не е и не може да бъде в услуга било на отделна политическа партия, било на отделно съсловие, било на отделна каста (напр. висши военни), било на една династия: тя служи на народа чрез държавата, като е поставена под заповедите на върховната държавна власт, която законът у нас е определил в лицето на Министерския съвет.

Войската се организира само от държавата и служи само на държавата и на целия народ. Ето защо войска не може да се организира от някои териториални или професионални или пък други поделения в държавата, което би значело да може да бъде употребявана от това поделение срещу други подобни поделения или срещу самата държава.

Общинска войска или областна войска няма. Една въоръжена формация на една община може да е някаква общинска

полиция, една въоръжена формация на една партия, може да е някаква партийна милиция, но не и войска.

в) За постигането на тази цел, държавата прибегва до организирането на една постоянна войска; тази войска по нашето законодателство е организирана на основата на задължителната служба по набори.

г) В организирането и функционирането на тая служба се прибегва до упражнението по силата на закона на публичната власт както за рекрутирането на военни чиновове, така и за снабдяване с известни материали — реквизиция, така и за провеждането известни разпореждания на нейни органи.

д) Издръжката на войската става от общата хазна на държавата с обществени средства, чието изразходване е подчинено на особения режим на обществената отчетност; имотите, които са предназначени за функционирането на тази служба (казарми, крепости, плацове и др.) са обществени имоти и са подчинени на особения режим за обществените имоти; всички лица, които са зачислени за постоянно в служебните кадри на тая служба — офицери, подофицери, военни чиновници — са всички на общо основание държавни служители и са подчинени на особения режим за държавните служители — чиновниците, а войниците са тегобари.

§ 2. Правно естество на актовете на войската

Така че твърдението, че войската е обществена служба, се потвърждава от обстоятелството, че всички елементи на понятието обществена служба се срещат тук. От това твърдение произтичат ред други заключения.

1. Ред служебни места във военното ведомство, и на първо място самият военен министър, действуват в случаи, указани от закона, като органи на власт; техни актове в това тяхно качество могат да създават едностранно правни последици за гражданите — те ще са на общо основание административни актове, които съобразно правилата на админ. правосъдие ще могат да се обжалват за отмяна пред Върх. админ. съд. Разбира се, както е и при другите обществени служби на държавата, повечето от актовете и разпорежданията на началниците са вътрешно служебни, технически, материални или дисциплинарни действия. При тия актове, както и при всички други актове на командване, доколкото в тях се проявява от началника свободно усмотрение или се касае за висши правителствени актове при воденето на война, съдебен контрол не е възможен. Обаче има ред други действия по служба на органи от военното ведомство, които спадат под контрола на съдилищата и могат да бъдат отменявани или изменявани от тях в случай, че са противни на закона. Строгостта, с която се дава обаче една вътрешна запо-

вед и особеното дисциплинарно наказание, с което е свързано неизпълнението ѝ от подчинения воински чин, не може само по себе си да я превърне в админ. акт — тя е само служебна вътрешна заповед.

2. Когато заповедта на военачалника се отнася до лица не в тяхното качество на преки подчинени като военни чиновци, а като граждани, като отделни лица и засяга техните обособени права или установени правни положения, такава заповед може да бъде и административен акт.

Не всички актове, издавани от военни органи, във връзка с функционирането на обществената служба — войска, са вътрешно служебни актове, или само прояви на свободно усмотрение, при които да е невъзможен външен съдебен контрол. Като оставим настрана търговете и предприятията за войската, при които подсъдността на специалните контролно-съдебни юрисдикции и на гражд. съдилища се запазва, могат да се набележат ред други актове по военното ведомство, при които се намесва контролът на В. адм. съд или на разни админ. юрисдикции: обжалване решенията на наборните комисии за одобрение младежи да служат военна служба; налагане на военен данък; обявяване обществена полза за отчуждение на недвижими имоти за военни нужди и др.

Нареждането, което един офицер дава на подчинения, да даде огън с оръдието, на бойния аероплан да излети, на караула да заеме поста, на войниците да излязат на учение, или да излязат на позиция — това не са административни актове на орган на власт, а са само вътрешни за службата актове, безразлично какъв началник ги дава. Но назначението или уволнението на един офицер, както и повишението му в по-висок чин, е административен акт. Поверяването на едно или друго командване е в същност обаче изпълнението на една или друга служебна задача и това е вътрешен за службата акт, щом не е свързано с повишение в чин и заплата.

3. Задачата на войската, да се бие, е специфичната задача на тая обществена служба, по силата на закона, както задачата на съдийството е да съди, на полицията да предпазва, на учителството и на училището да учи и обучава.

Така погледнато, в своите административни resp. правни актове, и войската, както и другите ведомства, се подчинява на общото право на държавата и функционира именно като обществена служба по силата на закона; нейната функция се развива въз основа и в изпълнение на тези закони. Такъв е напр. законът за военните сили. Нейната дейност не е извън закона: дори когато действува на бойното поле или се справя с неприятел вътре в границите на държавата, войската не върши нещо извън законите, нейната дейност е подзаконна, заповедите, които се дават, са подзаконни, а не израз на произвол и заради това всички им дължат подчинение.

Наистина, както това вече нееднократно се подчерта и по-горе, при дейността и заповедването във войската много по-често и много повече от други ведомства има прояви на свободно усмотрение, или се касае за висши правителствени актове, но едните и другите не са проява на произвол, а все пак на подзаконно управление, предвидено да се извършва по нормите на административното право.

§ 3. Твърдението, че войската е отделна власт

Признаването войската за обществена служба и вкарването чрез това нормите, които уреждат войската в административното право, има за последствие да отхвърли всички опити на миналото, главно в по-старите абсолютически и монархически държави, да се изгради едно схващане, че войската, която служи специално на монарха, и се възглавява лично от него, не е някаква администрация, както всички други служби на държавата, а е нещо по-особено, по-висше, някаква особена власт в държавата, а нейните служители, главно офицерите, съставляват някаква особена каста или особено съсловие, стоящо над останалите.

1. Мнозина в чужбина, при разглеждането на въпроса за правното положение на войската и офицерството в съвременната държава, отдават значение на ред второстепенни — протоколари, фактически или политически — предпоставки, и не могат да се освободят от известни предубеждения, завещани от миналото. Схващането, че войската не бивало да се счита за административна или обществена служба, и че било унизително за офицера да бъде приравнен с чиновника, не почива на никакво юридическо основание и не отговаря на правния анализ на ролята на войската в днешната държава. У нас поне, гдето не е имало и няма кастово офицерство, гдето офицерите не се пробират от определени съсловия, а изхождат от народа — този въпрос не се повдига със същите предубеждения, както в някои други държави, и по него днес спор не може да има.

Изискването да се признае войската за нещо отделно, различно, самостоятелно, за отделна власт прилича на изискването, предвидено преди време и у нас от някои духовни среди да се признае черквата за една особена власт в държавата. В кастовите или в средновековните държави, гдето военното, феодално (рицарско) съсловие и самата черква са играли векове наред самостоятелна роля в държавата, наред с признаването за отделни съсловия на военните и на черковниците, могло е да се поддържа, че войската и черквата съставляват някакви отделни власти. Днес обаче, при обособяването на войската като въоръжен народ в служба на целите на държавата, за водене война от държавата, за подобно схващане вече няма място. При схващането на админ.

право, че държавата е мрежа от обществ. служби, както войската, така и православната черква (у нас досега), така и полицията, не са никакви отделни власти, а само организирани от държавата обществени служби, държавни организации — част от администрацията.

Впрочем този въпрос днес у нас се поставя вече само исторически, защото в народната република няма вече отделни власти, а само една основна власт — тая на народа, всичко останало е функции на органи, които представляват тази власт и действуват от нейно име.

2. Има наистина някои особености в организацията и в функционирането на войската, но те не водят до отричането на характера ѝ като обществена служба, а само до установяването, че и войската, както всяка друга обществена служба, има свои особености и затова е обособена в отделна иерархия, в отделно ведомство и не се слива с другите. Само ония автори, които не са още стигнали до новата идея в съвременната държава за обществените служби, не могат да намерят място във вътрешното право за войската и в своето обръкване предпочитат за най-удобно и сервилно да създадат от войската една материя *sui generis*, в която борави само царят, кралят, господарят. Щом се приема, че войската е подчинена общо на държавата и на нейния закон, не може да не се приеме, че войската е една обществена служба, наред с другите обществени служби.

3. Вярно е, че тази обществена служба е много важна — по численост тя е най-голяма; вярно е, че тя е свързана с особено строга дисциплина, с особено строга иерархия и строго обособен вътрешен живот; вярно е, че в някои отношения тя е свързана с особено тежки задължения за ония, които служат в нея, като се стига дори до самопожертвуване. Но ако се погледне през очилата на днешното положение на нещата, особено след изпитанията на последната война, ще се види, че подобни особености, ако и често в по-слаб размер, но от същия характер, почват да се създават и за ред други обществени служби, всяка от които претендира да играе особено важна роля в днешната държава: народна милиция; железничарство и морячество; минно работничество; лекари и др.

4. В езика на практиката и в езика на някои текстове, като се правят изброявания, за да не се изпусне някоя категория, за по-голяма пълнота, често, наред с израза граждански власти или административни власти, се добавя между другите подобни изрази и изразът „военни власти“. Това не означава, че се касае за някакви нови основни власти в държавата, наред с законодателната и съдебната. По същия начин често се употребяват и изразите: полицейска власт, горска власт, военна власт, митническа власт и пр. Във всички

тия случаи се касае в същност за органи на власт по разни ведомства, които са получили от закона възможността да прибегват при нужда и при съпротива до принуда. Но всички те са органи на обществени служби, които в своята власт нарязват чрез своята дейност изпълнителната функция в държавата.

5. Така че войската е една съставна част от общата администрация на държавата; тя е вчленена (интегрирана), както всички обществени служби, в общата държавна организация. Също като тях, и наравно с тях, тя е подчинена, на същото основание и по същия начин, на общото правителство. Обстоятелството, че по силата на особен закон и на самата конституция Министерският съвет е получил правомощие да упражнява по-пряко контрол и ръководство над войската, не изменя правната същина на това схващане.

Съществуването на едно отделно правосъдие, каквото е военното правосъдие, не е също така, само по себе си, указание, че войската е една отделна власт, защото в случая се касае само за едно специално правосъдие, каквото е учредявано в много случаи при най-различни обществени служби. Така например наред с военното правосъдие и военните съдилища трябва да се набележат духовните съдилища, административните съдилища, работническите помирителни съдилища и разни други специални съдилища, като това при Дирекцията за закупване и износ на храни.

Обстоятелството, че войската е една обществена служба, не води и до някакво подчинение на военната власт на политическата, т. е. гражданската (административна) власт, защото и административната (полицейска, гражданска) власт, и военната власт са проява само на общата власт на държавата. Те действуват съобразно общите закони на държавата и се взаимно зачитат помежду си и с всички останали власти и служби в държавата, когато действуват в определената им от правото компетентност.

Следователно, не може да има нито подчинение, нито борба между тия обществени служби, ведомства или власти в общата държава: в осъществяване целта общо на държавата, всяка има свои райони на действия, свои задачи за преследване, своя особеност в организирането, своя съответна компетентност, обособена по закона, който е израз на волята на общия законодател в държавата. На това основание и войската има свое отделно командване; то е разпределено и иерархиизирано съобразно вътрешния ред, установен съгласно естеството на функцията, която, по указание от закона на държавата, има да изпълнява.

Командуването на войската

Определението, което се дава на войската, и главно основното положение, че войската е обществена служба, организирана от държавата, за да служи за задоволяване по един организиран и ефикасен начин нуждата от вътрешна и външна сигурност за народа, налага да се разгледа по-отблизо и въпросът за командуването на войската, който би получил различно разрешение според това дали войската е някаква сама за себе си власт в държавата или е съставна част от общото управление като обществена служба.

В абсолютните и монархически държави този въпрос е разрешен в смисъл, че царят, кралят, господарят е единственият призван главнокомандуващ на войската, като в някои парламентарни монархии се прибавяше дори, че когато упражнява тази своя функция, той нямал нужда, както за останалите свои актове, от приподписването на съответния — в случая военния министър, защото тук не се касаело за обикновено управление. По този начин се създаваше една безотговорност за върховното военно командуване пред парламента. Такъв беше случаят и с някои тълкувания, които се даваха на чл. 11 от търновската конституция.

Този въпрос днес е разрешен у нас съобразно с началата за демократическото схващане за държавата и с новата роля на войската като истинска войска на народа, а не личен инструмент в ръцете на един монарх, или някаква самостоятелна власт вътре в държавата. Ръководството, а заедно с това и контролът на войската, е поверено днес, по закона, на правителството, в случая Министерския съвет. (Чл. 1 — 3 зак. за рък. и контр. на войската).

Трябва да се различават няколко неща в тази област: разполагане с войската, ръководство и контрол на войската, командуване на войската и управлението на войските.

§ 1. Разполагане (разпореждане) с войската

Щом се приема, че войската е обществена служба, че тя е предназначена да служи на държавата, на народа, то с нея в демократическата държава ще разполага само върховната правителствена власт, която съсредоточава и насочва всички служби на държавата — това е у нас сега Министерският съвет. Това заключение се подкрепя и от съдържанието на закона за ръководство и контрол на войската (1946 г.) и от конституцията.

Министерският съвет по доклад на военния министър разполага (разпорежда) с войската; това значи, че той ще определи какви акции може да предприеме войската и с

какви бойни и други задачи, свързани с нейните възможности, може да бъде натоварена тя, както в мирно, така и във военно време, както във вътрешността, така и срещу външния неприятел. Това означава, че военният министър сам не може да вземе инициативата и пряко да даде заповеди за такива акции и изпълнение на такива задачи от войската, при които тя ще трябва да мине в действие или да разгъне бойни сили. Ако военният министър счита, че се налага за войската да мине в действие във връзка с едно или друго събитие или във връзка с осъществяването на една или друга цел, трябва предварително да сезира правителството, което, понеже по закона разполага с войската, ще може да даде нареждане да се пристъпи към такова действие. Такава е установената сега система у нас.

В някои други системи, като напр. французката (по конституцията от 1875 г.) се приема, че председателят на републиката е, който разполага с военните сили. В монархиите обикновено се приема, че монархът разполага сам с войската, като дори в някои монархии (германската империя) се е възприемало, че за актовете, които издава в случая, монархът не се нуждае от приподписването на съответния отговорен министър, защото само той лично разполага с войската, която му е всецяло и пряко подчинена. В демократическите държави обаче правилото остава, че правителството разполага с войската.

Разбира се, когато не се касае за общи действия на войската или на значителни бойни формации, а се касае за местни действия на малка тактическа част, предприемани по искането, съгласно закона, на милиционерската власт за възстановяване реда в дадено място, няма нужда, нито има възможност да се чака за всеки случай решение на Министерския съвет, та дори и заповед на военния министър. Заповед за влизане в действие на такава малка част ще даде направо местният военен началник, при съподписване от съответния офицер за политическо възпитание съгласно чл. 5 от зак. рък. и контр. на войската, освен ако с вътрешна наредба на Министерството на войната е наредено за определени подобни случаи друго.

§ 2. Ръководство и контрол на войската

Докато относно разполагането с войската в демократическите държави няма никакво различие — винаги и навсякъде правителството разполага с войската — то относно ръководството на войската има известни различия. Обикновено ръководството на войската в повечето страни е поверено на военния министър, тъй като той като министър заема положение подобно на онова, което заема министърът във всяко друго ведомство, гдето той като поставен начело на служебната иерархия, ръководи цялата обществена служба.

У нас обаче във връзка с основната политическа промяна, която се провежда и във войската, и в страната, и особено важната роля, която нашата обновена войска има да играе както във външно, така и във вътрешно отношение, се е възприело законодателят да се отклони от това правило. Законът е постановил, щото ръководството на войската да се поеме от правителството в лицето на Министерския съвет, а не от военния министър. Заедно с това, и именно поради този нов облик, който законодателят иска да даде на войската след революцията на 9 септември 1944 г., законът предвижда, в допълнение на това свое постановление за ръководството на войската, да се предвиди и още една функция на Министерския съвет: да упражнява и контрол над войската. Ако при монархията царят имаше право не само да контролира, но и да ръководи, да командува, та дори и да разполага с войската, обяснимо е, че Министерският съвет при републиката, който става стожер на цялата държавна администрация, между другото и поради изборността на неговия председател от Народното събрание, ще поиска да засили връзката си с войската и по-прякото си влияние върху нея, като наред с ръководството си обезпечи и един контрол.

Тук вече не се касае, както в по-горния случай, за действия на войската, за предприемане на въоръжени акции, а за морално-политическото възпитание, бойната подготовка, снабдяването и пр. на войската. По силата на закона за ръководство и контрол на войската правата на военния министър са ограничени в това отношение. Тъй като днес се касае за едно пълно реорганизиране, особено в политическо отношение и в начина на бойната подготовка на войската, съобразно коренната политическа промяна в България след 9 септември 1944 г., законодателят е счел, че се налага да се приобщи към тая реформена дейност във войската цялото правителство, за да поеме то именно цялата отговорност. Военният министър, който носи една по-специална отговорност в случая, запазва обаче правото да бъде изслушан в своя доклад по въпроса или да укаже кои други ръководещи лица от войската могат да бъдат изслушвани в негово състояние по тези въпроси от Министерския съвет.

1. В този случай се касае за ръководство, т. е. за установяване главните насоки и основните линии, по които Военното министерство трябва да проведе в частите морално-политическото възпитание, бойната подготовка, снабдяването и пр. Осъществяването в подробности на така установените основни насоки, рамки и програми от правителството ще става от съответните органи на Военното министерство под заповедите и указанията на военния министър и нему подчинените командири и то по реда, организацията, щатовете, надлежно установени във войската, съобразно законите

и на първо място закона за ръководство и контрол на войската.

За да може да се следи как върви изпълнението на тия така установени основни линии и решения, законодателят е предвидил за правителството да може да упражнява и пряк контрол, като нарежда от своя страна за проверки и на самото място.

2. Ръководната роля на правителството по отношение на войската се изразява на второ място и в обстоятелството, че законът е предписал (чл. 2), щото организацията и щатовете, които се изработват от военния министър, да бъдат занапред утвърждавани от Министерския съвет. По този начин цялото правителство се заангажира в тая област, в която в миналото са се извършвали доста безконтролни неща, по начин, че поради игри с явни и тайни щатове и чести промени, не е било възможно да се упражни никакъв контрол, нито политически, нито финансов, нито съдебен. Министерският съвет при този новоустановен ред ще може да се интересува по-специално за мирновременните и военновременните щатове на войската, за организацията на мобилизацията, за да могат всички министри по своите ресори да вземат съответно акт от това.

3. На трето място правителството осъществява това ръководство по отношение на войската, като участва в установяване производството, назначаването, преместването, уволнените и награждаването на висшите ръководещи офицери и технически началници — от командир на полк нагоре. Досега това ставаше с указ само по доклад на военния министър — за всички чинове. Занапред за тия ръководещи офицери ще се иска и решение на Министерския съвет.

4. Под правителство в случая се разбира Министерският съвет. Самата конституция разрешава така въпроса, като предоставя на обикновения законодател да установи длъжностите на Министерския съвет в това отношение.

§ 3. Командуването

С разполагането и ръководенето на войската не трябва да се смесва командуването на войската. Командуването е началническата воля, която съобразно с изискванията на стратегията и тактиката, движи войсковите части, ангажирани в боя, към достигане крайната цел на войската — победата, сломяването на неприятеля.

1. Командуването на войската — това е техниката на воюването и изкуството за подготовката и воденето на бойните действия. Но както за всяка техника и за всяко приложно изкуство, така и за командуването на войските не е доста-

тъчно само личното волево въздействие и съобразителност, но е необходимо и основно познаване на материалите, с които се оперира за водене на бой; това се постига преди всичко чрез военните науки — тактиката, стратегията, военната администрация и психологията. За командване в същност би следвало да се говори само във военно време; но тъй като още в мирно време било в казармата, било по границата или при маневри, войските се обучават да свикват в тях движението и в предаване и изпълняване на заповеди, носят караулна и гарнизонна служба, то и в мирно време са установени командири на частите, които наред с провеждането управлението на войската, са получили възможността и да командуват.

2. Командването, разбирано като заповедническа воля за движението на войските, се простира по всичките степени на военната иерархия, а не само за върха — за главнокомандувания. С оглед на това за всяка част, която влиза в действие, се явява необходимост от командир, който да упражнява тая заповедническа воля в строево и боево отношение към така поверената му военна част — това е и за мирно, и за военно време.

Командирът във военно време, извън своите строеви и боеви функции, има и съдебни функции — това се отнася обаче само до полковите командири и по-горните от тях. Военно-съдебният наредба-закон му признава правото да налага някои по-малки наказания за престъпления, подсъдни иначе на военно-полевите съдилища. При откъснати военни части във военно време най-старшият началник може да упражнява и функции на касационен съд и да дава помилване.

3. Командването е винаги еднoлична функция, защото изисква лично волево въздействие, бързо съобразяване, лична инициатива, пряка отговорност и самодейност, а това не е възможно да става в съвещание със съвет или с решаване от многолично тяло. Никъде не е било възприето самото командване да става от съвет, та бил той висш военен съвет или министерски съвет. Обаче към по-висшите командувачи може да бъде придаден като съвещателен орган един военен съвет; върху командувачия може от друга страна да бъде упражняван контрол от един съвет, напр. от Министерския съвет, който може дори, по закон, да запази правото да дава в точно определени случаи и за точно определени военни акции своето предварително съгласие. Това е често пъти абсолютно необходимо, главно във връзка с известни дипломатически или съюзнически изисквания и крупни акции по воденето на войната, по които главнокомандувачият не може сам, без отговорното и компетентно правителство, да решава.

§ 4. Главното командване

Командувач на войските в мирно време е военният министър, а във военно време това е главнокомандувачият на войските. С тази функция може да бъде натоварен и военният министър, но обикновено се назначава отделен главнокомандувач — офицер, особено когато военният министър е цивилно лице. В такъв случай главнокомандувачият сътрудничи с военния министър, като последният се занимава по-специално с управлението на войската (вж. по-долу) и осъществява връзката между правителството и главното командване или главната квартира.

При днешното законодателство в България не може да се яви положение, при което не Министерският съвет, а сам военният министър да назначи главнокомандувач, а още по-малко да се повтори случаят от 1912 г., когато Фердинанд сам, без знанието на правителството и без приподписване от министър-председателя, се самоназначи за главнокомандувач и си посочи помощник-главнокомандувач. Подобно назначение не би имало правна сила днес: всяко назначаване на висш офицер и всяко поверяване на подобни висши военни функции може да става само с участието на Министерския съвет.

Назначаването на главнокомандувачия. Въобще в посочването и назначаването на главнокомандувачия от основно значение е ролята, която играе правителството, т. е. Министерският съвет. Самото назначаване става, разбира се, с указ, подписан от председателя на републиката. Ставало е дума главнокомандувачият да се избира от Народното събрание, за да му се придаде по-голяма власт и авторитет. Но това се е указало несъобразно с общия характер на този орган и главно непрактично: самото посочване на главнокомандувачия може да стане нужда да се извърши известно време преди официалното започване на бойните действия, за да има време и възможност главнокомандувачият предварително да потегне войските; налага се тогава да се упазва тайна, а това не може да стане при гласуване от Народното събрание. Станало е нужда обаче да се потърси все пак участието на Нар. събрание, като в предлагането на главнокомандувачия участва и председателството на Нар. събрание.

2. Главнокомандувачият има инициатива да действа и упражнява всички функции, които военната наука и практика, а също и военното законодателство предвиждат за този орган във военно време. Но цялата своя дейност той развива в съприкосновение и под контрола на правителството. Той има по начало голяма самодейност, широко свободно усмотрение, личен почин; не чака по начало от Министерския съвет — освен, както се каза по-горе, в точно

определени важни случаи — указание за действие или разрешение за предприемане на бойни или оперативни акции на бойното поле. Неговата функция на бойното поле често се оприличава на функцията на морски капитан, който се бори с бурята в открито море: не чака по безжичния телеграф указание за справяне с настъпващите опасности, а действа самодейно в морето.

Ако и да е деконцентриран орган, той носи отговорност пред Министерския съвет, който го е представил за назначение и който може да го представи за уволнение. Пред Народното събрание обаче отговаря за неговите действия не самият главнокомандуващ, а Министерският съвет в лицето на министър-председателя и военният министър.

3. Главнокомандуващият, значи, само командва армията във време на война (или при подготовката на операциите в предвечерието на обявяването на войната). Тая функция той изпълнява безразлично дали армията действа в пределите или извън пределите на държавата. В изпълнение на тая своя функция на командване той влиза в съприкосновение и дава нареждания не само на своите подчинени от войската, но често и на гражданите в областта на военните действия, дори и когато те са поданици на неговата държава. Тая възможност да заповядва на гражданите той получава на първо място поради обстоятелството, че е обявено военно положение, във връзка с което ред административни, полицейски и милиционерски власти минават в подчинение на военните власти, а чрез това се създава възможност за военното началство да заповядва и на гражданското население, съобразно, разбира се, с повеленията на законите и необходимостите на народната отбрана. Ред такива случаи са предвидени и в правилника за главно командване на действащата армия от 22 март 1917 г., а също и в закона за реквизицията, в. нар.-закон и в. съд. нар.-закон и др.

Обаче главнокомандуващият сам не може да обявява военно положение нито в цялата страна, нито в отделни области. Обявяването на военно положение става само от върховната държавна власт. (Вж. по-долу) По силата именно на така надлежно обявеното военно положение и съобразно съдържанието на акта за обявяване на военното положение и другите текстове, които предвиждат уреждането на военното положение главнокомандуващият ще упражнява своите функции и върху гражданите, както във връзка с упражнението на администрацията и полицията, така и във връзка с функционирането на военно-полевите съдилища. Тия негови функции през това време са много широки и са свързани с проява на голямо свободно усмотрение, обусловено от необходимостите на бойните действия. Това не са никакви диктаторски пълномощия, обусловени от нищо, а изпълнение

на широки функции за военното началство, обусловени от обявяването от върховната власт на военно положение.

По подобен начин трябва да се разглежда и правната възможност за действие спрямо гражданите, създадена по нашия закон за коменданта на един областен град или на откъсната военна част.

Главнокомандуващият упражнява също така ред функции във връзка с засилване налагането на наказания и на граждански лица за престъпления, извършени през време на военно положение или във време на война, но тая негова дейност съставлява предмет на изучаване от военно-наказателното право.

4. Така че и тук се налага да се прокара разликата между война и бойни действия, отбелязана по-горе. Войната на общо основание се ръководи от правителството, а бойните действия се командват от главнокомандуващия — той е начело на действащата армия. Понятието „действаща армия“ не се покрива с понятието войска. Действащата армия е оная част от общата войска на държавата, на която правителството е поверило задачата да води определени бойни действия. Дори и когато действа извън пределите на държавата, действащата армия не е нещо откъснато от останалата войска, нито от останалото управление на държавата, тя не е никаква откъсната самостоятелна власт начело със свой главнокомандуващ, а продължава да бъде съставна част от общата обществена служба — войска.

Обстоятелството, че главнокомандуващият, както и останалите командувачи на войските във военно време трябва да проявяват като висши офицери и командири инициатива, лична съобразителност, техника, не ги освобождава, съгласно чл. 5 зак. рѣк. и к. на войската (който не прави никаква разлика между командирите), от установеното изискване за съподчиняване на бойните им и оперативни заповеди от съответните офицери по политическо възпитание, които законът обявява за техни помощници. Освен това тия командири са подпомогнати и от придадения към тях за съвещание и изпълнение щаб, начело с един началник на щаба. На своя щаб командувачият възлага главно строеви и технически задачи за изпълнение.

5. Министерският съвет не става никакъв иерархически началник в офицерската и командна иерархия, нито министрите добиват или имат нужда да добият офицерски чин. Министерският съвет не командва — това е качество на съответния офицер — той само разпорежда (разполага) с войската, упражнява ръководството си (а не командването) на войската и обединява и съчетава функционирането на тая обществена служба с останалите служби на държавата и съгласува воденето на бойните действия с полити-

ческите, дипломатическите, финансови и материални изисквания на момента.

Самото обявяване на война става от правителството, а не от главнокомандувачия, който само получава поръчение, при така обявената война да застане начело на войските, които действуват—на действащата армия—и да ги командва и води в бой. Обаче войната като тотална война, а не само като сражения, се ръководи (а не се командва) от правителството, като начело на останалите войски (ако има такива) остава на общо основание министърът на войната, като висш офицер, ако е такъв. Ако военният министър е цивилно лице, той се занимава с управлението на войската, а специално представителските функции по командването се упражняват по делегация на военния министър, било от помощник военния министър, ако по щатове се предвижда такъв и ако той е висш офицер, или от началника на щаба на войската. Във войската, която е една организирана и строго иерархизирана общност, има една строева и представителска страна, която, във връзка с чинопочитанието и начина на предаването и изпълнението на военните заповеди, е от значение. Поради това, когато не е въпрос за управлението на войската, за административните и политически функции, свързани с обществената служба—войска и война, а за строево представяне, необходимо е една техническа подготовка, свързана и с униформа, и с чин, и с лично заповядване.

§ 5. Управлението на войската

Обикновено се различават три неща: а) разполагане с войската, което според конституцията на страната се върши от държавния глава или от правителството, б) командването на войската, което се върши от надлежно посочения висш офицер и в) управлението на войската, което е работа на военния министър и на Военното министерство. В нашата най-нова система, по политически причини (вж. по-горе), се въведе още едно поделение в това отношение, като се очерта с закон понятието ръководство на войската, което е поето от Министерския съвет. В същност „ръководството“ на войската съставлява една част от „управлението“ на войската, която част обикновено е възложена на военния министър, но сега у нас тя е поета от Министерския съвет, без обаче да е изключено едно поспециално участие на военния министър, защото всички постановления на Министерския съвет по тая материя се вземат по доклад на военния министър.

Основното положение в това отношение остава: всичко, което съставлява управлението на войската, по начало се върши от военния министър и от Военното министерство.

Само онова, което е упоменато в специалните закони, че следва да се върши от Министерския съвет, се счита, че съставлява ръководство на войската и по него военният министър не може да вземе сам окончателно решение, а трябва да представи доклад в Министерския съвет, за да вземе той надлежното решение.

Така че е от съществено значение, когато се говори за войската, да се прави разлика между правителство—Министерски съвет, който разполага (разпорежда) изобщо с войската, а също и упражнява ръководство и контрол на целокупната войска; главнокомандувачия, който застава начело на действащата армия и я командва в боя; военния министър, който командва войската в мирно време и е натоварен с управлението на цялата войска.

Управлението на войската трябва да се отличава от командването на войската. Докато командването е лично волево въздействие върху бойците с цел да се тури в бойно действие войската, управлението е предприемането на мерки по всекидневното организиране, обучаване, обзавеждане, снабдяване, прехрана, обличане, разквартируване и подпълване на войските; тук по начало спада също материята по подготвяне офицерския и подофицерски кадър, назначение, повишение, размястване и уволнение на офицери и войници; строежи и обзавеждане на казарми, военни складове и фабрики, на укрепителни постройки; снабдяване и поддържане на превозни средства. Управлението на войската съставлява ведомството на Военното министерство; както всички обществени служби и министерства на държавата, то е поставено под шефството на съответния, военния министър.

По начало министърът на войната с заповеди, разпореждания, правилници и наредби урежда управлението на войската, доколкото някой закон изрично не е предвидил изключения, като е разпоредил за определени случаи да се постъпи другояче. Така напр. зак. за рък. и контрол на войската е предвидил изрично преместването, повишението, уволнението на висши офицери, което съставлява част от управлението на войската, да става с участието на Министерския съвет; това съставлява една законоустановена намеса на Министерския съвет в управлението на войската. Същото е и за някои други функции, упражнявани от Мин. съвет върху войската по силата на този същия закон. (Вж. по-горе) Изискването за съподписване на ред заповеди от офицерите за извънстоящи органи в управлението на войската, защото тия офицери съставляват част от войската и се числят в нейната иерархия.

Но има и други намесвания в управлението на войската. Така напр. съгласно закона за б. о. п. и ред други финан-

сови и бюджетни текстове, много често се предвижда участие на министъра на финансите в някои функции по управлението на войската, особено относно материалното ѝ обзавеждане и паричното ѝ доволствие.

В мирно време управлението и командването на войските се смесва, макар че, чисто правно погледнато, това да са две различни функции. Във военно време обаче това разграничение проличава ясно: управлението на войската остава на военния министър, а командването на действащата армия се поема от главнокомандувачия. Военният министър и в този случай има грижата за управлението на цялата войска, в това число и на действащата армия, която е на бойното поле. Но той държи сметка за бойните задачи, които ѝ поставя главнокомандувачият.

ДЯЛ II

ОРГАНИЗАЦИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ВОЙСКА

Българската войска е организирана днес като напълно демократична войска въз основа на наборната система; носенето на военната служба е задължение, а същевременно право и чест за всички български поданици.

Глава първа

История на българската войска

Българската войска в своята организация е минала през няколко фази, съобразно политическия живот на страната. Днешната ѝ организация носи отпечатъка както на коренното преобразование, което настъпи за политическия живот в България след революционния акт на 9 септември 1944 г. и обявяването на страната за народна република, така и на последиците от влизането на България във войната.

§ 1. Учредяване на българска войска

Началото на българската войска трябва да се търси в дружините на българското опълчение, сформирани в Румъния и Бесарабия от руското военно командване преди започването на Руско-турската война през 1877 г. Това бяха в истинския смисъл на думата организирани военни отряди, които имаха всички качества на войска и взеха участие като войска в Освободителната война 1877-1878 г. наред с руските войски.

Съществуващите по-рано въстанически чети, които се бореха в разни краища на българската земя срещу турците, не бяха организирани като войска и не притежаваха организационните качества, които да им придават правото да бъдат третираны като войска, толкова повече, че в онова време не съществуваше още някакво българско правителство, което да е организирано такава войска.

След освобождението на България първата грижа на освободителите руси е била да създадат за новоучреденото Княжество България, както и за автономната област Източна Румелия народна войска въз основа на наборното начало. В самата търновска конституция, както и в органическият устав за Източна Румелия се предвиждаше задължителна военна служба на всички български поданици.

Още през времето на руското гражданско управление в България, през времето на Черкаски и Княз Дондуков — Корсаков, се въведе в страната наборна система, събра се първият военен набор и се уреди военно училище за създаване български офицерски корпус. Българската войска първоначално беше командувана от руски офицери, докато постепенно се създаваше български офицерски и подофицерски кадър. Въоръжението на тоя войска беше също дадено от русите.

Така организирана и обучена, българската войска можѧ да изнесе с победа, и то вече под българско командване, войната срещу крал Милан през 1885 г., за да утвърди Съединението на Северна и Южна България. По-късно тая войска взе участие във войната срещу Турция от 1912 г.; в Междусъюзническата война 1913 г. и в Европейската война 1915—1918 г.

§ 2. Организацията на бълг. войска по нъойския договор

След европейската война и поражението на България в нея, договорът за мир в Нъойи създаде нов режим за организацията на българската войска чрез въвеждане на ред ограничения, които имаха за цел да намалят силата и боеспособността на тая войска до минимум, та по този начин тя да се ограничи само в задачите, определени ѧ в договора: поддържане реда вътре в страната и пограничната полиция.

Договорът в Нъойи създаваше следните положения за войската:

а) Отменяваше се наборното начало за попълване на войската и задължителната военна служба за всички бълг. поданици. Забраняваха се всякакви планове и мерки за мобилизация и преглеждане на набори, а също и обучаване на запасни офицери.

б) Въвеждаше се доброволческата система за събиране войници, като така постъпилите доброволци се задължаваха да служат 12 години, за да не се създаде възможност чрез кратка военна служба фактически да се стигне до наборно обучение на войници.

в) Цялата българска войска се свеждаше всичко на 33.000 души включително и жандармерията и пограничната стража.

г) Определяше се едно съвсем малко въоръжение за българската войска, като останалите количества пушки, оръдия и пр. подлежахѧ на изземване от победителите.

д) Забраниха се всякакви военни формации или дружества и училища, в които да може да става обучение на военно изкуство.

Във връзка с така наложените ограничения по наборите, за да се използва за държавна полза работната сила на мла-

дите поколения, създаде се след сключването на Нъойския договор трудовата повинност, която почиваше на системата на трудови набори. Така че вместо задължителна военна служба по набори се оформи задължителна трудова служба. Ония младежи, които не постъпваха доброволци в войската или не служеха в трудовата повинност, бяха задължени да плащат военен данък.

§ 3. Организация на българската войска в предвечерието на световната война

Впоследствие постепенно се внесоха известни смекчения в тия ограничения за българската войска, докато през 1938 г. по едно взаимно споразумение с победителите балканци се въстанови в България наборната система. В това положение заварихме българската войска Световната война и революцията на 9 септември 1944 г. Един закон за военните сили от 13 април 1944 г. урежда днес попълването и организацията на българската войска.

Българската войска през Световната война извърши своята мобилизация и разви своите кадри и своето въоръжение без всякакво ограничение, като бяха свикани под знамената, без обявяване на формална обща мобилизация, големи войскови маси.

§ 4. Българската войска според парижкия договор

Парижкият договор за мир, в различие от Нъойския договор за мир, не премахва задължителната наборна военна служба в България. Той създава ограничения главно в четири направления:

а) Ограничава размера на ефективите, които може да има мирновременната българска войска, като ги свежда всичко на 65.000 души, със съответно ограничение за морските и въздухоплавателни ефективни.

б) Ограничава разполагането с материална част, главно по отношение на танковите, морските и въздухоплавателните формации, като съвсем забранява някои въоръжения (бързи торпедни лодки).

в) Ограничава възможностите за произвеждането на някои военни материали.

г) Демилитаризира една погранична зона.

Глава втора

Военната служба

Според конституцията защитата на отечеството е висш дълг и висока чест на всеки гражданин; военната служба е задължителна за всеки гражданин. Това основно конституционно положение налага да се направи един по-подробен анализ на понятието „военна служба“.

Още през времето на руското гражданско управление в България, през времето на Черкаски и Княз Дондуков — Корсаков, се въведе в страната наборна система, събра се първият военен набор и се уреди военно училище за създаване български офицерски корпус. Българската войска първоначално беше командувана от руски офицери, докато постепенно се създаваше български офицерски и подофицерски кадър. Въроръжението на тоя войска беше също дадено от русите.

Така организирана и обучена, българската войска можѧ да изнесе с победа, и то вече под българско командване, войната срещу крал Милан през 1885 г., за да утвърди Съединението на Северна и Южна България. По-късно тая войска взе участие във войната срещу Турция от 1912 г.; в Междусъюзническата война 1913 г. и в Европейската война 1915—1918 г.

§ 2. Организацията на бълг. войска по нъойския договор

След европейската война и поражението на България в нея, договорът за мир в Нъойи създаде нов режим за организацията на българската войска чрез въвеждане на ред ограничения, които имаха за цел да намалят силата и боеспособността на тая войска до минимум, та по този начин тя да се ограничи само в задачите, определени ѧ в договора: поддръжане реда вътре в страната и пограничната полиция.

Договорът в Нъойи създаваше следните положения за войската:

а) Отменяваше се наборното начало за попълване на войската и задължителната военна служба за всички бълг. поданици. Забраняваша се всякакви планове и мерки за мобилизация и преглеждане на набори, а също ѧ обучаване на запасни офицери.

б) Въвеждаше се доброволческата система за събиране войници, като така постъпилите доброволци се задължаваха да служат 12 години, за да не се създаде възможност чрез кратка военна служба фактически да се стигне до наборно обучение на войници.

в) Цялата българска войска се свеждаше всичко на 33.000 души включително и жандармерията и пограничната стража.

г) Определяше се едно съвсем малко въроръжение за българската войска, като останалите количества пушки, оръдия и пр. подлежаха на изземване от победителите.

д) Забраниха се всякакви военни формации или дружества и училища, в които да може да става обучение на военно изкуство.

Във връзка с така наложените ограничения по наборите, за да се използува за държавна полза работната сила на мла-

дите поколения, създаде се след сключването на Нъойския договор трудовата повинност, която почиваше на системата на трудови набори. Така че вместо задължителна военна служба по набори се оформи задължителна трудова служба. Ония младежи, които не постъпваха доброволци в войската или не служеха в трудовата повинност, бяха задължени да плащат военен данък.

§ 3. Организация на българската войска в предвечерието на световната война

Впоследствие постепенно се внесоха известни смекчения в тия ограничения за българската войска, докато през 1938 г. по едно взаимно споразумение с победителите балканци се възстанови в България наборната система. В това положение заварих българската войска Световната война и революцията на 9 септември 1944 г. Един закон за военните сили от 13 април 1944 г. урежда днес попълването и организацията на българската войска.

Българската войска през Световната война извърши своята мобилизация и разви своите кадри и своето въроръжение без всякакво ограничение, като бяха свикани под знамената, без обявяване на формална обща мобилизация, големи войскови маси.

§ 4. Българската войска според парижкия договор

Парижкият договор за мир, в различие от Нъойския договор за мир, не премахва задължителната наборна военна служба в България. Той създава ограничения главно в четири направления:

а) Ограничава размера на ефективите, които може да има мирновременната българска войска, като ги свежда всичко на 65.000 души, със съответно ограничение за морските и въздухоплавателни ефективни.

б) Ограничава разполагането с материална част, главно по отношение на танковите, морските и въздухоплавателните формации, като съвсем забранява някои въроръжения (бързи торпедни лодки).

в) Ограничава възможностите за произвеждането на някои военни материали.

г) Демилитаризира една погранична зона.

Глава втора

Военната служба

Според конституцията защитата на отечеството е висш дълг и висока чест на всеки гражданин; военната служба е задължителна за всеки гражданин. Това основно конституционно положение налага да се направи един по-подробен анализ на понятието „военна служба“.

Обществената служба войска в една съвременна демократическа държава не може да съществува и правилно да функционира, без да е обезпечено едно достатъчно, постоянно и предано участие на бойци. Това се постига, първо, като се направи от тая служба една повинност; второ, като се създадат във връзка с нея ред привилегии, които да я направят изгодна лично за всеки участник в нея, поради което участието в нея да се търси като право и, трето, като се очертаят задачите и заслугите на войската по начин, чия да внушава обич и уважение у всички, та да считат действително, че е една чест да се служи в нея.

§ 1. Военната служба като лична повинност

Изходното положение в цялата тая материя е, че военната служба днес за днес е преди всичко една лична повинност. Ето защо тя носи също така названието „военна повинност“ или „всеобща военна повинност“.

Военна служба е задължението, което тежи днес върху всичкото мъжко население от българско поданство на възраст от 17 до 65 години, да се постави лично на разположение на съответните военни власти, за да бъде използвано по установения от законите ред за осъществяването на задачите на войската.

Военната служба като лична повинност не е обаче някакво изключително задължение, някаква извънредна тежест.

В България законодателството е постановило в тежест на гражданите ред повинности; те биват лични и имотни. Личните повинности са: училищна (задължително образование); данъчна, свидетелска; пътна; трудова; гражданска мобилизация и разни други санитарни и полицейски повинности. Имотните повинности (които в края на краищата тежат пак върху лицето на собственика, но заради имота) са: реквизиция, конскрипция (събиране на коне и добитък за войската), квартирна повинност (за войската, за болни работници и бойци от фронта); благоустройствени тегоби; тегоби по въздушна и химическа отбрана.

Между личните повинности на първо място стои, значи, военната повинност или всеобщата военна служба.

Военната служба се явява като едно публично-правно задължително сътрудничество, наложено едностранно от държавната власт, по силата на закона и конституцията върху определените по закона лица. За индивидуалното определяне на лицата, които трябва и ефективно да упражнят това сътрудничество, държавната власт издава индивидуални административни актове — „повиквателни“ за постъпване в казармата за отслужване редовната военна служба, за временно военно обучение, или пък общи административни

актове — указ за военна мобилизация. Това задължително сътрудничество се изразява, преди всичко, в едно наложено по закона себепоставяне в разположение на военната власт за организирано служене чрез войската, дори и при самопожертвуване, на държавата и на народа.

Военната служба е една всеобща лична повинност, свързана с най-важни последици за поданика.

а) Военната служба е всеобща повинност — тежи върху всички поданици, по указание от закона. Законът, в интереса на държавата, а не в интереса на частното лице, може да ограничи разпространето на това задължение върху някои лица: жени, лишени от права, болни и пр.

б) Военната служба е лична повинност и заради това поданикът не може да бъде заместван от други лица — наши поданици или други — доброволно или при заплашване. Държавата има нужда да обучи във военната техника и да си послужи при случай с всички свои поданици за едно определено време през живота им, и това съставлява числената сила на войската на една държава.

в) Военната служба — и това е в същност едно последствие от второто качество, указано за тая повинност — е повинността, свързана с най-голяма тежест от всички други, защото води и до самопожертвуването на войника за отечеството. Другите повинности се състоят в едно по-голямо или по-малко физическо усилие от повинничаря, в по-голямо или по-малко материално приношение или ограничение; военната повинност в същност поставя на пръв план жертвуване и на живота или, по-точно казано, залагане и на живота за обезпечаване интереса на обществото, от което съставна част е и самият този гражданин — войник.

§ 2. Военната служба като изгода, право и привилегия

За ефикасното привързване на гражданина в обсъждането на войската и носенето тежестите на народната отбрана не е достатъчно само да се налага с принуда отбиването на военната служба. Станало е нужда, особено в по-ново време, да се създадат във връзка с носенето на военната служба някои изгоди, върху които да има право лицето, което носи военната служба.

Тук не се говори за лично право на поданика да стане войник, а за едно публично-правно положение на войник, в което ще следва да бъде поставен един поданик от компетентната военна власт в случаите, указани от закона. Едно лице, български поданик, ще бъде повикано, задължено да изпълни военната си служба от военната власт, в изпълнение на нейната компетентност, или функция по закона при туряне в действие обществената служба — войска. Едно

какво да е лице, та било то и български поданик, не може да наложи направо, или чрез съд на някоя военна власт непременно да го повика „под знамената“, ако и то самото да счита, че по възраст, ръст, размери отговаряло на изискванията за войник, а ще следва да бъде повикано от компетентната власт, само когато тя, в изпълнение на своята служба по закона, счете, че с поставянето на това лице лично под знамената постига целта на тази обществена служба, с която тая власт е натоварена.

Законът е предвидил, като последствия от носенето на военната служба, следните по-главни изгоди: изискване да е изслужена действително военна служба за право постъпване на някои места; изгоди на запасни войници за пътуване по железници и пр.; изгоди на бойци от фронта; запазване служебното положение при отбиване военна служба; издръжка по военни причини (И. В. П.); военно-инвалидни пенсии и пр.

§ 3. Военната служба като чест

Според съвременното схващане за ролята и значението на войската, прокарано и в нашата републиканска конституция, на военната служба не се гледа вече само като на една повинност или като на една обикновена изгода или право, а и като на една чест. Защитата на отечеството, отбраната на народа и на неговата независимост се очертава вече и като висша чест за гражданина, която той трябва да заслужи. Носенето на военната служба става, значи, същевременно и една морална привилегия. За българския гражданин все повече се очертава като чест създаваната възможност за него да съдействува и лично, чрез себепоставяне на разположение на органите на народната отбрана, да допринесе като войник за осъществяване задачите на държавата и за отбраната на родината.

В това отношение може да се прокара известна успоредица с моралната привилегия за гражданина да може като гласоподавател, избирател, да допринесе със своето сътрудничество, със своето мнение, със своя глас за посочването на държавното управление и за формирането на ред държавни или местни органи.

И както днес по нашето вътрешно право гласоподаването е едно всеобщо право и функция, така и активното участие във войската, поради привилегиите, с които започва да бъде свързвано, почва да става все повече не само едно задължение, но и една изгода и една функция и дори привилегия за гражданина. Това почва да се чувствава и у нас с въвеждането на трудовата повинност, в която се прибират ония, които не са отличени, за да бъдат повикани във войската, а също и с изключването да служат на редовно осно-

вание във войската разни лица, български поданици, осъдени и лишени от граждански и политически права или признати за фашисти.

Така че противно на някогашните, напълно остарели вече, антимилиитаристични и пацифистични схващания за военната служба, че тя е само едно черно бреме, едно насилие, една злокобна тежоба, едно необходимо „зло“, днес все повече войската почва да се очертава като високо полезна институция за здраво народно възпитание и опознаване и за вярна държавна и народна отбрана, а военната служба — и като една морална и дори материална привилегия и изгода.

Поради естеството на понятието чест тая привилегия за сега е не толкова от правно, колкото от морално естество. Но има и някои по-осезателни морално-политически последствия за носителя на тази чест — за оня, който действително е отбил или отбива военната си служба: най-първо приемането му да служи редовна служба е едно официално признание, че е телесно и душевно здрав и добре развит; че не е лишен от права, че е патриотически настроен и поради това е ценен от държавата, а заедно с това му се подготвя създаването и използването в бъдеще на ред други материални и служебни облаги.

В заключение трябва да се каже, че в досегашния си вид, така както е очертана в закона за военните сили, военната служба, от чисто правна гледна точка, се очертава главно като една повинност. В това отношение има още известна разлика между военната служба по начало и изцяло остава една повинност, докато чиновническата служба, само по изключение, и то най-вече по силата на някои свършено нови текстове, става обект на задължение и повинност (главно във ведомството на народното здраве).

§ 4. Попълването на войската

Българската войска се попълва (събира, набира, рекрутира) чрез произвеждане на набори въз основа на началото на всеобщата военна повинност.

1. Наборът е годишното производство за военна служба на младежи, на 20 години, пробрани от цялото мъжко население въз основа на наборната книга, които младежи предстои да влязат в казармата, ако бъдат одобрени. Към тях се прибавят младежите, отложени от по-ранните прегледи поради слабост или учение. Не се числят към набора си по възрастта си, по годината на раждането си, младежите, които по слабост или поради следване са били надлежно отложени. Те ще се зачислят към набора, с който ще постъпят да служат, след като наборната комисия ги намери годни за служба или след като привършат образованието си, но най-късно до 29 годишна възраст.

По този начин едно лице ще постъпи с набора си под знамената в действителна служба на мирновременните постоянни кадри и ще се счете войник, когато: а) ще отговаря на условието да подлежи на военна повинност: български поданик, мъжки пол и пр., б) навършил установената възраст по закона, 20 години, в) намерен годеен по здраве, размер и пр. С това той се зачислява към набора, който се свързва с текущата година и който се вика в казармите.

Няма точно определена по закон дата, или месец в годината за свикването на набора в казармата. Това зависи от преценката, която прави управлението на войската, главно с оглед на необходимостта за определен момент да са налице и под ръка повече постоянни кадри във връзка с политическия момент, или по-малко кадри, за оставяне повече свободна работна ръка за полските работи.

2. Под произвеждане на набора се разбира цялата серия от операции на особените военни власти, които имат за цел да определят кои са измежду кандидатите за набор навършили 20 години годни действително да носят активната военна служба и да влязат в казармата, за да се обучават като постоянни мирновременни кадри на действителната военна служба.

За произвеждането на набора и за извършването на съответните операции страната е разпределена на дивизионни области (по една от всяка мирновременна дивизия), а всяка дивизионна област, обикновено според районния обхват на полковете на дивизията, се дели на полкови военни окръжия.

Това са, значи, две териториални военно-админ. поделения, които същевременно отговарят на едно деление в съответната военна администрация. На тая военна администрация, оглавявана в дивиз. област от областния дивизионен началник, а в окръжието — от началника на полковото военно окръжие, е възложено: а) да произвежда наборите, б) да води разпределението на младите войници, в) да води списъците на запаса, съобразно указанията на по-горната военна власт, г) да прилага мобилизационните планове за войската, д) да води списъците на превозните средства и животните и всичко необходимо за военните сили.

Общинските кметове по службата около произвеждането на наборите са органи на държавната, resp. на военната власт, а не на общината като админ. личност, защото войската не е общинска, а чисто държавна обществена служба.

За произвеждането на набора е възприет у нас териториалният принцип — по дивизионни области, като всяка дивиз. област дава млади войници преимуществено (но не изключително) за войсковите поделения в дивизията. Обаче необходимостите на войската могат да внесат промени в това отношение.

3. Наборни книги. Военната служба в същност почва да се изпълнява на 17 годишна възраст от лицата от мъжки пол. Навършилите 17 години младежи задължително се записват от кмета в наборната книга, каквато задължително се държи във всяка община. По този начин чрез това записване тия младежи поименно са поставени на разположение на военната власт, която, ако това се наложи по някои извънредни съображения, може да повика на преглед и да използва за военна служба дори и тези младежи, без да чака навършване на 20 годишна възраст. След записването в наборните книги младежът е вече свързан с военната власт и заради това при всяка промяна на своето положение (напускане територията на държавата, постъпване на обществена служба, постъпване в училище) трябва да представи наборно удостоверение.

Въз основа на тая наборна книга всяка година се изработват наборните списъци, по които ще става преглеждането на младежите, навършили 20 години и на отложените младежи, с указание на материалното им и семейно положение. Всички тия младежи са длъжни да се явят пред комисията за преглед, с изключение на следващите в учебни заведения.

4. Наборната комисия е един многоличен орган на активната военна администрация, на който е възложено, въз основа на наборните списъци за всяка община да произвежда набора, т. е. да прави преглед на представените от кмета на общината записани младежи и да постановява — избира, набира — кои от тия младежи, навършили 20 години, следва да влязат тази година в казармата и кои се отлагат или освобождават и какъв военен данък се налага. Тая комисия се председателствува от началника на полковото военно окръжие.

Решенията на наборната комисия са административни актове, по силата на които се създава едно от следните нови правни положения за младежа: а) одобрява се за войник, б) не се одобрява и се освобождава от военна служба, в) облага се с определен от комисията размер военен данък, г) отлага се, д) признава му се право на облекчение.

Ако младежът е недоволен от решението на комисията, може да обжалва този админ. акт по същество пред контролната наборна комисия; тя в случая ще действа като административна юрисдикция, която може да отмени или да видоизмени обжалвания административен акт по отношение на служенето, на облекчения или на данъка.

5. Контролната наборна комисия (по една за всяка военна дивизионна област) се председателствува от началника на военната област. Тя има тройка задача: а) да провери всички решения за освобождаване, взети от наборните комисии в дивизионната област; б) да действа като наборна

комисия за младежи, които по разни причини не са се явили пред наборна комисия и в) да действа като административна юрисдикция по обжалване решения — административни актове — на наборни комисии от страна на заинтересувани младежи, които претендират, че са неправилно одобрени за войници или им е наложен неправилно военен данък или че неправилно им е отказано облекчение.

Тия решения на контролната наборна комисия по за-прещение от самия закон не подлежат на никакво обжалване: те са съдебни решения по същество на първа и последна инстанция.

Тая контролна наборна комисия има за назначение в случая само да упражнява функция на административно правосъдие по отмяна или изменение на административни актове по произвеждане на набора от основната наборна комисия. Законът не я е натоварил с раздаване и на наказателно правосъдие. Ето защо наказанията за неявилите се на преглед и отклонили се младежи се налагат от околийския съдия, който се сезира чрез изпращането на съответните книжа.

6. Повикването в казармата е изпълнителният акт на решението на наборната комисия за одобрението на младежа за войник. С повиквателна заповед, издавана от началника на военното окръжие, се указва на вече одобреното за войник лице, кога и къде да постъпи в казарма, за да започне отбиването на действителното служене под знамената, обаче самото одобрение за войник става от наборната комисия. Ето защо младежът, който още не е минал през наборната комисия, не е още войник и неявяването пред наборната комисия е престъпление на цивилно лице, което се наказва от обикновения съд. След одобрението от наборната комисия младежът се счита вече за войник и ако не се яви в казармата, когато получи повиквателна заповед, се наказва от военен съд като отклонил се войник.

7. Попълването на войската с офицери става, по начало, чрез доброволно постъпване и завършване курса на Народното военно училище „Васил Левски“, а попълването с запасни офицери става чрез изкарване курса на Школата за запасни офицери „Христо Ботев“. Изкарването курса на тия две специални военни учебни заведения служи същевременно за отбиване на военната служба.

Попълването с подофицери става чрез пробиране на кандидати, които са се отличили измежду постъпилите в казармата младежи войници, и изкарването на съответните подофицерски школи.

Действащите офицери и подофицери остават за постоянни кадри във войската и служат като чиновници, докато запасните офицери служат като повиничари: след срока на службата напущат казармата и минават в запаса.

Исключения от общата военна служба

Основното начало, че всеки поданик е длъжен да служи военна служба, не изключва възможността за държавата да не вика в редовете на войската някои свои поданици. Самата конституция, изрично предоставя на обикновения закон да уреди условията, при които ще се служи службата. Това показва обаче същевременно, че само по силата на закон, а не на други служебни актове, могат да се предвиждат причини от едно или друго естество, поради които български поданици биха могли да бъдат изключвани, освобождавани, облекчавани или отлагани от служенето на военната служба. По преценка на законодателя тези причини може да са от политическо, национално, здравословно, социално и пр. естество.

Отсъствието от страната на един български поданик не го освобождава обаче от задължението да се яви лично да служи военната си служба.

Военната служба не тежи също така върху лице от български произход, щом то не е български поданик.

§ 1. Изключвания от военна служба

При изключванията се касае за една презумпция по закона за пълна и абсолютна неспособност на известни лица да носят военната служба. В този случай тези лица са повелително изключени от служене във войската по силата на самия закон, и военната власт не може в никой случай по свободно усмотрение или при изрично желание на някои от тях да ги приеме да служат.

Днес по нашето позитивно право такива абсолютни изключвания вече няма: всички български поданици днес могат да служат във войската, стига да отговорят на останалите условия и да бъдат намерени от съответната военна власт годни за военна служба. Това е едно последствие от пълното равенство между българските поданици, прокламирано след 9 септември 1944 г., изрично потвърдено в някои законодателни текстове, а също и в конституцията.

В миналото такива пълни изключвания е имало за лица от женски пол, за евреи, за лица от небългарски произход и прочее.

1. Службата на жените във войската. След прокламирането на равенството на лицата от двата пола (зак. от 1944 г.) в българската държавна система вече не може да се говори за абсолютно и повелително изключване на жените от военна служба. Законът за военните сили поставя като начало, че и жените могат да бъдат използвани във военните сили на страната. Обаче как, кога ще се пристъпи от военната власт към използване на военната служба и на

жените, това ще следва да се определи със специален правилник. Така че законът сам предвижда възможността да се разпростре военната повинност и върху жените, но за ефективното произвеждане на набори и за жените — досега поне — още не е предписано с правилник.

От това следва — в разлика от миналото: а) Че жените могат всеки момент да бъдат вписани в наборните книги-списъци и да бъдат призовани на преглед и на явяване в казармата; б) Военната власт обаче може да определи специални назначения и части за жените; в) За сега не се предвижда още никакво задължително свикване на жени, защото не е излязъл специалният, предвиден в закона, правилник. Ето защо докато този правилник не излезе, всяка жена има право да отклони явяването на преглед и постъпване в казармата, ако би получила повиквателна заповед за редовна военна служба; г) Военната власт обаче би могла да приеме на служба във войската, в авиацията, в санитарните части и пр. жени-доброволки; това днес е така, именно защото няма повече у нас абсолютни изключения; д) Жените не плащат военен данък, защото не им е възложено още ефективно изпълнение на военната служба. Щом обаче военната власт издаде предвидения правилник за служенето на жените и укаже къде и как ще служат жените, всички лица — и от мъжки и от женски пол — на равно основание ще плащат военен данък, ако не служат.

2. Служба на лица от небългарски произход. В миналото в разни времена са били създавани изключения от военна служба за разни категории лица от небългарски произход. Последно по ред беше пълното изключване от военна служба; по расови съображения, на лицата от еврейски произход. Това изключване се е обяснявало с някакво недоверие и едновременно с отричане патриотизма на тия лица. След 9 септември 1944 г., когато всички различия между българските поданици, поради расов или народностен произход, бяха унищожени, не може повече да става дума за подобни изключения. С договора за примирие от 28 октомври 1944 г. също се потвърждава установеното вече положение в страната, че не ще се прави разлика в законодателството по расови, народностни и др. подобни съображения. Договорът за мир върши същото.

§ 2. Освобождение от служене

В този случай се касае не за пълна, предварителна и абсолютна — презумптивна или реална — неспособност, наложена от закона, а за една невъзможност за лицето да служи, която следва да бъде установена по наложения указан от закона ред и поради която лицето се освобождава от служене във войската. В случая, значи, е възложено по закон на военната власт да прецени положението на лицето.

Това дава възможност на тази власт при настояване на лицето да служи и съобразно преценката, която прави за неговата възможност да служи, да го приеме на военна служба.

1. Такъв е случаят с лица, които поради физически, духовни или умствени недостатъци са намерени негодни за военна служба и неспособни с личен труд да се прехранват: слепи с двете очи, куци с два крака, сакати с две ръце, луди, малоумни. Те дори не плащат военен данък, защото не подлежат на военна служба.

Ще бъде освободено да дослужи действителната си служба лице, което попадне впоследствие в подобна инвалидност, или ако по-късно, през време на запаса се случи това, лицето ще бъде също така освободено от задължението да носи тая военна повинност.

2. Специални освобождавания. В миналото са били освобождавани от задължение за служене във войската действителна служба лица, които са поемали задължение да приемат свещенически или монашески сан, или задължение да постъпят за известно число години като учители — тъй като нуждата от учители някога е била много голяма. Днес тия освобождавания вече не съществуват.

3. Освобождават се от задължение да служат действителна служба и лицата, които са приели българско поданство, след като надлежно са изслужили военната си служба в държавата, чийто поданици са били; обаче те носят за в бъдеще задължението да служат в запаса.

4. Днес, когато всеки има свобода да изповядва политически, религиозни и философски убеждения, освен тия, които подравят устоите на народното управление, като напр. фашистки и други подобни, не може да се допусне освобождаване от постъпване на военна служба заради някакви разбирания против войната и милитаризма: задължението да се служи чрез войската на народа стои над всички такива убеждения! В миналото някои са се опитвали да се отклонят от изпълнението на своя дълг под предлог, че били „толстоисти“ или че изповядвали някакви религиозни секти, които били против войната. По нашето законодателство това не е допустимо днес.

5. Липса на качество за служене. Няма качество да служат и върху тях не тежи на никакво основание задължението да служат военна служба, нито действителна, нито запас, деца под 17 годишна възраст, старци над 65 години. Те не подлежат на военна служба, не служат и не плащат военен данък и това е един вид презумптивна неспособност. Младешът от 17 до 20 годишна възраст подлежи на военна служба, ако и да не е гледан още от наборна комисия. При известни условия той може да бъде повикан да бъде на разположение на военните сили, докато под 17 години — не.

§ 3. Препятствия за служене

Има случаи, при които едно лице подлежи на военна служба, но поради някое препятствие не може ефективно да я носи. Препятствията за ефективното носене на военната служба са от различно естество, с различна сила и оценката им е предоставена на наборната комисия съобразно надлежното „Разписание на болестите“. В този случай, понеже се счита, че младежът подлежи на военна повинност, наборната комисия ще му определи военен данък, ако се докаже, че все пак лично може да си изкарва прехраната, тъй като се касае за препятствие, а не за абсолютна невъзможност, то в този случай военната власт има известна свобода за преценка при преглеждането на младежа и може в по-широк размер да държи сметка за неговото желание да служи.

Подобно на такава причина — болест и старост — лице, навършило 35 години, което по уважителни причини не е влязло в казармата, се счита, че е възпрепятствувано да служи действителна служба и се облага с военен данък. Обаче през време на запаса може да бъде викано на съответна служба в разпореждане на военната власт: то не е освободено от военната повинност, а само е възпрепятствувано да служи действителна служба.

§ 4. Недостойни да служат военна служба

Днес служенето чрез войската за защита на народ и родина се оформява все повече не само като „тегоба“, но и като особена чест и политически дълг на гражданина. Ето защо всички ония, които са изгубили по надлежния ред тази чест, като са лишени от граждански и политически права (чл. 30 от нар. закон), нямат достъп в казармата, не им се позволява да носят войнишка униформа, не могат да добият качеството на войници. Обявяват се за недостойни и тия, които са обявени за фашисти по зак. защита на нар. власт.

Обаче държавната власт може да използва техния труд и енергия за в полза на държавата, като ги зачисли напр. след излизането им от затвора, ако никак не са служили дотогава, в особени части: недостойнството не може да бъде привилегия или да послужи за облекчение.

§ 5. Облекчаване за служене

Всеки младеж български поданик, щом бъде одобрен и намерен годен, трябва да изслужи действителната си военна служба за определения по закона срок — 2 години; за летателния състав, морски войски и учебно-монтажна школа при инженерните войски — 3 години. Това е принципът. Обаче поради причини от семейно, политическо

или социално естество, с цел да внесе повече справедливост, като облекчи някои претоварени или тежко пострадали семейства, които законодателят счита, че заслужават облекчение, законът е допуснал служене при облекчение — 7 месеца. Онзи, който е допуснат от наборната комисия да служи с облекчение, не е освободен от носене военната повинност, нито е възпрепятствуван да служи. Той ще служи седем месеца действителна служба, след което минава на служба в запаса на общо основание. Ето защо той не подлежи на облагане с военен данък, тъй като се счита, че е изслужил действителната си военна служба в съкратен срок и е отбил военната си повинност.

С такива облекчения се ползват:

а) Сираците от войните и синове на инвалиди с изгубена работоспособност 50 и повече процента. Ако са намерени за негодни за военна служба от комисията, се облагат само с половината от пълния размер на военния данък.

б) Единствени работоспособни членове на семейство, ако последното има годишен доход до 36.000 лв.

в) Младеж, който има двама или повече братя изслужили преди него пълния срок на военната си служба — ако издържа родителите си.

Облекчението се произнася от наборната комисия въз основа на представени пред нея доказателства. Младежът може обаче да заяви, че желае да служи пълния срок на службата.

§ 6. Отлагане

В този случай не се касае нито за освобождаване от военна служба, нито за облекчение за служене при съкратен срок, а за временно отлагане на постъпването в казармата. Така че такъв младеж по-късно ще служи, щом бъде намерен годен от комисията. Той не плаща военен данък, защото не е освободен от влизане в казармата.

Причините за отлаганията са:

а) заради довършване на учение в средни или висши учебни заведения — до определена възраст;

б) заради физическа недоразвитост — до определена възраст;

в) заради изтърпяване наказание затвор — до определена възраст;

г) поради братя, които в момента служат военната си служба;

д) болни на легло, при надлежно установена болест;

е) при попълнени щатове — младежите служат със следващия набор.

§ 7. Заместване

Поради естеството на дейността, която се изисква от лицето във войската, тая служба е лична и не се допуска заместване доброволно или чрез изкупване. Дори и отлагането временно да се отбие военната повинност не става по волята на повикания да служи, а само по волята на военната власт, в рамката и при възможностите, очертани от закона: защото все пак в основата си, правно погледнато, военната служба е една повинност.

Обаче в известни случаи, при определена възраст, държавата признава на лице, което сега добива българско поданство, военната служба, която то е прекарало в чужда държава. На същото основание държавата може дори да задържи известни лица, български поданици, да си отбият военната повинност, преди да преминат в чуждо поданство.

§ 8. Военен данък

Военният данък не е някакво свободно изкупване по волята на заможни младежи от военна служба, а е само едно допълнително задължение, по силата на закона, за надлежно освободените от носене на военна служба. То се явява, социално погледнато, като известна материална контрибуция от страна на освободения, но все пак работоспособен младеж. Заради това размерът на военния данък е съобразен с материалното положение на лицето и на неговото семейство. По този начин освободените допринасят за обслужване на държавата, а военният данък се явява и като известна компенсация.

Плащането на военния данък е във връзка само с освобождаване от прекарване на действителната военна служба; то не може да „откупи“ изобщо обслужването военните сили на държавата. Ето защо по-късно, особено във военно време, военната власт може винаги да повика дънъчния гражданин и да му възложи изпълнение на задачи в полза на военните сили според способностите на това лице.

Военният данък се определя за всеки младеж от наборната комисия и се състои от две части: а) основен военен данък, равен за всички — 1000 лв. годишно, б) допълнителен — съразмерно материалното състояние на младежа и семейството му — изчислено въз основа на плащаните преки данъци.

Така определенният данък в тия две части се плаща в продължение на 6 години. Определеният военен данък на едно лице се събира принудително чрез данъчните власти от младежа или от родителите или съпругата му, ако той не го изплаща.

§ 9. Уреждането на военните задължения

С оглед на установеното правило за всеобщността на военната повинност и предвидените по закон изключения, счита се, че едно лице е уредило военната си служба само при следните условия:

а) изслужило е действителната си военна служба в указаната му военна част за пълния срок или за съкратен срок, ако такъв му е бил признат от наборната комисия;

б) ако не е изслужило действителната служба, то надлежно да е било освободено, като пълен инвалид или да плаща определения му военен данък, когато наборната комисия надлежно е решила, че лицето не следва да влезе в казармата;

в) ако е изслужило предвидения срок в трудовите части или в пограничната стража според повикването на надлежните власти;

г) ако е приело българско поданство, след като е изслужило действителната си служба в другата държава.

Признаването за едно лице, че е уредило военните си задължения, е свързано с военни последствия за него в смисъл, че ако не ги е уредило, то не може да постъпи на държавна и обществена служба, нито дори в частни предприятия; то не може да открива или да поддържа своя занаятчийска или друга работилница, индустриално или търговско предприятие, както и да упражнява свободна професия.

Глава четвърта

Устройството на военните сили

Устройството на военните сили се обуславя от изискванията на военната техника и от материалните възможности на държавата. Според това в разни времена устройството на българската войска е било различно. В повечето случаи подробностите по това устройство се излагат в съответните щатове на войската — за мирно и за военно време. Тия щатове, ако и да са в рамките на бюджетния кредит за Военното министерство, не са предмет на законодателно уреждане, а са предмет на вътрешни служебни актове, като дори много често са и поверителни.

§ 1. Поделения на българската войска

Все пак законът за военните сили предвижда някои основни положения, които, заедно с бюджета, очертават рамката за щатовете на войската. Според този закон военните сили на страната се поделят на: земни, въздушни и морски и съответни военни учреждения. Всяко от тия поделения се състои от основни родове войски и спомагателни войски.

1. Първо поделение: Земни войски. Те се състоят от: а) основни родове войски — пехота, бронирани войски, артилерия, конница, инженерни и свързочни войски;

б) Спомагателни войски: интендантски, превозни, железопътни, санитарни, ветеринарни, военно-полицейски, съдебни и други войски.

2. Второ поделение: Въздушни войски. Те се състоят от летателни войски, летищни войски, предупредителна войска, противовъздушна артилерия, парашутни войски и пр. Към тях се прибавят съответни спомагателни войски.

3. Трето поделение: Морски войски. Те се състоят от плавателни войски, брегови войски, брегова артилерия и др.

4. Четвърто поделение: Военни учреждения: Военно министерство, военни фабрики, военни училища, военни складове и др.

Развръщането на мирновременните части във военновременни състави се извършва съобразно надлежно изработените от Щаба на войската и надлежно утвърдени от правителството планове. Щатове за мирно и военно време представляват системно разписание в подробности на частите, длъжностите и съставите за разните родове войски.

Начело на администрацията на войската стои Военното министерство, което е най-висшето военно-административно учреждение. То се състои от канцелария на военния министър; Щаб на войската, който е общ за всички военни сили и се занимава с устройството и подготовката на войската; отдели по Министерството на войната, всеки с определена специалност; Висш военен съвет — съвещателен орган на военния министър.

Командирите на армиите, на въздушните и на морските войски са подчинени непосредствено на военния министър, който съгл. зак. за рък. и контр. на войската упражнява своите функции под ръководството и контрола на Министерския съвет.

Основните командувания на военните сили са разположени в следния ред: военен министър, а във военно време главнокомандуващ; командване на група армии; командване на армия, корпус, дивизия, бригада, полк, дружина, рота, взвод и отделение. Всички други командувания и управления се приравняват към тях.

Начело на всяко командване стои командир, който за всички части над дружина включително се подпомага от офицер за политическо възпитание в частта, а над бригада включително и от щаб, начело с началник на щаба.

§ 2. Трудови войски

1. История. Доскоро към Военното министерство като спомагателни войски се числеха и трудовите войски. Днес с оглед на ограниченията, които се създават за България от договора за мир, трудовите части са извадени от състава на военните сили и като организация на трудовата повинност в страната са оставени в подчинение на министър-председателя.

Трудовата повинност е създадена у нас по инициативата на Александър Стамболийски, който като министър-председател на България поиска по този начин да постигне две цели: а) да остави младежта свързана с държавата, след като договорът в Ньой премахна в България военната повинност и военните набори. Чрез трудовата повинност се създаваха трудови набори за младежите, като по този начин вместо чрез оръжие младежите служеха организирано и задължително на държавата чрез чук, кирка и лопата; б) да създаде за всички младежи в страната едно задължително трудово възпитание, като се приучат те организирано и към физически труд.

2. Трудовата повинност, така създадена, беше два вида: а) редовна, т. е. тая, която се отработваше от всички младежи, стигнали 20-годишна възраст, по трудов набор, и траеше една година, впоследствие две години, разпределени на работен сезон и б) временна, т. е. тая, която се извършваше от всички останали граждани до 45-годишна възраст, свиквани всяка година по за десет дена.

Така положеният труд отиваше в полза на държавата, а временната трудова повинност отиваше и за в полза на общината. Чрез този труд се строеха пътища, железници; сечеха се гори; строеха се здания, диги, пресушаваха се блата или се предприемаха благоустройствени работи.

Редовната трудова повинност беше уредена в една общо-държавна организация с поделения в цялата страна, а временната трудова повинност постепенно се оформи като един данък в натура, ангария и повсеместно се откупваше с пари от гражданите, които подлежат на периодически повиквания. Макар първоначално трудовата повинност да беше предвидена и за жени, тя не се приложи за тях.

3. С възстановяване наборната система за войската през 1938 г. трудовата повинност не беше премахната. Редовните трудоваци бяха прехвърлени към Военното министерство и получиха предназначение като помощни военни сили — спомагателни войски под името „трудови войски“. Те възприеха окончателно една военна организация и техният офицерски кадър в ред отношения (но не във всички) се приравни с офицерския кадър на редовната войска. Временната трудова повинност остана и занапред в разпореждане на

Министерството на обществените сгради, пътищата и благоустройството като данък в натура.

4. Поради ограниченията, които договорът за мир в Париж създаваше за размера на българските военни сили, се наложи, щото трудоваците да бъдат наново извадени от кадрите на Военното министерство и на войската.

С закон от август 1946 г. трудовата повинност се обособява като особена организация — Главна дирекция на трудовата повинност — при Министерския съвет. Вече не съществуват „трудова войска“ и трудоваците не се считат за войници, нито за военни лица. Главната дирекция на трудовата повинност организационно не е, значи, свързана с военните сили.

В трудовата повинност следва да постъпят всички младежи от мъжки пол, навършили 20-годишна възраст, които не бъдат приети да служат във войската редовна военна повинност. По този начин се осъществява положението в нашата система, според което всички български граждани имат дълга и правото да отбият една повинност към родината. Обаче младежът няма право на избор между двете повинности — военна и трудова — а това е военната власт — наборната комисия, която в същност решава въпроса: тя е, която ще определи, кои младежи се одобряват, за да постъпят във войската. Така че трудовата повинност разполага само с останалите младежи.

Всички въпроси относно поделенията, попълването, щата, правата и задълженията на служителите, подсъдността на деянията, извършени от служителите и трудоваците според едно изрично оправомощаване от закона за трудовата повинност, 1946 г., се уреждат с особена наредба от Министерския съвет.

5. Войска и трудова повинност. Главната дирекция на трудовата повинност образува една особена иерархия, прилична в много отношения на военната, но сега вече съвършено откъсната от нея. Дисциплината в трудовата повинност по строгост прилича в някои отношения на военната, но е с различен дух поради различното предназначение на двете формации: една чрез оръжие и бой да служи на родината, другата чрез физически труд.

В зак. тр. пов. има едно интересно нововъведение, което има за последствие още по-силно да подчертае разликата между военните сили и трудовата повинност. То е възможността, която всеки трудовак има по свой избор да се „откупи“, но не с пари, а с точно определен в закона друг труд: подземен физически труд в държавни или частни мини в продължение на пет години. Това се отнася само до младежи, които не са одобрени да служат във войската и следователно са предоставени на трудова повинност. Така постъпилите в мините младежи се ползват с всички права на минни работници и са освободени от числене в трудовите части.

§ 3. Гранична войска

До 1946 г. частите, които охраняваха границата на страната, се числеха на общо основание във войската. Те се излъчваха от съответните пехотни полкове, към които войниците оставаха да се числят.

С закон от м. август 1946 г. кадрите, които охраняват границата, се обособиха в отделна държавна организация под името „гранична войска“, подчинена на министъра на вътрешните работи. Макар и да е въоръжена формация, свързана с Министерството на вътрешните работи, граничната войска трябва да се различава от народната милиция и от по-раншната униформена полиция.

Макар и организационно да е откъсната от войската, граничната войска, по необходимост запазва някои връзки с нея, а именно: тя се комплектува от граничари, които са постъпили да служат с набора си в казармата, гдето изкарват началното си военно обучение. Така че в разлика от трудоваците, граничарите са одобрени от наборната комисия, за да постъпят да служат във войската и действително постъпват в казармата, отгдето по-късно, по разпореждане на началството, биват излъчвани, за да довършат своята повинност в граничната войска. Ето защо ако и организационно отделена от войската, граничната войска, бидейки въоръжена формация и то пред лицето на чужди сили по границата, трябва да притежава една дисциплина подобна на военната. По тази причина в закона се предвижда, щото служителите в граничната войска да отговарят пред военните съдилища, по военно-наказателния закон. Тези особености очертават именно разликата между граничната войска и народната милиция. При това, трябва да се добави, че милиционерите от народната милиция са щатни чиновници, които постъпват по желание и получават заплата, докато граничарите са само тегобари, както войниците или трудоваците.

Така устроената според закона от 1946 г. гранична войска има по-специално за задача, както е указано и в мотивите на закона, да упазва реда и сигурността в страната — което е една задача на полиция — като предотвратява влизането и движението в страната на лица, неснабдени с редовни документи, на лица, опасни за вътрешния ред и на контрабандисти. Обаче поради естеството на положението, което заема по границата, граничната войска не може да не бъде във връзка и с военните гарнизони, разположени близо до границата, в бойно сътрудничество с които ще следва да отбива и първите нападения на въоръжени неприятелски части, които биха се опитали да преминат границата.

Военни лица

Според нашето законодателство личният състав на военните сили в страната — така наречените „военнослужачи“ — се разделя на: а) военни лица — офицери, подофицери и войници; б) приравнени военни началници; в) военни чиновници и г) военнизиранни (милитаризирани) лица. Касае се сега да се определи правното положение на всички тия лица и свързаните с тях други категории български граждани: запасни, военноинвалиди и пр.

Всички тези лица са граждани на българската държава и по начало имат всички права и задължения на всяко частно лице — юридическа правоспособност, всички активни и пасивни политически и граждански права и свободи. Обаче от гледна точка на публичното право, с оглед на изпълнението функцията, с която законът ги е натоварил в обезпечение функционирането обществената служба на войската, са били създадени по закон за всеки от тях една серия от допълнителни задължения, ограничения, права и изгоди, които в своята цялост образуват публично-правния статут на лицата, спадащи към военните сили на държавата или свързани с тях.

§ 1. Определение на понятието военни лица

Военни лица по смисъла на нашето законодателство днес са всички лица, които, на основание законите и разпорежданията на съответната военна власт за попълването на войската, са постъпили на военна служба, т. е. се намират под знамената. Те се делят на войници, подофицери и офицери.

1. Войски под знамената. Състоят се от младежи, които изпълняват редовната си военна служба, и повиканите във войската лица от запаса. Те са предназначени да се подготвят за война и да изпълняват задачите, които им се възлагат съобразно законите за войската. Практически „войски под знамената“ означава войници — на действителна служба или запасни — които са в казармата, свикани по силата на закона, за да служат. Може да се случи, щото тия войници на дело да не стоят в казарми, а да са на лагер или в поход — те се считат във всички тия случаи „под знамената“.

2. Значението на обособяването на тая категория — военни лица — е голямо и то както за военно-административното право, така и за военно-наказателното право. За военно-административното право това понятие е свързано с една особена служебна иерархия, която трябва да се различава както от другите държавни служебни иерархии, така и от служебната иерархия на трудоваците, на милиционерите и на

военните чиновници: ако и в някои отношения и да има прилика между тях, не може да има преминаване на чиновете от тия служебни иерархии в иерархията на военните лица. Особената дисциплина, на която са подложени военните лица, е потвърдена с особена клетва, която полагат само тия лица.

За военно-наказателното право това понятие „военни лица“ е свързано с подсъдността на военните съдилища: всички военни лица на общо основание, и в мирно и във военно време, са подсъдни относно деянията им по военно-наказателния закон пред военните съдилища. Върху приравнените и милитаризирани лица тая подсъдност се простира, само ако с заповед от министъра на войната е извършено съответното приравняване.

3. Изразът „военни лица“ замества възприеманите по-рано и в разни текстове изрази: „военният“ (дисциплинарния правилник), „войник“ (в широк смисъл на „солдатин“), „воин“ и дори „военнослужач“. Той не обозначава само „войник“, войнишки чин, но обхваща и офицери и подофицери — всички те носят лично активната военна служба, те са постоянните кадри.

Запасните войници, офицери и подофицери не са военни лица, но ще бъдат третираны като такива, когато бъдат мобилизирани или повикани на обучение; в този случай те временно влизат в редовете на войската със своите съответни чинове и поради това следва да се третират през това време като „военни лица“. Запасните не са „приравнени“ с военните лица в смисъла на чл. 4 от военно-наказателния наредба-закон, а са действителни военни лица, но само през времето, когато се намират „под знамената“, т. е. когато са повикани на обучение или са мобилизирани за воденето на война.

Така че понятието „военно лице“ не е свързано с „чин“ или „звание“, нито с длъжност или определена активна служба по редовния бюджет, в редовете на военните сили, а с постъпването в редовете на войската, с намерване „под знамената“.

§ 2. Статутът на военните лица

Военното лице е облечено по закон в особен статут от права и задължения.

1. Служба във военните сили. Особеният статут на военните лица има своето основание в обстоятелството, че тем е поверена една особена функция — да служат действително във въоръжените военни сили на държавата. От това следва, че в случая се касае за две неща:

а) за служба във военните, а не в гражданските кадри на държавата и на държавната администрация. Заради това военните лица са във връзка с Военното министерство,

което очертава тая част от администрацията: администрацията на войската. В това е и разликата с другата въоръжена сила в държавата: униформената милиция, митническата стража, нощната стража;

б) за служба във въоръжените сили: не в трудовете войски, не в разни други административни (невъоръжени) части и учреждения на войската. Разбира се, „въоръжена сила“ не означава, че всеки неин член лично трябва да бъде въоръжен в смисъл на нападателни и отбранителни средства във воденето на войната. По този начин и един пилот-наблюдател, и един машинист във военната флота и един свързочник, радиотелеграфист, та дори военен лекар и ветеринарен лекар ще бъде военно лице, служещо пряко на въоръжената дейност на войската. Не ще е, поне при досегашната наша система, военно лице един трудовак, защото той не служи с оглед на развиване пряко на нападателни или отбранителни въоръжени действия. Досегашният закон изрично държи да подчертае тази разлика.

2. Публично-правно положение. Статутът на военното лице се обуславя от нормите на публичното, а не на частното (договорното) право. Този статут е от правно естество, но е допълнен и с едно положение от етично естество: — по-особено изискване и за „вярно“ служене на народа, на републиката и на отечеството, което изискване се оформява и чрез клетвата, която военното лице полага при постъпването си на военна служба. Самото подчинение, което е от съществото на военната служба, е свързано, значи, не само с правно обособими, но и с етично обусловени задължения.

3. Клетвата на военното лице у нас не е лична клетва, свързана с точно определено лице-управник, а е свързана с народа, републиката, отечеството, взети наедно, на които тържествено се обещава честно и вярно служене. В това отношение има днес по самото съдържание и отправление на клетвата разлика с клетвата, която се полагаше по-рано в монархическия режим и на царя.

Клетвата за вярност, полагана на монарха, напомня най-абсолютическото схващане за държавата, при което войската не е народна, а наемна, плащана е от монарха лично и служи само нему.

Ето текстът на клетвата, полагана сега от военните лица: „Заклевам се в името на народа и народната република България, че ще положа всички усилия, за да се подготвя като дисциплиниран, сръчен и неустрашим борец-защитник на народа и на родината.

Обещавам да изпълнявам всички задължения по военните закони и правилници на народната република и запове-

дите на началниците си, да пазя държавното имущество и служебната тайна и да не пожалея живота си в борбата против враговете на моето отечество.

Ако наруша тази клетва, нека по законите на народната република ми се наложи най-тежкото наказание, а народът завинаги да ме презре. Заклех се!“

Клетвата няма учредително значение за правното положение на едно лице като военно лице, а само потвърдително значение: с нея само тържествено се потвърждава, главно по етически и психологически съображения, създаденото вече по закона положение на едно военно лице. Ето защо ще се преследва, като военно лице, младеж, който откаже да положи клетва.

Клетвата се изисква, защото изпълнението на воинската служба предполага и един елемент на вярност и преданост, който е от морално и психично естество и не може да се урежда само с правни постановления и санкции. По същата причина, ако и в по-малък размер, и чиновническата служба предполага един елемент на вярност и преданост, утвърден с клетвата, която полага чиновникът. Обаче за чиновника клетвата на дело е загубила много от своето значение и се е превърнала в проста формалност на подписване клетвен лист, докато за войника тя е запазила всичката си морална сила и се подчертава нарочно чрез особената тържественост на подаването на клетвата и зачитането на военните светини, каквито са напр. знамената. Зачитането на клетвата и на военните светини, както и чинопочитанието, се вдъхват с най-голямо старание на военните чиновници и се утвърждават чрез ред предписания на военните устави и на първо място от дисциплинарния устав.

Клетвата е свързана с две основни качества за изискваната служба от военното лице:

а) честно служене — това е до голяма степен и правно задължение. То съставлява изискване за всяка държавна служба;

б) вярно служене — това е вече чисто етично изискване.

Към това се добавя още едно тържествено обещание, което съществува и се изисква само от военните лица, защото е от съществото на службата, която изпълняват: „да не пожали живота си“. В това отношение има основна разлика със съдържанието на клетвата, която полагат чиновниците. Обаче подобно обещаване за жертвуване на живота има и клетвата на униформената милиция по чл. 61 зак. д. пол.

По начало клетвата във войската (както и в останалите ведомства) има по-скоро морално значение, като тържествено обещание за вярност. Много рядко се създава и правна санк-

ция за нарушение на клетвата. В текста на клетвата като санкция при нарушението ѝ е предвидено, че законът ще наложи най-тежкото наказание, а народът завинаги ще презре клетвопрестъпника. Клетвата като религиозно обвързване в името на Бога пред един господар — остатък от миналите режими—постепенно се измества от едно тържествено и публично обещание, което има по-скоро политико-възпитателно значение.

4. Допълнителни ограничения и права за военните лица. Военните лица, ако и да са на служба на държавата, са подложени на някои допълнителни задължения, каквито обикновено не съществуват в същия размер и вид за останалите лица, които са на служба на държавата. Тия задължения съставляват същевременно и допълнителни ограничения, свързани със съществуването на действителната военна служба: строга дисциплина; лично участие във всички служебни занятия; лично присъствие в казармите и служебни места, а в определени случаи и постоянно пребиваване в казармата; задължително носене на установена униформа; задължително отдаване чест и пр.

В замяна на това законът определя за военните лица ред допълнителни права и изгоди, с каквито не са надарени другите служители на държавата: получаване храна, порцион, облекло, оръжие, намаление при пътуване по б. д. ж.; особени улеснения при преместване, отпуски, заболявания; особено възнаграждение при уволнение (специално за офицерите).

§ 3. Правно положение на чиновете, спадащи към военните лица

Макар и да спадат към военните лица и в много отношения да имат еднакви права и задължения, офицерите, подофицерите и войниците са в ред отношения в различно правно положение, главно по отношение начина на постъпването във войската, времеслуженето, възнаграждаването и уволняването. За очертаване на особеното им правно положение е необходимо също така да бъдат разграничавани от другите също близки до войската категории лица: приравнени, военни чиновници и военнизирани (милитаризирани) лица.

1. Офицерите като чиновници. Офицерите са военни лица, които по установен от закона ред и при лично съгласие постъпват да служат за постоянно, на определено място в служебната иерархия, с определен офицерски чин и на офицерска длъжност.

Офицерите са на общо основание, без разлика на чин и длъжност, военни лица и в това отношение подлежат на всички ограничения и задължения, предвидени по закона за военните лица, и се ползват със съответните за военните лица изгоди.

Обстоятелството, че офицерите са военни лица, че имат един особен статут като такива, не им отнема, от друга страна, качеството на държавни служители, чиновници. Статутът „военно лице“ създава и за офицера главно ред допълнителни задължения и изгоди за лицето, поради което в някои отношения се явява известна разлика с обикновеното правно положение на чиновника; но тия изменения и допълнения не засягат основните елементи на понятието чиновник: едностранно зачисление (с заповед за назначение) за постоянно в кадрите на една служебна иерархия, за да се служи в функционирането на една обществена служба. Законът изрично предвижда, че тем се прилагат на право съответните членове на зак. за държ. служители, които именно очертават положението на едно лице като чиновник.

Обстоятелството, че офицерите, както впрочем и подофицерите, бидейки военни лица, са подложени на една особено засилена дисциплина, каквата е военната дисциплина, не изменя с нищо заключението, че офицерите са чиновници. В същност характерът и строгостта на дисциплината не са едни и същи за всички чиновници, за всички ведомства; те могат да варират според изискванията и нуждите на службите във всяко ведомство, без с това да изменят основното правно положение на служителите в отделните ведомства като чиновници. Известно е, че строгостта и характерът на дисциплината не са еднакви за железничари и учители, за милиционери и агрономи, за съдии и лекари. Различни са случаите за дисциплинарни провинения и строгостта в наказването им: онова, което характеризира едно лице като чиновник и едно ведомство като административно, съвсем не е видът и строгостта на дисциплината. Допълнителните ограничения и задължения, както и допълнителните изгоди, които имат известни служебни лица, поради особеностите на службата в дадено ведомство, не изменя с нищо основното им качество на чиновници. Днес милиционерите, митничарите и железничарите са подложени на особено строга дисциплина, без поради това да им се оспорва качеството на чиновници. А колкото за опасностите, на които са подложени офицерите, и жертвите и усилията, които се изискват от тях, това няма никакво влияние върху правното им положение като чиновници.

От гледна точка на протокол, от гледна точка етическа, от гледна точка техническа и организационна, офицерите — главно действащите — наистина се представят като едно по-особено тяло всред останалите чиновници, но от гледна точка на чисто публично-правния анализ, в основата на техния правен статут стои положението на държавен служител—чиновник, така както е формулирано то в админ.

право. С това се обяснява, че офицерите получават заплата, по-късно пенсия при условията, предвидени за чиновници, пътни и командировачни пари; създадени са условия за уволнение; не може да заема друга плащана длъжност; парична, отчетническа и гражданска отговорност към държавата и частни лица и пр., положения, които са специфични именно за чиновници.

Служебното положение на офицера днес се урежда по-малко от закона за военните сили, а повече от закона за военните лица, дисциплин. правилник.

2. Постъпването на офицерите на служба. Постъпването на офицерите на активна служба във войската в отличие с постъпването на войниците, не е свързано с изпълнението на една повинност, а е по желание и то само чрез завършване на Военното училище.

След революцията на 9 септември 1944 г. по изключение, с цел да се опресни армията с нови сили и ѝ се придаде съответният народен дух, се допуснаха да влязат във войската, по особен избор, две категории лица, като редовни офицери: а) бивши офицери, уволнени по-рано поради борбата им срещу монархията и заради народнически убеждения, б) борци от въоръженото съпротивително движение, които са се отличили в бойни действия през време на нелегалността. Приравнението на тия две категории лица към съответните офицерски чинове се извърши въз основа на особени преценки за тяхната дейност и подготовка.

Има една особена категория от офицери, повикани на дълго военно обучение „до края на войната“ (д. к. в.). Тяхното положение не е още окончателно уредено по законодателен ред. Те са военни лица на общо основание, но не са признати напълно за „действащи офицери“. Понятието „действащ офицер“ е днес по-скоро едно професионално понятие, свързано главно с реда на старшинство за повишение, което винаги е играло роля във войската.

3. Видове офицери. Във войската освен офицерите, завършили военно училище — строеви офицери — има и офицери със специална подготовка: машинни (технически), административни, санитарни (лекари, зъболекари и аптекари), ветеринарни и музикантски. Строевите офицери могат да завършат висше образование в генералшабна академия или съответни висши училища.

Техническите (машинни) офицери служат в морските и въздушни части и във военните фабрики — те се комплектуват от завършилите морско военно или друго, специално указано, военно учебно заведение. Административните офицери се избират от младежи, завършили Школата за запасни офицери и особена школа за административни офицери.

4. Подофицерите. И те са от гледна точка на админ. право чиновници, по същата причина, както офицерите — и при тях има професионален елемент; те се попълват от кандидат-подофицери, завършили съответна школа. Обаче кандидат-подофицерите ще бъдат считани за чиновници само след като са привършили срока за мирновременната си (срочна) военна служба. Те ще са готови „свърхсрочни“ кандидат-подофицери. При ваканция те се назначават за подофицери — подофицери на действаща служба.

Подофицерските чинове са: подофицер и фелдфебел. По права и задължения подофицерите, бидейки също военни лица, се третират от закона еднакво с офицерите — всеки съответно за чина си.

Подофицерът, също както офицера, постъпва на тая служба по желание, за постоянно и заема определено постоянно място в редовете на служебната иерархия. По начало след уволнение той минава в запаса и може да постъпи като трудов подофицер, военен чиновник, но не и на действаща служба — освен, разбира се, като запасен при мобилизация или повикване на обучение, ако и за по-дълго.

5. Войникът спада към категорията военни лица; той носи задължително военната служба, обаче неговото служене не е за постоянно, професионално, не е свързано с зачисляване на определено постоянно място в служебната иерархия на ведомството, а със срочното изпълнение на една тежоба. Всичко това създава за него едно особено публично-правно положение на тежобар, коренно различно от положението на другите служебни лица на държавата: чиновник, надничар, почетен служител, които заемат местата си по лично съгласие. Тук е и разликата с офицерите и подофицерите, които, ако и да служат военна служба във войската, в мирно време заемат местата си по лично съгласие; при това, заемайки едно определено и постоянно място в служебната иерархия, те са и професионално свързани с държавата като чиновници.

Много често, главно в неслужебните изявления, се говори за едно лице, че е „блестящ“, „верен“, „твърд“, „храбър“ войник, в смисъл на воин, на боец или дори на военнослужащ. Но това не е правното понятие войник, което не обхваща нито офицери, нито подофицери, ако и те да са воители или бойци.

Според служебното положение на войниците се разпознават три войнишки чинове или звания: редник (преди това млад войник), ефрейтор и кандидат-подофицер.

Войниците, бидейки военни лица, имат всички права и задължения, носят всички ограничения и се ползват от всички изгоди на статута за военни лица.

Преди всичко те, както и офицерите и подофицерите, са подчинени на особената военна дисциплина, уреждана по силата на дисциплинарния правилник на българската войска — дисциплина коренно различна по дух, по задължения и по санкции от чиновническата или каквато и да е друга дисциплина: тя обхваща целия живот на войника в момента и личната му свобода.

За войника на първо място стоят задълженията му — той е пълен тегабар, а на най-предно място задължението за вярност и подчинение — из това изхождат останалите му задължения.

6. Правата на войниците. Войникът (както впрочем и подофицерът и офицерът) остава на общо основание български гражданин; ако и да е привлечен задължително в казармата и подчинен на особения режим на военната дисциплина, притежава всички политически права на български гражданин и може по начало да ги използва. Обаче има някои — малко на брой — упражнения на права, които, поради самото естество на задължителната военна служба, не могат да се вършат от войника, докато е на срочна действителна служба. Това се отнася не само до упражнението на някои политически права, но дори и на някои стопански занятия и други частни права — не може да бъде адвокат, чиновник. По-специален интерес представлява упражнението на политическото изборно право от войника.

Войникът има активно изборно право — може свободно да отиде да гласува. Обаче ако и да не е чиновник (като офицера и подофицера), той не може да упражни пасивното си изборно право — не може да се избира, и ако бъде избран, не може да упражни своя изборен мандат. Това ограничение идва не от същата причина, както за офицерите и подофицерите, които не могат да се избират, защото са чиновници, а от обстоятелството, че войникът носи в момента задължителна военна служба, като български гражданин, и не може поради изборен мандат да се отклони от тази обща тегаба — докато тя не се привърши: той не може да напусне казармата.

Войникът притежава, като такъв, и ред права, ако и да са от служебен характер: право на звание (чин), надлежно добит; право да носи военни отличия, надлежно добити; право на поздрав; право на оплакване по надлежен ред; право да си получи възнаграждението (не заплата, а „жалване“); право на издръжка на семейството; право на военноинвалидна пенсия при злополука. И ред други облекчения и изгоди, свързани със статута му като военно лице, съгласно закона за военните лица: пътуване с намаление по б. д. ж.

Обаче по начало прослуженото на активна срочна войнишка служба време не се счита за служба, която да дава

право на пенсия или на повишение в чиновническата кариера — той не е чиновник. Противното трябва да бъде изрично указано в закона, какъвто е напр. случаят по закона за трудовата повинност, който дава право на ония младежи, приети за трудоваци, да постъпят в мините на подземен физически труд, като запазят всички права като работници — ако са на държавна служба — и правото на зачитане службата за пенсия.

7. Приравнени. С оглед да се уреди служебното положение на някои лица, които служат във Военното министерство и са в тесен допир с командването, или пък за да се урегулират някои временни положения на известни лица във войската, е била създадена една особена категория от приравнени военни началници: заместник-офицери (и подофицери) главно в авиацията, военни технически началници.

В разни времена, при разните закони, главно с оглед на специалните и временни положения, които е предстояло да се уреждат, това приравняване се е извършвало съответно за различни категории военно-служещи. Приравняванията към съответните военни чиновци стават с заповед на военния министър, като с това обаче става само едно „приравняване“ — главно по заплата и служебно положение, без обаче тия лица да добиват истинско качество на офицери или подофицери и съответния чин.

Във войската известни ръководни места се заемат от военни технически началници, които се считат за „приравнени военни началници“: техници-топографи, геодезисти, инженери, химици. Те съставляват една особена категория, като приравняването им става със специално разпореждане на военния министър.

Приравнените военни началници се съдят, според закона, на общо основание от военните съдилища и в мирно време, както офицерите и подофицерите.

8. Чинове и длъжности за военните лица. Трябва да се прави разлика между чинове и длъжности във войската. Чин е стъпало във военната иерархия, а длъжност е стъпало в служебната иерархия. Чинът поставя въпрос за титла, за старшинство във войската; длъжността поставя въпрос за служебно място, за упражняване на функции в едно ведомство, каквото и да е то.

По начало на определени чинове във войската съответствуват и определените длъжности по щатове на войската. Иерархията и старшинството са спазвани най-много именно във войската.

а) Длъжностите са указание за заеманото служебно положение в командването на войската — или, при приравнение, в съответното служебно място; тия длъжности са: командир на отделение, взвод, рота, дружина, полк, бригада, дивизия, корпус, армия.

б) Чиновете са указание за старшинство според стълбата на военната иерархия и продължителността на службата или удостояванията: ефрейтор, кандидат-подофицер или подофицер, фелдфебел — низши чинове или звания; подпоручик, поручик и капитан — офицерски чинове; майор, подполковник и полковник — старши офицерски чинове; генерал-майор, генерал-лейтенант и генерал-полковник (по-рано според основната военна служба, която е прекарал: пехота, артилерия, конница, инженерни войски) — висши чинове.

На дело много често два различни чина заемат една и съща длъжност (подофицер и фелдфебел, поручик и подпоручик, майор и подполковник и пр.), или пък, особено във време на мобилизация и война, по-низш чин се случва да заеме по-висока длъжност, поради липса на разполагаеми съответни началници в момента или на дадено място.

Повишението в по-горен чин във войската става само по старшинство, според определените изслужени години, а във военно време — и за отличие. Разбира се, това повишаване не става съвсем автоматически, а по представяне и атестация, а често се иска за някои длъжности и съответен изпит.

§ 4. Правно положение на военнослужащи, неспадащи към военните лица

Според закона прибавят към личния състав на военните сили, с оглед главно на специфичните задължения, които са създадени за тях (подсъдност на военни съдилища) и други две категории лица, а именно: военните чиновници и милитаризираните лица.

1. Военни чиновници. Военните чиновници са граждански лица, които заемат чиновнически длъжности в Министерството на войната и които постъпват и служат там, на общо основание, съгласно закона за държавните служители, като обаче все пак се предвиждат за тях, поради службата им за войската, някои особени задължения и ограничения, които не ги превръщат обаче нито във военни лица, нито дори, по сегашния закон, в приравнени: разни ковчезнически, писарски, фотографски, метеорологически и други длъжности.

2. Милитаризирани (милитаризирани лица). Това са граждански лица, заети в служба или на работа в частни или държавни предприятия, чието занимание се счита от особено значение за войската, поради което е станало нужда да се поставят в особено задължение на точно, акуратно и непрекъсваемо изпълнение на това занимание, чрез особена дисциплина, санкциите по която се налагат от военни съдилища, според военно-наказателния и военно-съдебния закон. Милитаризираните лица, когато се касае да бъдат определени наказанията им, се отнасят към военните лица или към „приравнените“, според това, къде са били при-

числени с постановлението за милитаризирането им. Разликата между военнизиранни (милитаризирани) и приравненни лица се състои в това, че първите са граждански лица на служба в разни граждански ведомства или частни предприятия, а „приравнените“ са лица, които служат във Военното министерство и с оглед на уреждането на служебното им положение, с оглед и на командването и длъжностите се приравняват до едно „приравняване“ и на чинове, което за всяка категория поотделно се извършва с заповед на военния министър. От обстоятелството, че тия граждански лица са милитаризирани, не следва, че са станали „военни лица“, нито дори истински „приравнени“ — те в същност не се зачисляват във Военното министерство. Ето защо няма да се ползват от изгодите, предвидени по закона за военните лица; напр. няма да получават, ако са пострадали при изпълнение на службата си, военно-инвалидна, а само гражданско-инвалидна пенсия: и след милитаризирането си те са останали граждански лица. Обаче с оглед на налагане наказания и за тях се предвижда едно особено „приравняване“, основа за което служи постановлението на Министерския съвет, с което са милитаризирани.

§ 5. Уволнение от военна служба

За да престане да носи задълженията, свързани с действителната служба в постоянните кадри на войската, войникът трябва да бъде надлежно уволнен, т. е. освободен. Тук не се касае за освобождаване на младежа от постъпване на военна служба и от носене на военна тежоба, а за уволнение на войника от самото служене в редовната мирновременна военна служба и минаване в запаса.

Уволнението на войниците в запас и освобождаването им от носенето на редовната служба под знамената в казармата става по начало с изтичане срока на редовната военна служба на набора. Обаче краят на редовната служба за войника не настъпва *ipso facto* с изтичането на срока, а с издаването на съответното разпореждане за уволнението на набора. Така че един войник не може направо да напусне казармата, щом е изтекъл двегодишният срок от постъпването му в казармата, а ще чака съответното разпореждане. Това положение се обяснява с обстоятелството, че и след изтичането на срока лицето продължава да е войник, т. е. да се числи във войската, и може всеки момент да бъде повикано наново да служи под знамената като запасен войник, още повече, че по предложение на военния министър Министерският съвет може да задържи и набора на редовна военна служба за един допълнителен срок до шест месеца. Ето защо необходимо е изрично разпореждане за уволнение на набора; това разпореждане именно има конститутивно действие

и като освобождава войника от редовната служба под знамената, същевременно го зачислява в запаса.

С оглед интересите на народната отбрана Министерският съвет може да задържи след срока до 6 месеца — под знамената дори, само някои видове оръжия или само определени части.

По нареждане на военния министър наборът може да бъде уволнен и преди изтичането на двегодишния срок — това не трябва да се смесва с отпускане на войниците от действителна служба в безсрочен отпуск или в отпуск до края на службата. В този последния случай войникът остава на редовна служба, само че, бидейки в отпуск, не е длъжен да бъде в казармата; а във втория случай, бидейки уволнен, той престава да е действащ войник и се зачислява в запаса. С това се възстановява преди изтичането на двегодишния срок положението, което е имал до постъпването в казармата, а в първия случай — не. Обаче законът не предвижда никъде да може индивидуално да се задържа войник след срока, освен като изпълнение на надлежно наложено наказание.

Уволнителният билет (военна самолична книжка) само потвърждава общото разпореждане с указ, по силата на което е преустановена за набора, или за частта, службата в мирновременните кадри.

Може да се иска пред съд освобождаване от мирновременна служба на лице, което и след тия 6 месеца, или без да е налице постановление на Министерския съвет, е задържан в мирновременните кадри, но не като запасен.

Нищо не пречи обаче, щото веднага след уволнението им от 2-годишната (3-годишна) действаща, мирновременна служба, след като с една заповед войниците са уволнени „в запаса на войската“, да бъдат веднага „повикани на обучение“ или мобилизирани, но вече като запасни. Това не е без значение, защото, ако напр. някой от тия войници е бил чиновник преди свикването на набора за мирновременна служба, мястото му се запазва, но заплатата не получава; щом се уволни в „запаса“, може да постъпи на запазеното си служебно място и макар и да остава пак в казармата, заплатата му ще почне „да тече“. Същото е и за помощите и в. п. течение срока на стажа и др. п.

Уволнение от военна служба преди срока може да има и за отделни войници: а) по болест, б) поради промяна в семейното положение, ако обаче са изслужили съкратения срок за службата.

Войник, осъден с присъда на затвор, не се уволнява и не се освобождава, за да влезе в затвора, а ще изтърпи наказанието си, след като бъде надлежно уволнен от военна служба. Ако обаче престъплението, заради което е осъден,

води и до лишаване от граждански и политически права, лицето ще бъде поставено при специалния режим, предвиден за войниците в подобен случай.

Войник, който е надлежно уволнен от редовна военна служба, се счита, че е уредил задълженията си по военната служба и ще се ползува с всички права, които законът предвижда в този случай.

Офицерите, както и подофицерите, бидейки чиновници, могат да бъдат уволнявани от служба и по собствено желание. Останалите случаи, при които те подлежат на уволнение, са сходни с тия, предвидени в закона за държавните служители, като се предвижда освен това уволнение и „по разпореждане“ и по навършване 25-годишна служба. Пределната възраст за офицерите варира според чина от 43 до 60 години, като министърът на войната може да продължи този срок за проявили се офицери най-много до 5 години. Пределната възраст за подофицерите е 50 години. Трябва да се прави разлика между пределна възраст — срок за служене на подофицера като чиновник, и продължителност на военната служба в запаса, която за уволнения подофицер е 55 години.

§ 6. Носенето на военната служба от военните лица

Основното положение е, че военните сили се състоят от всички годни за военна служба български поданици на възраст от 17 до 65 години. Обаче ония, които подлежат на военна служба, не се намират в едно и също положение през цялото време, а трябва да се направят различавания на няколко периода, на няколко вида служене във военните сили:

1. Кандидати за набор. Младешите, навършили 17-годишна възраст, се записват в наборните книги от кмета и се поставят по този начин на разположение на военните власти за всеки случай. Получават от общината наборно удостоверение, без което не могат да постъпят в училище или на работа. Това е първото ограничение. Това положение трае до 20 години. При нужда Министерският съвет може да нареди да се свикат за преглед и влизане в казармите и тези лица — от 17 до 20 години. Наборното кандидатство, което трае от 17 до 20-годишна възраст, е един предварителен войнишки етап, при който вече е очертано едно начално носене на някои задължения, свързани с изпълнението на военната повинност. Това положение настъпва със самото навършване на 17-годишна възраст за младежа; записването в наборните списъци не създава това положение, а само го удостоверява.

Положението на младежа — наборен кандидат — да се държи на разположение, за да бъде извикан да служи в постоянните кадри, се различава от положението на запасния, който също е на разположение, но за да бъде повикан

на обучение или да бъде мобилизиран не вече в постоянните кадри, а в запаса.

Кандидатът за набора обаче не е още войник, макар и върху него да почват да тежат някои ограничения от военната повинност.

За свикването под знамената на такива младежи е нужно особено постановление на Министерския съвет, а свикването на запасните става по разпореждане на съответните военни власти.

2. Войски под знамената. Войските под знамената могат да се състоят от два вида войници: а) войници, които изкарват редовната (срочна) военна служба, и б) войници от запаса, които са свикани под знамената на временно обучение или са мобилизирани. Всички те са военни лица.

С навършване на 20-годишна възраст и одобрение от наборната комисия младежите стават наборници, кандидати за войници, но не още и войници — те са в очакване да получат повиквателна заповед, за да постъпят в казармата и станат действително войници в мирновременните постоянни кадри. С това започва за тях действителната редовна служба.

3. Запас. Запасен войник е онзи, който редовно е завършил срока за действителната си срочна военна служба, и като е бил надлежно уволнен, е зачислен в запаса на действащата войска.

Към запаса на войската се числят обаче и ония лица, които по разни причини не са служили редовна военна или трудова служба, но са уредили задължението си по тая повинност, за което са снабдени и с надлежно удостоверение. Към запаса се числят също така и офицерите, които са се уволнили по собствено желание или по други причини, предвидени в закона.

Службата в запаса трае за войниците до 46-годишна възраст, за подофицерите до 55 години, а за офицерите до 60 години. За известни категории служби и за известни специалности може да се наложи по-дълъг срок на служба в запаса.

Постъпването в запаса става, като по този начин уволнените веднага се причисляват с указ в запаса на войската.

С настъпването края на срока, предвиден за служене в запаса, лицата се изключват с указ от запаса на войската.

Запасните войници (както и офицери, подофицери) не са военни лица, защото не са „под знамената“. Те обаче стават военни лица, щом влязат в казармата „под знамената“, когато бъдат повикани на временно обучение или мобилизирани.

4. Положението на запасния войник (офицер, подофицер) е свързано с един особен статут на задължения и права.

Задължение на запасния войник (офицер, подофицер) е на първо място да се държи на разположение на военната власт, за да може, когато бъде надлежно повикан на обучение или мобилизиран, безпрекословно да се яви лично веднага на указаното му място за служене. Върху запасния тежат и други ограничения от по-малко значение: тайноулавяне, съдене от военни съдилища за деяния, извършени още през време на службата, и др. Така че запасният войник в същност не е скъсал с военната служба и макар и да не е вече „военно лице“, не е престанал да се числи към военните сили на страната, в които във всеки момент може да бъде повикан да служи.

Но положението на запас не е и положение „в отпуск“, защото войникът в отпуск, колкото и продължителен да е той, е военно лице, върху което тежат всички задължения за войник от редовната военна служба: той само временно е свободен от пребиваване и занятия в казармата; докато запасният е освободен изцяло от служене в казармата, от качеството военно лице, но не и изобщо от състава на военните сили, които обхващат и запасните войници, офицери и подофицери.

В запаса двете категории — а) уволнените от действителна редовна служба и б) несслужившите, които са си уредили обаче задължението по военната повинност — са поставени по отношение на основното задължение в еднакво положение: да бъдат на разположение да се явят лично да служат според назначението, което с оглед на техните способности и минала служба им е дала военната власт.

5. По-рано законът предвиждаше и друга една помощна категория от лица на разположение на военните сили: за лица над 46-годишна възраст — народно опълчение. Днес такава особена категория вече не се предвижда. Обаче законът дава право, по решение на Министерския съвет и по изключение, да се повикват във военните сили, за да бъдат употребени способности им, и лица на възраст от 46 до 65 години, докогато трае изобщо службата във военните сили.

6. Всяко лице под 65 години от мъжки пол, числящо се към запаса, трябва да притежава военна самолична книжка.

За да се контролира изпълнението на службата по военната повинност от всички граждани, законът предвижда ред ограничения за лицата, които не са уредили военната си служба, било като лично са изслужили редовната си военна служба, било като са били надлежно освободени от наборните комисии. Самите общински управления имат по закон задължение да следят за всички тия промени с оглед да се поддържа редът за мобилизация.

7. Допълнителни категории. Има и други категории лица, които, без да са военни лица, без дори да се

числят във военните сили, са обаче в известна връзка с войската и войната и поради това се ползват с известни изгоди, предвидени за всяка от тия категории в съответните закони. Такива са:

а) военноинвалидите и пострадали от войните: вдовици и сираци от войните;

б) носителите на кръста за храброст;

в) бойци от фронта;

г) военнопленници.

Тук не спадат обаче пострадалите от въздушни нападения, чието лично положение не е още предмет на окончателно уреждане.

Изгодите, предвидени по законите за всяка от тия категории, са различни; по-главните са: пенсии и помощи за инвалиди, вдовици, сираци; намаления на такси за пътувания по железниците, за постъпване в училища и пр.; предпочитания за децата им в учебни заведения; предпочитания при назначения на служба и пр.

ДЯЛ ТРЕТИ

ХАРАКТЕРНИ ОСОБЕНОСТИ НА БЪЛГАРСКАТА ВОЙСКА

Българската войска, както всяка друга войска, по отношение на управлението, командването, обучението, снабдяването се урежда от правила, повечето от които, бидейки установени от военната наука въз основа опита от подготовката и воденето на войните, в главните си линии, са общи за всички войски. Има обаче някои черти, които по-специално характеризират българската войска и заслужава да бъдат разгледани отделно. Те засягат дисциплината в българската войска, политическото възпитание и отношенията на войската с другите служби в държавата.

Глава първа

Военната дисциплина в мирно и във военно време

Военната дисциплина е установената въз основа на военния закон непоколебима задължителност за лично поведение, което военните лица трябва да следват както в казармата, така във войната, така и на бойното поле, в основата на което поведение стои пълното, безрезервно и съзнателно повинуване (покорност) пред заповедите на военния началник в името на върховните интереси на родината.

В същност въпросът за военната дисциплина е свързан по-специално с военно-наказателното право, поради особеността на характер и главно поради углавните наказания, с които е съпроводено нарушението на една голяма част от нейните предписания. Във военно-административното право следва само да се издирят правните основания и основни елементи, които характеризират принципно военната дисциплина, като излагането на нейното съдържание, начини за провеждането и осъществяване влиянието на нейното нарушение върху наказването на военните престъпления, особените наказания, свързани с дисциплината и пр., се предоставя на другите дисциплини: на военната наука, военната психология и военно-наказателното право.

Това се обяснява между другото и с обстоятелството, че дисциплинарните наказания във войската по строгост и интензитет са взели един по-особен образ, който ги отделя доста от упражнението на дисциплинарната власт в останалите админ. ведомства. По този начин се е създала голяма близост и дори смесение между дисциплинарните и углавните провинения във войската, като много често и в двата случая действува военен съд. Поради това, значи, се е наложило, материята по установяването на дисциплинарните провинения и налагането на дисциплинарните наказания да се разглежда във военно-наказателното право—тя се явява нещо като негово допълнение.

Военната дисциплина в същност съставлява част от служебната дисциплина, която е основен елемент за устройството и функционирането на всички обществени служби, но представлява все пак някои особености в смисъл на засилвания, които следва да се отбележат тук. Ето защо ще се направи най-първо един преглед на теорията за служебната дисциплина и упражнението на дисциплинарната власт общо в държавната администрация, след което ще се разгледа правната същност на военната дисциплина.

§ 1. За служебната дисциплина изобщо

Служебната дисциплина е задължението на всеки служител на държавата да съблюдава в отправлението на службата и дори въвн от нея установения от законите служебен ред, като се ръководи от повинуването (покорността), което дължи пред нарежданията на иерархическия си началник. За непосредственото и ефикасно осъществяване на тази служебна дисциплина законът е поверил на иерархическия началник правната възможност да налага, при известно свободно усмотрение, определените от закона дисциплинарни наказания, когато има извършване на дисциплинарни простъпки (грешки). По този начин общото административно право, и по-специално чиновническото право, свързва тясно двете понятия: служебна иерархия и служебна дисциплина.

1. Иерархическият началник разполага с иерархическа власт, дава иерархически указания и упражнява иерархически контрол върху нему подчинените служебни лица. На същия началник, при осъществяването на тия негови функции, законът е поверил, от друга страна, упражнението на служебна дисциплинарна власт чрез възможност за налагане на дисциплинарни наказания на нему служебно подчинените лица.

Дисциплинарната власт е следователно едно проявление на иерархическата власт — едно нейно продължение под вид на особена санкция. А служебната иерархия се очертава като един служебно установен

ред на организирано съгласуване и подчинение. Една служебна иерархия е едно отделно ведомство с общ началник, в лицето на който, по реда на иерархическата стълба, се съчетават съгласуването и подчиняването на всички негови органи и служители. Такова ведомство е и ведомството на Министерството на войната — войската.

2. Иерархическата власт се изразява: а) в даване заповеди, нареждания, указания от началника за провеждане на службата от подчинения; б) във възможност за началника да одобрява предварително, да изменя или отменя някои нареждания на подчинения, а в някои случаи дори пряко да действува вместо него и в) да налага дисциплинарни санкции и да взема други мерки за принуда при провинение или несъблюдаване на дадени нареждания по служба.

Всички тия неща се срещат по начало и във ведомството на войската, но в по-засилен вид.

Понятието военна дисциплина е свързано с понятието военна иерархия, защото предполага преди всичко повинуване пред волята на началника. И в никое ведомство иерархията не е така подчертана и очертана, както във войската. Иерархия, разбира се, има във всяко административно ведомство, защото без нея няма възможна организираност, а организацията е в основата на обществените служби. Но при войската този именно елемент е от особено голямо значение.

3. Дисциплинарното наказване в служебните иерархии, вършено от иерархическите началници, е проява на административна функция на служебно-иерархическа власт и не трябва да се смесва с углавното наказване, което е израз на правосъдие; ето защо налагането на едно дисциплинарно наказание от началника за едно дисциплинарно провинение, простъпка, не изключва възможността по-късно да се наложи за същото деяние от съда и едно углавно наказание, ако в това деяние се разкрие и един престъпен състав. Това означава, че решението за налагане дисциплинарно наказание не е съдебно решение, няма сила на присъдено нещо и при него не се следва правилото *pop bis in idem*, т. е., че не се налага ново наказание за същото деяние. Дисциплинарното наказване не почива на правилото на законоустановеността на престъплението и наказанието — *nullum crimen, nulla poena sine lege* — а на принципа на целесъобразността за службата и на следващото от нея свободно усмотрение. Даже когато при налагането на дисциплинарното наказание участвува и дисциплинарен съвет или „съд“, това основно положение не се изменя. Началникът черпи своята власт да наказва дисциплинарно от своето служебно положение и, съобразявайки се с преценката, която прави за служебното поведение на чиновника и реда на службата, ще реши кое

от предвидените в закона дисциплинарни наказания да наложи. Но той не може да наложи като дисциплинарно наказание затвор, защото то не е предвидено в закона като дисциплинарно, а само като углавно наказание, което се налага от съд.

Това са най-общите начала за цялото служебно дисциплинарно право. Няколкото гаранции, създадени по закон за някои ведомства при упражнението на дисциплинарната власт и налагането дисциплинарни наказания, не изменят същината на тая власт и на това наказване. Тия начала са в сила като изходни положения и за военното административно право и за упражнението на дисциплинарната власт във войската, но при нея има и нещо повече.

§ 2. Военната дисциплина като служебна дисциплина

Във Военното министерство и войската, бидейки едно ведомство, една обществена служба и съставна част от общата администрация на държавата, се очертава също така една служебна иерархия — военната иерархия — а заедно с това и една служебна дисциплина с дисциплинарно наказване — военната дисциплина.

1. Само че тази дисциплина и тази иерархия, ако и да изхождат от същото правно начало, изразено и по-горе, с оглед обаче на специфичността на изискванията на тая служба, са несравнено много по-силно подчертани. Впрочем днес, особено в най-ново време, и в други някои служебни иерархии, като напр. в народната милиция, в българските държавни железници, в морското параходство, в трудовата повинност и пр., има доста подчертана иерархия и дисциплина, но във войската това е в най-голяма степен. Строгостта на дисциплината следователно не е никакъв абсолютен белег само за военната дисциплина, който да характеризира само нея, а е по-скоро един нюанс, една специфичност. обстоятелството, че за войската има особени съдилища, също не е решаващо само по себе си, за да характеризира само войската, тъй като днес не само православната църква, но дори и държавните железници имат специални съдилища.

2. Това оеднавяване в изходното положение за военната дисциплина и за останалата служебна дисциплина не ще рече, че служебната дисциплина е еднаква по интензитет и строгост във всички ведомства. Не; необходимостите в провеждането и функционирането на всяка обществена служба налагат да се въвежда и съответна по строгост и специфичност дисциплина. Такъв е случаят и с военната дисциплина, която се обуславя в прилагането си от един особен дисциплинарен правилник за българската народна войска, влязъл в сила през 1946 г. (по-рано „дисциплинарен устав“). Правата и задълженията на военните лица са изложени в този дисциплинарен правилник, в устава за гарнизонната служба и в ред други узаконени текстове, като всички те са във връзка с военно-наказ. нар.-закон и военно-съд. нар.-закон.

3. Има ред правоотношения, които в подробности се представят във войската и във военно-админ. право по начин различен от този, в който се срещат във войската; различни са и правните последствия, които се явяват. Така например при повечето от другите служебни иерархии неизпълнението на едно служебно разпореждане на началника води до дисциплинарно наказване, а само в краен случай и до углавно наказване (напр. чл. 443 нак. зак., зак. гр. моб. и др.), докато във войската отказът да се изпълни заповед на началника много по-често е санкциониран, според в.-нак. нар.-закон, с углавно наказание. Но и във войската много простъпки са санкционирани с дисциплинарни наказания, налагани направо от началника. В това отношение във войската голяма роля играе преценката на така наричаните „немаловажни“ обстоятелства — за тях именно санкцията е углавна, от военен съд (напр. чл. 118, 197 воен.-наказ. нар.-зак.).

Друг пример: напускането на службата без разрешение в една служебна иерархия води по начало до дисциплинарна санкция. Само в крайни случаи обаче, особено зачестили в по-ново време, се предвиждат и углавни санкции за служебни лица, които поотделно или по сговаряне напуснат службата (наказателния закон; закон за гр. моб., закони по нар. здраве и пр.). Напускането от войника на службата във войската влече винаги углавна санкция, като при квалифицирано напускане — дезертърство — се стига до наказание смърт. Тук вече отношението между държавата и войника, по интензитет на задълженията, се отличава от отношението между държавата и останалите държавни служители, а особено от отношенията между работодателя и работника по трудовото право.

Накрай може да се отбележи, че задължението за изпълнение на противоправните или престъпните заповеди на началника и главно свободата за преценка в случая на подчинения се представя в различен градус на плътност в различните служебни ведомства, а особено във войската, гдето тя е извънредно ограничена. „Заповедите (във войската) на началника са закон за подчинения. Той е длъжен без двоумение, оспорване и критика... да ги изпълни точно и своевременно. Не се изпълняват заповедите, при които от подчинения явно се иска да извърши престъпление“ (дисциплинар. правилник). Но и тук не се касае за някакво абсолютно различие, а само до степен, до нюанс, свързан с особените потребности на всяка обществена служба.

4. Иерархията е свързана във всяко ведомство с две основни положения: а) подчинение и б) чинопочитание. Във

войската също така те съществуват, но са много по-ярко подчертани. Подчинението е свързано с наличността на един началник, който по закона отдава заповеди до подчинени; само по изключение се дължи подчинение и на старшия, и то от войници във частта. Чинопочитанието от своя страна е свързано с наличността на един старши, комуто се дължи зачитане от младшия. Старши е всяко лице, което по чин и длъжност е поставено пред друго лице. За провеждане на старшинството между разните категории военнослужащи се практикува така наричаното „приравняване“ на чиновете; то става с особена заповед по войската. (Вж. по-горе)

Никъде в никое ведомство „старшинството“ не играе такава роля, както във войската. Чинопочитанието е другата страна на медала на старшинството. А всичко това е тясно свързано с военната дисциплина. За по-ясното очертаване, специално във войската, на този елемент — чинопочитание и старшинство — са създадени ред външни белези, които играят голяма роля във войската: униформа и знаци, отдаване чест, начин на обръщение (титuluване) и др. — но и те не са абсолютни белези само за войската.

Трябва обаче да се отбележи добре, че военната дисциплина не се изразява толкова в повинуване пред нарежданията на по-старшия и в чинопочитание, колкото в повинуване на заповедта на началника, на командира. Чинопочитанието и старшинството са в същност, значи, само елементи на иерархията и в това отношение допринасят съществено за масовото възпитание към повинуване пред волята на началника, в което се изразява дисциплината.

§ 3. Съдържание на понятието военна дисциплина

Военната дисциплина е основен фактор за всяка войска, а най-вече за една народна войска, в която подчинението не се постига чрез раздаване на лични блага и заплати, както в старите монархии при професионалните или платени войници, а чрез едно съответно възпитание за изпълняване на дълг. По значение и сила този фактор се равнява на другите три основни фактори за войската: численост, въоръжение, дух. Впрочем факторът „дух“ до известна степен се покрива с понятието военна дисциплина и се обусловя от нея.

За да се определи от гледна точка на правото съдържанието на понятието военна дисциплина, необходимо е предварително да се разгледа как се постъпва и какво се прави, за да се постигне дисциплината във войската и само след това ще може добре да се установи каква е в същност тази дисциплина по своето вътрешно естество и какво точно е специфичното в нея.

1. Как се постига дисциплината във войската? Военната дисциплина не се състои чисто и просто в

издаването на един дисциплинарен правилник, а в едно систематично, трайно и настойчиво прокарване по винаване чрез съответно възпитание на войската. Военната дисциплина не се насажда само с постановяване заплахата с наказания, и в крайния случай с върховното наказание смърт, защото изпълнението на заповедите във войската най-често води направо към смърт! Затова именно от основно значение е да се възприеме, че военната дисциплина се постига чрез особен вид възпитание. И то не едно индивидуално, не едно откъснато, а масово възпитание, чрез въздействие и на околната среда, докато то се превърне чрез повторение едновременно и в съзнание и в навик за цялата маса. По този начин се стига до положението, че неотклонното повинуване пред заповедта на началник и следването на установения ред става именно навик, и военното лице дотолкова съзнателно наред с всички останали възприема и свиква с всичко това, че то не може да си представи как една заповед може да не бъде изпълнена! Самото повинуване може да е случайно; само по себе си, отделно взето, то не се покрива още с военната дисциплина. Тя е съзнателно създаден чрез трайно особено възпитание навик за повинуване от цялата маса, а не от едно отделно лице.

Тук именно се очертава една известна разлика, един нюанс между обикновена служебна дисциплина и военна дисциплина. Служебната дисциплина в ред ведомства може да даде резултати дори и когато формално, външно се следва установеният ред и предписанията на иерархическия началник — и това е така, защото неповинуването не води до много строги санкции, а изпълнението на заповедите не е свързано обикновено с голям личен риск. Военната дисциплина, при която провеждането на самото повинуване често е свързано с най-големи лични жертви за онзи, който се подчинява, изисква свръх това вътрешно съзнание, искрено убеждение и навик за безрезервно изпълнение, иначе не се постига очакваният резултат във войската.

Чувството за дълг към народ, към държава се култивира по-специално чрез съответно военно, политическо или патриотическо възпитание, за да доведе до съзнателната дисциплина и доброволно разумно подчинение.

Наред с чувството за дълг военната дисциплина изисква култивиране на уважението, зачитането на началника, което предполага, че и за началника е създадена възможност да подчертава и поддържа своя личен авторитет пред подчинените, които той възпитава и приучва към дисциплина.

2. Вътрешно естество на военната дисциплина. Военната дисциплина, както всяка друга служебна дисциплина, не се състои от правни норми, които пряко да обусловят личното поведение на онзи, който дължи под-

чинение на началника в една служебна иерархия; при всяка служебна дисциплина, в това число и военната, се касае за вътрешни служебни актове, обусловени от изисквания за целесъобразност, нравствено и служебно поведение, които правят възможно и ефикасно функционирането на обществената служба. В основата на изискванията, които началникът предявява към подчинения за повинуване и лично поведение, стои едно упражнение на свободно усмотрение, а не едно строго нормоизпълнение. Така че изобщо понятието служебна дисциплина няма строго юридическо съдържание, макар цялата дейност в случая, както на началника, така и на подчинения, да се движи в рамка, установена от закона. Запазвайки този характер като изходно начало, военната дисциплина се приближава най-вече до пряко правно определените поведения, защото една голяма част от нейните правила са предвидени и оточнени в надлежно узаконени текстове (дисциплинарен правилник за българската войска) и поради това някои от нарушенията им са пряко наказвани от военен съд с углавно наказание като извършване на военно престъпление.

Някои говорят, че военната дисциплина била и по съдържание „възпитание“. За юриста, всяка служебна дисциплина може да се изразява само в повинуване, подчинение; а възпитанието е само една предпоставка, за да се стигне най-резултатно до едно такова подчинение и до установяването на едно такова лично поведение, което да прави възможно и ефикасно функционирането на дадената обществена служба. Това се отнася преди всичко за военната дисциплина.

Обстоятелството, че добрата военна дисциплина изисква и добро поведение, грижи у военния началник към подчинения, е също само една предпоставка, с която има да се занимава не военното административно право, а военната наука, военната психология или военната техника, които разглеждат и има да разрешават въпроса, как следва да се действува, за да може да се постигне най-ефикасно подчинение, как следва да се формира началникът, за да получи най-пълно подчинение, каква атмосфера трябва да се създава в казармата за всеки случай, за да може да се обезпечи най-висок дух у подчинения при това повинуване — въпроси, на които има да отговаря не една правна дисциплина, а една психологическа, политическа или техническа дисциплина. Едно политическо възпитание е особено нужно в съвременната народна войска, за да се получи едно доброволно и пълно подчинение, което е най-ефикасното. Но това е също така само една предпоставка за добрата военна дисциплина, но не е самата дисциплина, която си остава правило за лично поведение, основано на повинуването, подчинението.

Поради какво дължи повинуване, подчинение на военния си началник — това не е правен, а психологически въпрос: това повинуване може да се дължи на страх от физически наказания от началника; на уважение или срамуване поради излагане пред по-високо стоящите или пред другарите, на патриотическо или на политическо или партийно възпитание. С всички тия работи, както и със самото насаждане на дисциплината не се занимава правото. Правото урежда създаването се правоотношения; поради това при военната дисциплина то има да констатира установените или необходимите правила за лично поведение и повинуване, дадените в рамката на закона заповеди от началника към подчинения и да преценява извършените нарушения, ако има такива, с цел да се теглят правни заключения. Повинуването или подчинението във войската се изразява в пълната и безусловна послушност, която военнослужителите, според наложителните условия на военната служба и дисциплина, дължат на началника. Заповедта е израз на волята на началника, отправена по какъвто и да е начин, към подчинения да извърши или да не извърши известно действие. За последиците от изпълнената заповед отговаря началникът.

Безпрекословното подчинение у войника е една необходимост във военната дисциплина. Обаче как се постига то, това не е въпрос на правото. Наистина в народната армия не е възможно вече да се говори за „сляпа дисциплина“; за „пръчкова дисциплина“, която караше Фридриха Велики да казва: „Войникът трябва да се бои повече от пръчката на ефрейтора, отколкото от куршума на неприятеля“. Най-добрата дисциплина във войската днес е тая, която е доброволна, която е плод на съзнанието за дълг и за отечество, която се развива чрез политическо възпитание за ролята на гражданина-войник — всичко това ще има да уреждат обаче като предпоставка за военната дисциплина ред други дисциплини, но не и правовата дисциплина.

§ 4. Провеждането на военната дисциплина

Дисциплината във войската се провежда от началниците. Началник е всеки военнослужащ, комуто постоянно или временно е поверена една част (учреждение, предприятие), една команда или едно лице, като му е поверено същевременно да се грижи за дейността, възпитанието и снабдяването на хората, които съставят тая част или команда и от които се изисква подчинение. Началник и старши са две различни неща във войската. По начало на старшината се дължи чинопочитание и зачитане, а на началника и подчинение. Орган на провеждането на дисциплината е началникът — нему е възложено да заповядва на подчинените, които влизат в неговата част или в неговата команда. Подчинението върви по реда

на военното начальство, т. е. по иерархическата стълба на длъжностите и чиновите във войската, като се почне от командувачия или главнокомандувачия (във време на война) и се стигне до редника, комуто също може да е поверено да бъде началник на една команда от други редници.

2. Редът на началниците, с оглед на длъжностите в нашата войска — военното начальство — е следният: министър на войната — командувач (или главнокомандувачият във време на война); командир на армия (или група армии); началник (командир) на дивизия; командир на бригада, полк; помощник-командир на полк; командир на дружина (артилерийско отделение, кавалерийски дивизион); командир на рота (ескадрон, батарея); командир на взвод; уредник на рота (по-рано фелдфебел, вахмистър); взводен подофицер; командир на отделение и редник.

3. Редът на старшинството и на чиновите в нашата войска е следният: генерал-полковник (по-рано — по рода на оръжието); генерал-лейтенант; генерал-майор; полковник; подполковник; майор; капитан (ротмистър); поручик; подпоручик; уредник (фелдфебел); подофицер; кандидат-подофицер; отборник (ефрейтор) и редник.

За провеждането на дисциплината във войската и за да получи повишаване на своите заповеди, началникът — постоянният и пряк, но не в смисъл само на непосредствен началник — в рамката на дисциплинарния правилник разполага с ред средства:

а) Лично да наказва с дисциплинарни наказания подчинените, които не са спазили нарежданията на военната дисциплина или заповедите на началника. Дисциплинарните наказания са точно изброени в дисциплинарния правилник и то според това, дали се налагат на войник, подофицер или офицер. Те се различават по своето разнообразие от дисциплинарните наказания по закона за държ. служители, налагани на чиновниците. Всеки началник във войската, от най-големия до най-малкия, има това право лично да наказва подчинените си, обаче размерът на налаганите наказания от всеки началник е различен според иерархическото стъпало, на което стои началникът, длъжността, която заема. Този размер е определен за всекиго в дисциплинарния правилник за войската, който определя и условията за налагането на някоя дисциплинарни наказания. Когато началникът — от полкови командир нагоре — счита, че провинението е „немаловажно“ и съставя престъпно деяние, той може да възбуди углавно преследване пред военния съд. Налаганите във войската дисциплинарни наказания не подлежат на конкретно обжалване пред по-горен началник.

В замяна на тая голяма власт на началника към подчинения, дадено е на подчинения право на оплакване.

б) Възможност за началника да упражни принуждение върху подчинения, който се е провинил или който отказва да изпълни една заповед. То е само косвено средство за провеждане на дисциплината, защото в същност то съставлява самото функциониране на обществената служба — войска. Възможността за принуждение, която началникът има, е различна според характера на провинението, заразителното въздействие на неподчинението върху другите войници, чина на неподчинения се, застрашаването на реда — то може да стигне дори и до употреба на оръжие от началника срещу неподчиняващия се войник, разбира се, при крайна необходимост. В случая вече не се касае за едно наказване, а за пряко действие по обезпечение функционирането на военната служба в мирно, а особено във военно време. Дисциплинарният правилник и военно-наказ. закон обаче предвиждат условията, при които може да се прибегне от началника до крайните средства на принуда.

в) Дисциплинарни похвали и награди — за поощряване военнослужащите към старателно изпълнение на служебния дълг и подчертаването на отличилите се пред останалите.

г) Другарски съвети — във всеки полк и при Министерството на войната — които разглеждат укорими постъпки на офицерите и служат за насаждане чувство на чест и доблест, всред офицерския корпус. Тези съвети изказват предупреждения и порицания.

д) Дисциплинарен комитет при Министерството на войната, който разглежда — само за офицерите — ония простъпки, които изискват крайни дисциплинарни мерки — уволнение от служба. Дисциплинарният комитет издава оправдателни или осъдителни постановления — за уволнение. Самото уволнение се извършва обаче с заповед от министъра на войната, resp. с указ, въз основа на така мотивираното постановление.

Глава втора

Политическото възпитание на войската

Армията се явява като една обществена служба, на която държавата възлага една особена задача да проведе, с оръжие, зачитането волята на народа срещу неприятеля, бил той във или вътре в територията. Това изходно положение обусловя не само устройството и командването на войската, но и нейния дух, който се обезпечавя в дадена насока на първо място чрез особената дисциплина, на която е подложена армията, и на второ място чрез политическото възпитание на войската, а също и народа (Вж. за възпитанието на

народа с оглед на войската по-долу: мобилизация на духа). По изричното указание на закона българската войска трябва да бъде една войска, пропита с демократически, прогресивен и антифашистки дух и заради това се изключват от нея всички военни чиновци с фашистки, антидемократически и реставраторски проявления.

§ 1. Военна дисциплина и политическо възпитание

В една съвременна народна армия, в разлика от една монархическа или преторианска армия, или от една наемна армия, въпросът за провежданата дисциплина е тясно свързан с политическото възпитание на войската.

1. В монархическите армии, под предлог на държането на войската далече от политиката, под предлог на аполитичност на войската, се е търсило в същност да се държи войската далеч от възжеленията на народа и чрез една засилена военна дисциплина — сама за себе си — да се задържи войската да служи само на монарха, ако стане нужда и против народа, от който изхожда тая войска.

Обаче ако се търси, щото изхождащата от народа войска да служи именно на този народ, на неговите интереси и на желаната от него политика, военната дисциплина пак трябва да се запази в нейната особена строгост, като обаче не се откъсва, а напротив се свърже тясно с политическите настроения на този народ. Само тогава тази особена дисциплина добива смисъл, само тогава тя не е средство за затъпяване на войскарите и машинизиране действията им, а една съзнателна и одухотворена, а същевременно и творческа дисциплина, на която войници и офицери се отдават съзнателно и доброволно и стават по-годни за подвизи и твърдо отстояване.

Тази връзка между военната дисциплина и политическите възжеления на народа обяснява подвизите и победите на иначе не особено многобройните, и в същност съвсем недостатъчно снабдени, армии на революцията в Франция след 1789 г. и в Съветския съюз след 1917 г. — и в двете тия страни в тия периоди, включително и през периода на Бонапарта, армиите бяха пропити не от аполитичния скован дух на една дисциплина, налагана от монарх и насочвана в служба на монарха, а от дух на политическо и революционно възжеление на цял народ, на който служеха тия войски.

2. Впрочем тази връзка с народа и с неговите политически възжеления е днес, в съвременните напредничави демокрации, съществена не само за обществената служба войска, но за цялата администрация, за всички обществени служби. Аполитична администрация, държането на чиновничеството далече от политиката беше в същност една примка, чрез която монархията, като откъсваше чиновничеството от

народа, го обвързваше да служи само на нея — това беше в миналото характерът на аполитическата бюрокрация, най-верен служител за осъществяване личния режим на царе, крале и господари.

3. Заради това днес се възприема също така, че с войската разпорежда не едно лице, било то и главнокомандуващ, а „Върховната власт, установена от основния закон на държавата“ (чл. 1 от дисциплин. правилник 1946 г.); заради това ръководството и контролът на целокупната дейност на войската се поема от цялото правителство (чл. 1 зак. рък. и контр. войската, 1946 г.).

4. Според основните положения и текстове, които уреждат нашата войска, тя има предназначение да се бие с външния, а също и с вътрешния враг.

За да изпълни тези две задачи, единствено военната дисциплина, която говори главно за подчинение, повинуване, не е днес вече достатъчна, както може би, надлежно пригодена за това, да е била достатъчна в миналото при монархическите режими. Необходимо е да се допълни съдържанието, а не само формата и санкциите на тая военна дисциплина. Подчинението на заповедите на началника остава и занаят много важно обстоятелство; но понеже се иска и „съзнателно“ подчинение, трябва да се установи добре, къде са насочени тези заповеди.

За да може добре и ефикасно да се употреби войската, става нужда от едно допълнение към военната дисциплина — необходимо е и политически, а не само военно-технически да се обучи и възпита войската. Това се налага за постигане и на двете основни задачи, възложени на войската: а) да бие външния враг и б) да бие вътрешния враг.

§ 2. Войската и външната политика на държавата

Войската в съвременната държава — като се тури на страна пацифистическата хипокризия, насаждана често (и прикрито) от воинствени или империалистически държави — няма чисто отбранителни и пасивни цели (вж. по-горе), а е натоварена с оръжие да защити държавните интереси и правата на народа срещу посегателствата на външните врагове (чл. 1 дисциплин. прав. 1946 г.).

Кои са външните врагове, срещу които е предназначена да се бори войската?

1. За монархията често външният враг се слива с всеки претендент за престола, всяка държава, която не признава династията, всеки друг народ, който би търсил тясно сближение с нашия народ без посредничество на царе, крале и господари. Заради това монархиите се увеличаха да насаждат една воинствена външна политика, насочвана не само срещу чужди династии, но дори и срещу чужди народи. То-

гава се явяваше несъответствие между тежненията и възжеланията на народа от една страна и егоистичните или традиционни тежнениа на монархията. Войската се държеше с всички сили далече от външната политика; самата външна политика се обявяваше за някаква „светая светих“ лично на монарха, който, като най-голям знаток, единствено вникнал в дебрите на „тайната дипломация“, си запазваше върховното право да определя и национални идеали, и външно-политически насоки на държавната политика, и външно-политическите задачи на войската. Не само масата от войската, но дори и висшите военни чиновци по нареждане от горе трябваше да се държат „настрана от политиката“ и да се задоволят само със следване повелята на господаря при съляпо подчинение съобразно военната дисциплина.

2. Тази възможност за монарха у нас в България доведе до големи катастрофи в миналото. Вместо да държи тесен контакт с възжеланията на народа, с неговия инстинкт по външната политика — който се оказа по-здрав от много предричания на официалните и сервилни дипломати — масата от офицерите и войниците беше подложена на едно гибелно насъскване в името на специално пригодени от монархията „национални идеали“, които подхранваха главно един див шовинизъм в някои ограничени началнически умове, а не един възвишен и всеотдаен патриотизъм сред масата на войската. Отчуждена по този начин от възжеланията на народа, войската биваше негоден инструмент за постигане първата задача — да бие външния враг: тя биваше насочвана срещу народи, в лицето на които народът не виждаше външен враг, и поради това се стигна до катастрофите.

3. Такъв беше на първо място дивият шовинизъм, насъскан от монархията срещу сръбския народ, с цел да се осуети всяко сближение и федериране на двата южно-славянски братски народа. Такъв беше и политическият курс, насъскан в продължение на близо петдесет години във войската, на русофобство, с което се целеше да се затрие всяка помисъл за славянско единение, което повече от всичко беше неизгодно за монархията. Такъв беше и случаят с нареждането и в двете големи войни на България на страната на винаги отричания от народа ни германизъм и на вкарването на страната във война с велики народи, които се бореха за каузата на демокрацията.

4. Поуките с трите катастрофи дойдоха да отворят очите на всички, за да разберат, че войската трябва да се проникне всецяло от инстинкта и разбирането, което самият народ, а не лично неговият управник, има за насоката на външната политика.

Само когато бива насочвана в съобразност с тия възжелания на народа, само тогава може да се очаква, че вой-

ската ще изпълни добре първата си задача, да бие външния враг, само тогава военната дисциплина като съзнателна проява и привычка ще даде очакваните резултати.

5. Ето тук, в тая посока се налага едно правилно политическо възпитание на войската, което да има за изходна точка външно-политическите настроения на народа и добре разбраните, дълбоко чувствувани като инстинкт за самосъхранение и като висша правда за самия народ национални идеали. Единство между народ и войска — ето основното положение за политическото възпитание на войската в това първо направление.

Войската, когато се бие срещу външния враг, трябва да чувствува дълбоко, съзнателно, че осъществява волята на своя народ, интересите на своята държава, а не че става инструмент на сметките на един управник, на една династия или проводник на една чужда империалистична политика; в съюзните войски, с които тая войска би била насочена да действа, да не вижда никакви наложени отгоре опекуни и господари, които я третират като наемник или беден роднина, а като равен сподвижник, боен брат, с едно духовно общение със самите съюзени народи за осъществяване на общи интереси.

Едно правилно политическо възпитание на войската в това направление трябва да обхване и офицерите и войниците. И то трябва да се провежда ясно и явно пред очите на целия български народ, а не като някакво съзаклятническо уговарване срещу когото и да е.

§ 3. Действията на войската срещу вътрешни врагове

Задачата на войската не е само да бие външния враг, за да осъществи външно-политическите интереси на държавата срещу посегателствата, идещи отвън; нейна не по-малко важна задача е и да обезпечи с оръжие спокойното съществуване на страната чрез поддържане законния ред и порядък. Разбира се, войската изпълнява тая функция не както полицията и милицията, а с начини на действие, които са специфични за бойната държавна организация, каквато е войската.

1. Само при едно политическо възпитание на войската, в съгласие с основните възжелания на народа, може да се оправдае употребата на войската и срещу вътрешния враг. Една аполитична войска, като послушен инструмент — „молчат и не разсъждават“, както се казваше някога — беше неизгодна за монарха, за да бъде хвърлена безпрекословно срещу всекиго, който се яви да оспори личната власт или капризите, та дори и престъпленията и лудуванията на един цар, крал или господар. Една политически правилно ориентирана, която е и във връзка с основните възжелания на народа, войска може да бъде употребена във вътрешността

само когато се касае да се потуши един бунт, който отива в разрез с интересите и с исканията на народа, изразени в неговото законодателство, и целъ да му наложи със сила една власт, каквато този народ отрича. Тогава народът е в самоотбрана срещу едно насилие, срещу едно посягателство върху свободата и основателно може да очаква неговата войска съзнателно да се намеси, за да запази този народ и неговата свобода. Но тук са възможни на практика много субективни преценки, които могат лесно да доведат до превратно използване на военната сила и до компрометирането на войската.

2. Когато действува по този начин срещу надигналия се вътрешен враг, войската, в същност, не се явява като страна — не са налице две страни, както две държави, две войски, които се бият, а една държавна власт, която с особено бързо, въоръжено действие на своята войска налага зачитането на народната воля в пределите на своята територия спрямо престъпни по отношение на нейните закони елементи. Дори и когато един бунт вземе характер на така наричаната гражданска война, от гледна точка на административното право, все пак се касае за възстановяване на ред, спокойствие и безопасност, т. е. за подпомагане на полицията и милицията. В случая войската е повикана в помощ именно на милицията. (Вж. по-долу)

3. Във време на потушаване на бунт войската може окончателно да се удържи в ръка от правителството, само ако тя се убеди в справедливостта на идеите, чието господство държавната власт иска да наложи с оръжие на разбунтуваните елементи. Макар днешната войска да има в ръце голямото преимущество на модерните средства за нападение — танкове, аероплани и оръдия, все пак и това не е достатъчно; не е достатъчна само и скованата безучастна дисциплина, за да се заставят трайно войниците да си служат с тия мощни оръжия срещу народа, ако войската се убеди, че в случая се касае не за разбунтувани елементи, а за въстанал народ. Такъв беше случаят у нас в борбата срещу народа преди и на 9 септември 1944 г.: войската отиде с народа. Сама по себе си дисциплината и клетвата за „вярност към царя“ не можеше нищо да спаси от един отречен в съзнанието на войника и на неговия народ, наложен със сила държавен ред.

4. Войската във вътрешността не може трайно да бъде употребена срещу народа — миналото доказва това. Тя не може да бъде тикната да служи със сила и оръжие на реакцията и на противонародни тежнениия, и ако това случайно стане — то не може да бъде трайно. Във вътрешността войската може с успех да бъде употребена, и то като последно средство, само когато се касае да се предотврати едно действително

насилие над правовия ред, така както е установен по волята или със съгласието на народа — с закона. Иначе, ако бъде употребена по политически, лични, полицейски съображения, без да е налице това съзнание във войската, неминуемо това ще се отрази и в дисциплината и в самото предназначение на войската. Ще се яви неминуемо едно раздвоение в самата дисциплина на войската; войската ще изгуби здравето чувство, че изпълнява едно полезно за държава и народ предназначение, че служи на народ, че се опира на народ; тя ще се почувствува изоставена, изолирана, дори ненавиждана и не може дълго да остане в това положение, особено ако някои елементи в нея са се отдали на прекалености и несъответни с дисциплината и с достойнството на войската действия на безотговорни насилия. И когато настане критически момент, такава войска не може да издържи удара и се разпада. Така например стрелба по беззащитно население, което не е въоръжено и не застрашава с оръжие реда (както бе един случай преди години в Русе); палене на къщи на хора, без да е налице надлежно доказано престъпление, както беше случаят у нас преди 9 септември 1944 г.

5. Така че и за изпълнение на тая втора задача на войската — да бие вътрешния враг — се налага да се провежда едно правилно политическо възпитание във войската, което да обхване и офицери и войници — а също и самия народ, от който изхождат военните чинове и който обгражда тая войска. Единение между народ и войска — това е изходната точка за политическото възпитание на войската и в това второ направление. Това политическо възпитание се състои преди всичко в една разяснителна работа, която трябва да се провежда ясно, открито, пред очите на цял народ, за да види той и да провери, че действително се насажда всред войската едно съзнание съобразно с неговите общи схващания и неговите общи интереси.

§ 4. Организация на политическото възпитание на войската

Политическото възпитание във войската е една нова институция. У нас тя се наложи след революцията на 9 септември 1944 г., защото трябваше от една страна да се подготви войската набързо за похода срещу Германия, след като години наред беше насочвана отгоре да служи на Германия, а от друга страна трябваше да се прочисти тая войска от онзи дух, който монархията беше насаждала в нея години наред, и от влиянието на ония елементи, които в нея бяха се отдали на противонародна служба.

Поради това службата за политическо възпитание във войската в същност сега се изгражда и е обусловена в своята организация — но не и в своите насоки — от необходимостите на момента.

1. Изходното положение за тая организация е, че днес правителството е натоварено по закона да провежда ръководството и контрола на целокупната дейност на войската и на първо място нейното морално и политическо възпитание. За тая цел то не само изслушва докладите на министра на войната и на указаните от последния ръководещи лица във войската, но и може да нареди да се правят от негово име проверки на самото място. Известно е, че в миналото — и то не само у нас — офицерският корпус се считаше за някаква затворена каста, служеща само на „господаря-царя“ — и не допускаше да се надзърне в казармата не само от гражданите и политическите лица, но дори и от народните представители и от останалите членове на правителството. Днес в самия закон е турено край на това положение. По този начин правителството не само ще насочва във главните линии политическото възпитание във войската, но и ще може да проверява как то се провежда на мястото.

2. С постановяване в закона, че не могат да служат в войската офицери с фашистки, реставраторски и антидемократически проявления се дава вече и от самия законодател отпечатък на насоката, в която трябва да се провежда политическото възпитание на войската.

3. Политическото възпитание във войската следва да се провежда в духа, указан от правителството, от всички чиновове на войската и заради това се прави такъв подбор за тях. Но най-важна задача в това отношение е възложена на самите офицери и подофицери, които, бидейки в най-тясно общение с войниците и заемайки и командирски длъжности, могат да оказват в това отношение най-мощно въздействие.

4. По-специално политическото възпитание е поверено за всекидневно и системно осъществяване на офицерите за политическо възпитание.

Един специален политически отдел е учреден във Военното министерство за организиране и ръководство на политическото възпитание във войската. Той се занимава също така и с подреждането кадъра на офицерите за политическо възпитание във войската.

При всяка военна част, от армия до дружина включително, законът за политическото възпитание на войската (1945 г.) предвижда офицер за политическо възпитание. Той по начало е подчинен на командира на частта, защото военната иерархия и дисциплина предполага един установен ред на старшинство и подчинение; но както законът за полит. възпит. във войската (1945 г.), така и законът за рък. и контр. на войската (1946 г.) го поставят в едно особено положение спрямо началника на частта, който задължително трябва да търси сътрудничеството на офицера

за политическо възпитание, комуто законът между другите особени права, с които го е надарил, е дал и правото на съподписване: той подписва заедно с командира на частта бойните и оперативни заповеди, заповедите по личния състав и атестациите; освен това той има права да упражнява също така дисциплинарни права по отношение на целия личен състав на частта, с изключение, разбира се, на равните на него по длъжност или чин, но само за нарушение в областта на политическата работа и политико-моралното състояние на частта и поделението. За всичко останало пълната дисциплинарна власт принадлежи на командира като началник, съгласно дисциплинарния правилник.

5. По този начин, както и сам законът го назовава, офицерът за политическо възпитание се явява като помощник на командира и носи заедно с командира отговорност за целокупната дейност на частта. Все пак принципът за единоначалието във войската, възвестен изрично в закона, остава в сила, защото старшинството остава у командира; по всичко, което не е указано изрично като право на офицера по политическо възпитание, разпорежда на общо основание, като началник, самостоятелно командирът; така напр. — караулната и гарнизонна служба, обучението на войниците по строево дело се водят от командира, като офицерът по политическо възпитание е длъжен да присъствува на всички занятия на частта и да участва в тяхната разработка.

§ 5. Политическите и други права на военнослужащите

1. Така както е организирана войската с оглед на политическото ѝ възпитание днес, не е забранено повече, както някога при монархията, на офицера и войника да имат свои собствени политически убеждения и да се изказват по тях, стига, разбира се, да се касае за политически убеждения, които са в рамките на законността на страната. Но не могат да бъдат допуснати — и законът изрично го повелява — да се ширят в казармата „фашистки, реставраторски и антидемократични“ проявления. Ония, които ги проповядват, не могат да служат в армията. Законът обаче не дава дефиниция на тия понятия.

2. Военните чиновове следователно могат да се числят в политически партии, доколкото тези партии са законосъобразни и не са фашистки, реставраторски или антидемократични. Обаче дейност в тях могат да развиват само в свободното от службата си време и то доколкото не пречи на редовното носене на военната служба. На това основание законът възстанови избирателните права на военните чиновове — офицери и войници. Като пълноправни граждани, те могат свободно да гласуват и да посещават изборни събрания. Те не са избираеми, но това не е специално ограничение за тях,

а е общо ограничение за всички чиновници на държавна служба; а колкото за войниците, тази неизбираемост се дължи на обстоятелството, че те отслужват една тегоба в казармата.

3. В свободното си време военнослужащият — бидейки гражданин — може да участва и в политически и други събрания и в дружества, да участва в списания, като се има пред вид основното повеление на закона: да не се касае за фашистки, реставраторски и антидемократически проявления.

4. Военното началство, съгласно дисциплинарния правилник, може с оглед на това да забранява посещенията на неподходящи събрания, дружества, учреждения и заведения, като при неспазване на това запрещение се налагат дисциплинарни наказания. Членуването в съответни професионални организации дори изрично е разрешено, но с уговорката, щото военнослужащият във всичките си действия да се придържа към „установения ред във войската“. По този начин се очертава едно основно понятие: „установеният ред във войската“; това са правилата за поведение на военнослужащите, установени в рамката на законите по силата на дисциплинарния устав и необходимостите на военното обучение и носенето на военната (гарнизонна, караулна и др.) служба.

Глава трета

Отношения между граждански и военни власти

За да се определят тя отношения, трябва да се излезе из основното положение, че войската не образува отделна власт, стояща над или във от администрацията, а че образува една обществена служба, която съставлява част от администрацията. Така погледнато не може да се поставя въпрос за подчинението на гражданските органи на военните, нито на военните органи под гражданските. Обаче законодателят в особени случаи, с оглед да се обезпечи единството, може да уреди, при точно указани положения и условия, кому се пада да вземе инициативата, за да предизвика известни действия или за да извърши обединението на някои инициативи.

Войската може да дойде в съприкосновение или във взаимодействие с другите служби на държавата по най-различни начини и при най-различни случаи. Така създаваните отношения предизвикват често много деликатни въпроси за разрешение, защото войската по самата си организация, предназначение, особен дух и дисциплина (военна тайна) води един по-особен и по-обособен и до известна степен затворен вътрешен живот, за което трябва да се държи сметка. Така че взаимнопроникването и взаимодействието между войската и другите служби на държавата по необходимост става нужда да се уреждат изрично със специални текстове.

§ 1. Войската и правосъдието

Войската може да дойде в съприкосновение с правосъдието. Тогава се поставя преди всичко въпросът за подсъдността на общите съдилища за престъпления, извършени от военни лица, и начина на задържането на последните; или обратно — поставя се въпрос за случаи, при които частни лица могат да бъдат съдени от военни съдилища. Всички тия отношения между правосъдието и войската са уредени със специални закони, като се има за изходно начало положението, че военните лица не са никаква недосегаема каста за обикновените съдилища и че съдията не спира дейността си, щом види военен мундир. Има обикновени вулгарни престъпления, за които военното лице може да бъде извикано да отговаря пред общия съд; а на общо основание гражданският съд разглежда всички граждански дела, в които страна е някое военно лице. А също така има случаи, и то не само във военно време, но дори и в мирно време, когато по изключение за точно определени престъпления граждански лица могат да бъдат съдени и от военни съдилища, особено при съучастничество с военни лица.

§ 2. Войската и другите ведомства

По отношение на някои контролни служби на държавната администрация войската е държала често да запази известна самостоятелност, главно с оглед на запазване военната тайна. Тя е организираща със свои собствени компетентни органи онзи контрол, който за другите ведомства и за другите области се упражнява от едно общо държавно служебно място. Такъв е случаят със санитарния контрол и изобщо със санитарната служба; с ветеринарния контрол; до известна степен, при строеж на военни съоръжения, със сградоустройствения (но не и с благоустройствения) контрол и т. н.

Обаче относно финансовия контрол върху паричните и материални операции войската остава подчинена на нарежданията на министъра на финансите. (Вж. по-долу)

Специалните учебни учреждения на войската са също извадени от контрола на Министерството на народното просвещение.

Има случаи, в които по закон е предоставено на военната власт да предявява искане към другите ведомства и да изисква съдействието им. С това се създават важни взаимоотношения между гражданските и военните органи. Такъв е случаят при реквизицията.

Военното началство по начало само не извършва реквизицията, а изисква от съответната административна власт, — в случая реквизиционната комисия, която е едновременно и военна и админ. власт — да иземе по реквизиционен на-

чин предметите, които са нужни на войската, когато е обявено положение на реквизиция. Ако такова положение на реквизиция не е обявено, подобно изискване не може да бъде предявявано от военната власт към административната. Това право на изискване от страна на военната власт е обратно на правото на изискване на административната власт към военната за упазване реда.

§ 3. Съдействие от войската на милицията и полицията

Най-интересният случай на отношения, които се създават между войска и граждански власти, засяга намесата на войската в поддържане на вътрешния ред, съгласно основната задача, поставена по българската система на войската.

По начало войската няма инициативата за предприемане на действия по запазване на вътрешния ред и спокойствие. Грижата за запазване реда и спокойствието съставлява функция на полицията и се възлага на народната милиция, като специално за това организирана въоръжена сила.

За да влезе в действие по запазването на реда и спокойствието, войската трябва да бъде повикана да съдействува — така че когато народната милиция, след като изчерпи всички възможности да обезпечи със свои средства или със средствата на общинската, горската, акцизната и митническата стража реда и спокойствието и се види, че не е в състояние да го стори, може, в указаните от закона случаи, да прибегне, в краен случай, до началника на местния гарнизон и поиска от него да изпрати войска за съдействие. Така сезираният от компетентния местен началник на народната милиция военен началник на мястото е длъжен да изпрати войска за съдействие по запазване на реда. От това личи, че прибегване до съдействието на войската е едно крайно средство и до него милиционерската власт прибегва само в следните случаи: за запазване добрия ред при тържества, панаири и натрупвания на много хора; при обществени бедствия и пожари; за издирване и залавяне на разбойници и други престъпници; за прекратяване на смутове, безредици и вълнения, имащи характер на явна съпротива на властта; за преследване банди от въоръжени контрабандисти; за съпровождане затворници и държавно имущество; за упазване реда при избори.

Във всички тези случаи войската се явява, за да съдействува с оръжие на полицията. Нейното действие е временно, кратко, а не се изразява в едно превръщане на войската в полиция и милиция: войската в случая изпълва своята бойна функция да бие с оръжие вътрешния враг, ако се яви действително такъв, и се оттегля след това, като оставя народната милиция да действа впоследствие по ликвидирането на произшествието и наказването на виновните.

Това съдействие на войската е свързано с две особености:

а) Щом се яви на мястото на действието със своята военна част, повиканият началник поема командването на всички въоръжени отреди, които участват — милиционерски, общински, горски стражи или повикани въоръжени граждани. С това не се счита, че се обявява военно положение, а само, че се обединяват за постигане единство и ефикасност всички действащи сили в едно. Войската не поема цялото управление на мястото, както при военно положение, не се намесват военни съдилища, а временно поема само командването и обединението на въоръжените държавни сили на мястото. И иначе не може да бъде, защото би се явила анархия. Това е милиционерската власт, която поисква съдействието от войската и която ѝ поставя целта, която се гони в случая — за да чата за възстановяване на реда; средствата за осъществяване на тази цел ще се изберат, съобразно с условията, от началника на изпратената военна част — в това се състои именно поемането на командването.

б) Войската, която е повикана да даде въоръжено съдействие на милицията, ще употреби оръжие действително само в най-краен случай, като самият закон, както и правилникът за гарнизонната служба дават подробни указания за това. Правилото тук е, че колкото във време на сражение войската трябва повече да употребява оръжие, за да нанесе по-големи загуби на външния неприятел, толкова, когато действа във вътрешността по запазване реда, тя следи само при най-крайна нужда да си послужи с оръжието, след като изпита и всички средства за заплашване и увещаване и се съобразява с оказаната съпротива от непокорните.

Когато е обявено военно положение, намесата на войската вече не става по искане на народната милиция, а съобразно указа за обявяване на военното положение, като народната милиция минава по един траен начин в рамките на указанията на указа за обявяване на военното положение и на правилника за службата при военно положение, под ведението на войската. В този случай самата войска има вече инициативата за предприемане на действия. По такъв начин само през това време се създават особени отношения на зависимост от военната власт и то не само за народната милиция, но и за някои други граждански власти. (Вж. по-долу: военно положение)

Във от тия случаи — и като се тури настрана случаят с носенето и из населените места на караулна и патрулна служба от войската, съгласно устава за гарнизонната служба — войската остава в казармите, гдето се отдава на своите обучения и занимания и чака да бъде повикана от надлежната държавна власт, за да бие външния, както и вътрешния враг. Даже и когато се касае за война, войската сама не може да обяви война или да се впусне в бойни действия срещу един враг — той трябва да ѝ е посочен от правителството, което единствено може да обяви войната.

чин предметите, които са нужни на войската, когато е обявено положение на реквизиция. Ако такова положение на реквизиция не е обявено, подобно изискване не може да бъде предявявано от военната власт към административната. Това право на изискване от страна на военната власт е обратно на правото на изискване на административната власт към военната за упазване реда.

§ 3. Съдействие от войската на милицията и полицията

Най-интересният случай на отношения, които се създават между войска и граждански власти, засяга намесата на войската в поддържане на вътрешния ред, съгласно основната задача, поставена по българската система на войската.

По начало войската няма инициативата за предприемане на действия по запазване на вътрешния ред и спокойствие. Грижата за запазване реда и спокойствието съставлява функция на полицията и се възлага на народната милиция, като специално за това организирана въоръжена сила.

За да влезе в действие по запазването на реда и спокойствието, войската трябва да бъде повикана да съдейства — така че когато народната милиция, след като изчерпи всички възможности да обезпечи със свои средства или със средствата на общинската, горската, акцизната и митническата стража реда и спокойствието и се види, че не е в състояние да го стори, може, в указанияте от закона случаи, да прибегне, в краен случай, до началника на местния гарнизон и поиска от него да изпрати войска за съдействие. Така сезираният от компетентния местен началник на народната милиция военен началник на мястото е длъжен да изпрати войска за съдействие по запазване на реда. От това личи, че прибегване до съдействието на войската е едно крайно средство и до него милиционерската власт прибегва само в следните случаи: за запазване добрия ред при тържества, панаири и натрупвания на много хора; при обществени бедствия и пожари; за издирване и залавяне на разбойници и други престъпници; за прекратяване на смутове, безредици и вълнения, имащи характер на явна съпротива на властта; за преследване банди от въоръжени контрабандисти; за съпровождане затворници и държавно имущество; за упазване реда при избори.

Във всички тези случаи войската се явява, за да съдействува с оръжие на полицията. Нейното действие е временно, кратко, а не се изразява в едно превръщане на войската в полиция и милиция: войската в случая изпълва своята бойна функция да бие с оръжие вътрешния враг, ако се яви действително такъв, и се оттегля след това, като оставя народната милиция да действа впоследствие по ликвидирането на произшествието и наказването на виновните.

Това съдействие на войската е свързано с две особености:

а) Щом се яви на мястото на действието със своята военна част, повиканият началник поема командването на всички въоръжени отреди, които участват — милиционерски, общински, горски стражи или повикани въоръжени граждани. С това не се счита, че се обявява военно положение, а само, че се обединяват за постигане единство и ефикасност всички действащи сили в едно. Войската не поема цялото управление на мястото, както при военно положение, не се намесват военни съдилища, а временно поема само командването и обединението на въоръжените държавни сили на мястото. И иначе не може да бъде, защото би се явила анархия. Това е милиционерската власт, която поисква съдействието от войската и която ѝ поставя целта, която се гони в случая — за да чата за възстановяване на реда; средствата за осъществяване на тази цел ще се изберат, съобразно с условията, от началника на изпратената военна част — в това се състои именно поемането на командването.

б) Войската, която е повикана да даде въоръжено съдействие на милицията, ще употреби оръжие действително само в най-краен случай, като самият закон, както и правилникът за гарнизонната служба дават подробни указания за това. Правилото тук е, че колкото във време на сражение войската трябва повече да употребява оръжие, за да нанесе по-големи загуби на външния неприятел, толкова, когато действа във вътрешността по запазване реда, тя следи само при най-крайна нужда да си послужи с оръжието, след като изпита и всички средства за заплашване и увещаване и се съобразява с оказаната съпротива от непокорните.

Когато е обявено военно положение, намесата на войската вече не става по искане на народната милиция, а съобразно указа за обявяване на военното положение, като народната милиция минава по един траен начин в рамките на указанията на указа за обявяване на военното положение и на правилника за службата при военно положение, под ведението на войската. В този случай самата войска има вече инициативата за предприемане на действия. По такъв начин само през това време се създават особени отношения на зависимост от военната власт и то не само за народната милиция, но и за някои други граждански власти. (Вж. по-долу: военно положение)

Във от тия случаи — и като се тури настрана случаят с носенето и из населените места на караулна и патрулна служба от войската, съгласно устава за гарнизонната служба — войската остава в казармите, гдето се отдава на своите обучения и занимания и чака да бъде повикана от надлежната държавна власт, за да бие външния, както и вътрешния враг. Даже и когато се касае за война, войската сама не може да обяви война или да се впусне в бойни действия срещу един враг — той трябва да ѝ е посочен от правителството, което единствено може да обяви войната.

ДЯЛ ЧЕТВЪРТИ

ОСОБЕНИ ПОЛОЖЕНИЯ

Ако се приеме, че мирът, че мирното време е правилото в живота на държавите, то нормалното положение за войската е да стои в казармите, да се обучава и снабдява, като бъде винаги в готовност да изпълни двете основни задачи, за които законът я е предназначил. Обаче именно с оглед на изпълнението на тези основни задачи може да се случи, щото да стане необходимо да се предприемат съответни мерки във войската, във връзка с които тя да се намери в особени положения. Тия положения са особени, защото излизат из рамката на мирновременното положение на войската и в известно отношение са дори преход към войната и бойните действия, които са крайната и действителна цел на всяка войска. Особените положения, за които става дума, са: военно положение, военна мобилизация и повикване на военно обучение; военно време; управление на завоювани територии и пр. Тези положения не бива да се смесват, толкова повече, че те могат да съществуват независимо едно от друго; напр. да бъде обявено военно положение без да бъде обявена мобилизация или война; да има свикване на военно обучение без да има война.

Глава първа

Военно положение

Военното положение не трябва да се смесва нито с обявяване на война, нито с обявяване на военна мобилизация. Това са различни неща и в правно и в фактическо отношение и не са непременно свързани едно с друго.

В практиката понякога вместо за „военно положение“ се говори за „обсадно положение“. В същност строго правно погледнато днес за обсадното положение е пак само военно положение; този израз иде от френския израз за военно положение: *etat de siège*.

§ 1. Определение

Военното положение е един особен, изключителен, но временен правен режим, при който военните власти получават, на законно основание, правната възможност, в ред случаи да упражняват по един по-особен начин функции, които до този момент са били упражнявани от граждански (адми-

нистративни, полицейски, милиционерски или углавно-съдебни) власти. Но най-първата и най-главната задача на обявяването на страната във военно положение е да се прехвърли подсъдността по ред престъпления на военно-полевите съдилища.

Военно положение не означава въвеждане на някакво беззаконие, насилие или произволна военна диктатура; военно положение е също законоустановено положение; и при него следва да се спазва законността такава, каквато е предвидена в съответните за целта уредби и на първо място в правилника за военното положение от 1921 г., в който са предвидени, в случай че няма други изрични разпоредби в закона или указа за обявяване военно положение или в други закони, функциите, чието изпълнение се прехвърля на военни органи.

В случая има, значи, изместване, поради прехвърляне, на атрибуции. По този начин военната власт ще упражнява в същност само ония функции, които за съответните и предвидените случаи са упражнявани от гражданските власти, освен ако някой особен текст е предвидял повече и по-други функции. Ползата от обявяването на военното положение ще е следователно преди всичко в начина, по който военната власт, която се счита за по-решителна и енергична, ще използва възможността за проява на свободно усмотрение, което главно в материята на полицията е най-широко. А колкото за военните съдилища, те ще следват в указаните случаи военното наказателно съдопроизводство, което е по-бързо и опростено, но ще могат да налагат по-строги наказания, само ако това е предвидено в някой закон. Иначе, на общо основание, за определените от закона наказателни състави, ще следва да налагат само указаните в закона наказания. И във военно положение и при военните съдилища остава в сила основното правило за правовата държава: *nulla poena sine lege*.

§ 2. Обявяването на военно положение

То става по два начина: а) чрез законодателно решение на Народното събрание и б) чрез указ на председателя на републиката, по доклад на Министерския съвет и под общата отговорност на правителството — това става при въоръжено нападение или в случай на нужда за неотложно изпълнение на международни задължения; в такъв случай председателят на републиката, ако Народното събрание е във ваканция, разпорежда за неговото незабавно свикване.

1. С обнародването на текста, по силата на който става обявяването на военното положение, се извършва прехвърлянето на функциите, и военно-полевите съдилища почват да действуват по новата разширена, според указанията на тия текстове или на правилника за военно положение, подсъдност.

Възможността с указ да се прехвърли подсъдността, отнасяща се до граждански лица, подсъдни до момента на общите съдилища, върху военно-полевите съдилища, се основава на чл. 52 зак. нак. съдопр.; 93; 94, 641, ал. 3, от военносъд. нар.-закон. Тази възможност за прехвърляне с указ на подсъдност върху военно-полеви съдилища е израз на възможност за засилване на изп. власт, едно оправомощаване по силата на особени закони.

Придаването нови атрибуции и изместване на едни държавни органи от други обикновено става с закон. Обаче законодателят може да оправомощи, т. е. да повери с един общ текст на изпълн. власт, при настъпване на точно определени обстоятелства, да извърши тя самата, със свой акт това прехвърляне на атрибуции; това засилване на изпълнителната власт е подобно на онова, което става за други случаи по други закони: обявяване обществено бедствие, гражданска мобилизация, реквизиции и пр.

2. Все пак законодателят е предвидил някои граници:

а) Ако Народното събрание заседава, то то ще обяви военното положение — с едно законодателно решение, а не в същност с материален закон; Народното събрание чрез това свое решение предварително дава одобрение и разрешение за обявяване на военното положение, нещо, което иначе би трябвало да стане чрез нарочно свикване на Народното събрание, за да одобри указа на председателя на републиката, с който би се обявило военното положение.

Това законодателно решение може да определя и размера на прехвърлянето на атрибуции на военната власт.

б) Ако Народното събрание не заседава, то военното положение се обявява и с указ по доклад и под общата отговорност на министрите. Този указ е админ. акт също така — и в материално и в формално отношение.

Когато обявяването на военното положение става с указ от председателя на републиката, последният разпорежда за незабавното свикване на Народното събрание. Но Народното събрание не ще има вече за задача да обяви военното положение — то е вече надлежно обявено — а само да потвърди (или отхвърли) вече обявеното военното положение и да упражни по този начин парламентарен контрол върху един тъй важен за свободите на гражданите акт на правителството. До потвърждението му от Народното събрание указът за обявяване на военното положение представлява от себе си висш правителствен акт.

§ 3. Условия за обявяване на военното положение

Условията за обявяване на военното положение са различни — според това, дали се касае за време на война или мирно време.

1. Във време на война по начало самото обявяване на обща мобилизация или на война се съпровожда с обявяване и на военното положение. Обстоятелството, че през 1942 г., когато България обяви война на Англия и Америка, не обяви същевременно и военното положение, се обяснява с това, че в случая не се касаеше за една действително водена война срещу тия две велики сили, а по-скоро за един дипломатически акт; същевременно обаче чрез едно пригаждане на закона за гражданската мобилизация за въвеждане в действие на военни съдилища без обявяване на военното положение се постигна почти същият ефект. Това беше само едно хитруване, за да се залъже обществото. Ето защо правилно беше, когато след 9 септември 1944 г. се почна война срещу Германия — и то истинска, а не вече символична война — правителството обяви военното положение; това военното положение биде вдигнато с особен нар.-закон от 10 декември 1945 г., едва когато се счете, че войната срещу Германия е окончателно привършена.

2. В мирно време обявяването на военното положение е едно изключение и то става с указ или законодателно решение.

а) Когато обявяването на военното положение става с законодателно решение, правителството може да поиска издаването на това решение само в интереса на отбраната и за осигуряване на обществения ред. Това показва, че при война или военна мобилизация, т. е. във военното време, обявяването на военното положение се налага от само себе си, защото тогава именно е поставен най-ярко въпросът за отбраната.

б) Когато обявяването на военното положение става с указ, т. е. при ваканция на Народното събрание, условието, което конституцията слага, за да се обяви военното положение, е да има въоръжено нападение срещу републиката — безразлично от външни или вътрешни врагове — или да се касае за неотложно изпълнение на международни задължения.

3. Може да се приеме, че дори когато Народното събрание не е във ваканция, председателят на републиката може да обяви обща мобилизация и военното положение. Но в този случай не трябва да се касае изобщо за интереса на отбраната или за осигуряване на обществения ред — при тези причини трябва да се прибегне направо до законодателно решение — а само за въоръжено нападение срещу републиката или за неотложно изпълнение на международни задължения. Това е напълно обяснимо: щом научи за едно въоръжено нападение на чужда сила по границата, правителството не трябва да губи нито минута, за да чака следното насрочено заседание на Народното събрание, което може и да е след два-три дни, съгласно правилника за вътрешния ред (от петък за вторник), а ще обяви с указ незабавно и военна

мобилизация и военно положение, а още на следното насрочено заседание на Народното събрание ще внесе указа за одобрение. Ако работата търпи някакво отлагане, то по начало, щом Народното събрание не е във ваканция, правителството ще трябва да изчака следното заседание на Народното събрание, за да поиска от него да издаде законодателно решение за обявяване страната във военно положение.

4. Изразите „в интереса на отбраната“, „осигуряване на обществения ред“ са доста общи и оправдават всяко обявяване на военно положение. Впрочем щом обявяването става от Народното събрание, то неизясняването на причините не води до отговорност на министрите, защото с законодателното решение тяхната отговорност е покрита. Обаче когато обявяването на военното положение става с указ, може да се постави въпрос за отговорността на министрите, напр. ако е обявено военно положение, без да има въоръжено нападение срещу републиката. В случая не се иска само да е на лице едно застрашаване, а и едно извършване на нападение и то въоръжено; при това нападението трябва да е насочено не срещу някой чиновник или отделен орган, а срещу самата република, т. е. да се касае за едно по-широко нападение срещу държавата. Иначе правителството ще трябва да свика предварително Народното събрание на заседание и да поиска от него с законодателно решение да обяви военно положение. Същото е и за другия случай: трябва да се установи, че се касае за нужда поради изискване на неотложно изпълнение на международно задължение; тогава правителството може да е в задължение да действа бързо, без да е допустимо да се чака свикване на Народното събрание. Това задължение трябва да е формално установено с международен акт, договор, военна конвенция, надлежно сключени.

5. Обявяването на военно положение трябва да се различава от искането от народната милиция съдействие от войската съгласно закона за полицията (милицията).

Поискването съдействие от войската не означава само по себе си настъпване на военно положение, дори и когато съгласно чл. 159 зак. за държ. мил. военният началник поеме да командува в момента дори и милицията. Това е случайна обединение на действащите военни и милиционерски сили под обща команда — на офицера. Това повикване на военната сила става с писмо от началника на милицията — но това не е в никой случай военно положение. Военното положение напротив не е случайно обединение на командуване на действащи в определено място въоръжени части, а е изместване по един траен начин, за определено време, на съдебни или полицейски и милиционерски ор-

гани от военни органи; обявяването на такова изместване става с обявяване на военно положение с указ или законодателно решение, а не с проста полицейска или милиционерска покана.

§ 4. Последствие от обявяване на военно положение

Военното положение се изразява винаги в прехвърляне упражнението на известни функции от обикновените съдебни и административни (полицейски или милиционерски) власти на военните власти, или по-точно казано, то съставлява изместване по упражнението на известни функции на обикновените съдебни и административни (полицейски и милиционерски) власти от съответни военни власти.

1. Съдържанието на понятието „военно положение“ в същност не е определено в никой законодателен текст. Както това става и в ред други подобни случаи на редактиране на текстове, и тук трябва да се приеме, че законодателят, като е употребил този израз и е предвидил тази институция, не е счел за необходимо да я обяснява в подробности, защото за него и за всички в онзи момент, когато е бил употребен в текста този израз, е било свършено ясно, какво се влага в него: изразът „военно положение“ е бил употребен за пръв път в конституционен текст в 1911 г., когато в V Велико народно събрание е било въведено изменение на чл. 73 от Търновската конституция. В този момент това понятие на практика е било напълно изяснено, защото дотогава в България нееднократно е било обявявано военно положение, а освен това тази институция е била практикувана и във всички други страни, гдето същността ѝ е била напълно изяснена.

Ето защо конституционният законодател не е счел за нужно да предвижда никакви допълнителни повеления по този тъй ясен въпрос за съдържанието на военното положение. Той е държал само да оточи другата материя, по която са били възможни различия, а именно: кой да обявява военното положение и при наличността на кои условия може да се обяви военно положение. С това конституционният законодател през 1911 г. е искал да създаде известни гаранции за гражданите срещу произволни обявявания на военно положение.

2. Така че само за указание и улеснение, по вътрешна линия, е било сметено за полезно да се оточнят някои прехвърляния на атрибуции, които следва да се извършват при обявяване на военно положение. За тази цел е бил създаден един „Правилник за службата през военно положение“ (указ от 2 ноември 1921 г.), който е подобен на всички други правилници, които уреждат функционирането на войската и се отнасят само до войската: дисциплинарен правилник; пра-

вилник (устав) за гарнизонната служба и пр. Правилникът за службата през военно положение очертава за военните чинове постановленията, които се създават за тях, и измененията, които се налагат в техните атрибуции; тия постановления, които ще се следват за изпълнение, се разбират така, както е съществувало, се е практикувало и се е разбирало понятието военно положение в 1911 г., когато за пръв път този израз е бил въведен в конституцията.

3. Сегашната конституция постъпва по същия начин: тя взема съществуващото понятие така, както го намира вече установено у нас от нашата практика и говори за военно положение, без да излага самото съдържание на така употребения израз. Следователно „правилникът“ от 1921 г. не се засяга от новия конституционен текст. Нищо не пречи обаче с един особен закон или с нов правилник (или устав) по войската да се оточнят наново известни положения, създавани във връзка с обявяването на военно положение.

Впрочем това е ставало и досега, може да става и за в бъдеще със самия акт за конкретното обявяване на военно положение (законодателно решение или указ), който може изрично да определи за конкретния случай кои атрибуции на административните власти и кои случаи на подсъдност от обикновените углавни съдилища ще се прехвърлят на военните власти. С това всичко онова, което е указано в правилника като общо указание за следване при военно положение, ще бъде съответно изменено според съдържанието на това законодателно решение или на указа. Обаче ако в законодателното решение или в указа нищо не е указано изрично, което да изменя — да разширява или стеснява предвидените прехвърляния в правилника от 1921 г., ще се следват на общо основание указанията на правилника.

Така погледнато, военното положение се изразява в следните три направления: прехвърляне функции на военно-полеви съдилища; прехвърляне на полицейски атрибуции; ограничения на някои свободи.

4. Функции на военно-полевите съдилища. С оглед нуждите на войската за съденето на военните лица, в страната съществуват по закон специални военни съдилища, които прилагат при производството си правилата, установени от военно-съдебния наредба-закон, и се ръководят при налагане на наказания от военно-наказателния наредба-закон. Когато страната или част от нея бъде обявена във военно положение (дори и без да е обявена война или мобилизация), военните съдилища се преименуват във военно-полеви съдилища. В този случай на тия съдилища стават подсъдни и известни престъпления на граждански лица.

Тук се касае, значи, за изместване на общите (наказателни) съдилища от военно-полевите съдилища. По този на-

чин за известни категории цивилни лица и за точно определени в указа или в закона за обявяване военно положение или в правилника за службата през военно положение престъпни състави (престъпления) ще се произнасят занапред не общите наказателни съдилища, а военно-полевите съдилища. Много често обявяването на военно положение се изразява само в прехвърляне на известни престъпления в подсъдността на военно-полевите съдилища.

При военно положение военно-полевите съдилища не могат да действуват произволно, а следвайки установената от военно-съдебния нар.-закон процедура, ще трябва да прилагат законите и преди всичко военно-наказателния наредба-закон така, както са постановени за случая. Те не могат по свое усмотрение да налагат по-строги наказания от предвидените, нито да надхвърлят максималните рамки за определяне наказание за даден престъпен състав, освен ако това е изрично предвидено в някой закон.

Така погледнато, военно-полевите съдилища, които действуват при военно положение, не са никакви изключителни съдилища *ad hoc*, а са само специални съдилища, подчинени на законите, съставени по един предварително установен от закона ред, без оглед на конкретно престъпление или определени лица.

При военно положение никога не се предвижда изместване и на граждански или админ. съдилища от военни съдилища.

През течение на военното положение може дори и само с надлежен указ, съобразно новонастъпилите обстоятелства, без да се вдига военното положение, да се увеличават или намаляват случаите на престъпни деяния, по които ще се произнасят военно-полевите съдилища. Такива случаи в нашата практика е имало на няколко пъти, особено в първите времена след голямата европейска война. В подобен случай няма нужда да се свиква Народното събрание, защото военното положение е било вече обявено.

5. Прехвърляне на полицейски атрибуции на военни власти. На второ място — и то не винаги — обявяването на военното положение се изразява в прехвърляне на някои атрибуции на общо полицейските (сега милиционерските) власти на военните власти и по-специално на военните комендантства.

Правилникът за службата при военно положение предвижда, че полицейски функции ще следва да се упражняват при военно положение от военни органи. Указът или законът за обявяване на военно положение може обаче да разшири или стесни или дори съвсем да изостави тази листа, определена в правилника, ако нищо не е казано в указа по освобождаването на известни полицейски функции от наме-

сата на военните власти, последните ще упражняват само функциите, предвидени в правилника (т. 4 от този правилник).

Съгласно § 2 от правилника за службата при военно положение от 9 ноември 1921 г., на военните власти се възлага при военно положение поддържането на реда и тишината, което означава, че местната милиция преминава в разпореждане, а често и в пряко подчинение на военните власти.

Нито с правилника, нито с указа могат да се прехвърлят на военните и военно-съдебни власти други атрибуции; така напр. военните власти не могат да изместят други административни органи, да упражняват админ. надзор върху решенията на общинските органи, да уволняват или назначават направо чиновници. Военната власт може в краен случай, и то при известни гаранции (т. 4, буква ж, от правилника), да отстранява някое служебно лице от гражданското ведомство, защото това може да е все пак една предпазна полицейска необходимост, но самото уволнение е вече чисто админ. акт, който може да се извършва само при указанията в законите условия от надлежната власт. Военната власт може обаче да изисква от съответната гражданска власт да уволни или премести някой чиновник и да прати или назначи на негово място друг. Такива случаи биха могли да се явят най-вече за околийски управители или за кметове. Но на общо основание, без да сменя самите полицейски органи, военната власт може да се задоволи само да ги тури в свое подчинение (т. 5 от правилника).

6. Ограничение на свободите. Обявяването на военно положение е свързано често и с ограничаването на някои свободи. Ако в закона или указа, с който се обявява военно положение, нищо не е казано изрично, то ще бъдат ограничени само ония свободи, които, както е указано и в особения правилник за военното положение от 1921 г. и чието ограничение влиза в естеството на военното положение, така както е било винаги разбираемо, напр. свободата за движението през нощта, движение без позволителни, час на затваряне на питейни и увеселителни заведения и пр.

В § 4 на правилника са указани такива ограничения на свободите, които могат да се въведат от военните власти при военно положение. Те са от такова естество, че при нормално положение не могат да се въведат дори и от полицейската власт. Така че, като се приеме, че с обявяване на военно положение се прибъгва на общо основание до правилника от 1921 г., който именно изяснява съдържанието на понятието военно положение, то, за да се придадат на военните власти за даден случай повече възможности за ограничение на свободи, необходимо е да има особен текст от закон, или това да е предвидено в самото законодателно ре-

шение или в указа, с който се обявява военното положение. С този указ (законодателно решение) може, значи, и да се ограничи в конкретния случай, за определени неща, приложението на някои от възможностите, указани в правилника.

Впрочем този въпрос е изгубил днес до голяма степен от значението си, защото съгласно зак. гр. моб. изпълнителната власт дори и без обявяване на военно положение, само дори с оглед на стесненото стопанско положение на страната или с оглед на едно натегнато положение, може да въведе ред ограничения на свободи—и то не само от стопанско, но и от политическо естество. Това е във връзка с упазването на народа от духовно и материално увреждане (гл. VI зак. гр. моб.). Това е смисълът и на чл. 31 зак. гр. моб., който поверява тази власт на Министерския съвет; а чл. 32 конкретизира някои „извънредни мерки“, до които може да се прибегне в случай само на извънредни събития и на първо място вътрешна и външна опасност. (Вж. по-долу)

Тези извънредни мерки не могат обаче да отидат против изрични постановления и забрани на конституцията. Напр. не могат да предвидят налагане углавни наказания без съд или учредяване на изключителни съдилища. С оглед на борбата срещу военния шпионаж могат да се предвидят прегледания на кореспонденцията и надзор на печата и събранията.

Глава втора

Военна мобилизация

Военната мобилизация трябва да се различава и от обявяването на война, и от гражданската мобилизация, и от свикването на запасни на военно обучение.

§ 1. Определение

Военната мобилизация е едно особено положение, което настъпва и за страната вследствие общото масово свикване под знамената от надлежната власт на военни сили от запаса, за да предприемат бойни действия. Това е едно определение от гледна точка на правото, а не от гледна точка на военната наука, гдето това понятие е свързано с ред други технически елементи и на първо място с концентрирането на по-значителни бойни сили.

1. Военно време. С обявяването на военна мобилизация (частична или обща) настъпва за страната онова положение, което в наказателното право носи особеното название „военно време“ (чл. чл. 4 и 7 от в.нак. н.-закон; чл. 544 нак. з.; зак. реквизи.) — това е времето, през което се турят

в действие особените постановления на военновременните закони, правилници и наредби, свързани главно със съответните наказателно-правни последици.

Понятието „военно време“ е едно понятие преимуществено на наказателното право. То се отнася до едно положение, свързано с приложението на особените производства, подсъдност и наказания, предвидени във военно-наказателния и във военно-съдебния закон. Това понятие трябва да се различава от другото подобно нему понятие: „положение на война“, което интересува по-специално военното административно право, защото е свързано преди всичко с публично-правните последици от обявяването на войната. Докато „положението на война“ настъпва само с действителното обявяване на войната, „военното време“ може да настъпи и преди това, с обявяването само на военна (частична или обща) мобилизация, която може и да не бъде последвана от обявяване на война, какъвто беше случаят през 1908 г., когато се обяви мобилизация само като предпазна и заплашителна мярка.

Така че по днешното наше право понятието „военно време“ е свързано по начало с обявяването на военна мобилизация, а не непременно с обявяване на война.

Обаче с едно допълнение към закона за гражд. мобилизация (чл. 33-а) стана възможно да се пристъпи към създаване на едно положение на „военно време“, дори и без да е обявена не само война, но и формална военна мобилизация. С този нов чл. 33-а се постанови, че при повикване на временно обучение за по-дълго време (повече от 3 седмици) Министерският съвет, по доклад на съответния министър, може да постанови да се турят в действие, пълно или частично, законите, правилниците и наредбите, предназначени за военно време.

Министерският съвет прибягна до този текст с постановление от 15 февруари 1941 г., като по този начин, без формално да обяви мобилизация на войската или военное положение, постигна на дело, главно относно дейността на военно-полевите съдилища, същите резултати. Това беше в същност един начин да се прикрият истинските действия на тогавашното българско правителство, което се беше фактически ангажирало с Германия.

В същност това постановление на чл. 33-а не изменя основното положение, изтъкнато по-горе, че „военно време“ настъпва с обявяване на обща (или частична) военна мобилизация, защото на дело в последно време повикването на временно обучение бе прикрита частична военна мобилизация.

2. Видове мобилизация. Военната мобилизация бива обща или частична. а) Общата мобилизация обхваща всички военни сили на страната, всички набори, всички ро-

дове оръжия и всички области на страната. б) Частичната мобилизация обхваща някои набори или някои родове оръжия или някои области на страната. Последиците обаче за свиканите мобилизирани лица са същите и при обща и при частична мобилизация. Ако е обявена частична мобилизация само за една област, то положението на „военно време“ настъпва само за тази област и то само за тия така мобилизирани запасни или находящи се вече „под знамената“ редовни войници.

3. Обявяване на мобилизация става с законодателно решение на Народното събрание или с указ от председателя на републиката по доклад на Министерския съвет и под общата отговорност на министрите.

С обявяването на военна мобилизация се създават не само за войската, която по този начин е свикана под знамената, но и за страната (или за съответната област) и за гражданите особени положения, и преди всичко положенията, свързани с „военно време“. Държавните органи се намират облечени в нови разширени функции и при нови възможности за действие, предвидени именно за това „военно време“. Така че обявяването на военна мобилизация не е свързано само с концентрирането на по-големи войскове части, но и с други публично-правни последици.

Обявяването на военната мобилизация не трябва да се смесва с гражданската мобилизация: последната не е свързана само с войската, а и с целия стопански живот на страната. При това тези две институции не са и неразривно свързани, защото може да е обявена гражданска мобилизация, без да е налице военна мобилизация.

§ 2. Правни последици от военната мобилизация

По-важните последици от обявяването на военна мобилизация са следните:

1. Административните органи са длъжни с излизането на указа за мобилизация да предприемат своевременно мерки за провеждането и за бързото ѝ разгласяване.

2. Всички лица от запаса, получили мобилизационно назначение, са длъжни да се явят веднага във войската на указаното им местослужене. Онова, което характеризира военната мобилизация в това отношение, е, че свикването на запасните става масово — по набори, а не индивидуално.

От явяване в частите се освобождават само определени служебни или частни лица, заемащи важни и незаменими длъжности. Неявилите се лица при мобилизация се съдят и наказват от военните съдилища за отклонение от служба, защото те са военни лица.

3. Поставяне по силата на самото разпореждане за мобилизация на така мобилизираните запасни воители (чинове) на право в положение да носят всички предвидени за чина

им дисциплинарни задължения, да бъдат подсъдни на военни съдилища, а заедно с това им се „присвояват“ съответните за чина им права и се третират като военни лица. Това особено положение се създава за тия лица независимо от ефективното им влизане в казармата.

Мобилизираните запасни получават заплата и други парични възнаграждения според изпълняваната длъжност по щатовете за военно време.

4. Всички превозни средства — моторни и добитък, трябва незабавно да бъдат представени съгласно предварително дадените указания на собствениците.

5. Едно последствие от обявяването на мобилизация — поради факта, че с нея е свързано и обявяване на военно положение — е и преименуването на военните съдилища във военно-полеви съдилища и следването на особеното производство при тях.

6. С обявяването на военна мобилизация започва реквизиция, ако дотогава не е била вече започнала на друго основание.

7. Задължително обработване на земята, оставена от мобилизирания, и попълване на стопанското му предприятие с инвентари и работници — чл. чл. 14 и 25 зак. гр. моб.

8. Издръжка на семейството на мобилизирания и задължително уреждане на въпроса за заплатата или възнаграждението му (чл. 28 зак. гр. моб.).

9. Възможност за отсрочка на задълженията му (чл. 83 зак. гр. моб.).

§ 3. Повикване на временно обучение

За проверки и опресняване знанията по военното дело на чиновете от запаса същите се викат периодически и индивидуално на временно обучение. Това става по решение на Министерския съвет, който определя кои и за какъв срок се викат на временно обучение. За временно обучение се изисква и добитъкът и моторните средства съобразно надлежни повиквателни.

1. Тази институция, колкото и да прилича по резултат на частична военна мобилизация и фактически в много отношения да я замества, от гледна точка на правото представлява нещо различно. Повикването на временно обучение не става по набори, а единично; с него неминуемо не настъпва и обявяване на военно положение, нито започване на реквизиция, нито настъпва непременно така наричаното „военно време“, което е свързано принципно само с мобилизация; с него военните съдилища не се превръщат във „военно-полеви“ съдилища и др. п.

Така че на дело с повикването на временно обучение при по-малко шум и по-малко дразнене често най-неусетно

в по-ново време се постига същото разполагане с войски от военното командване, каквото някога ставаше само с формална частична мобилизация.

2. Повиканите на временно обучение, също както при мобилизация, от момента на връчването на повиквателното, са длъжни да се явят в определената им част и подлежат на същата дисциплинарна и наказателна отговорност пред военни съдилища, както чиновете на редовна служба — те стават военни лица. Те имат и съответните права по чин и длъжност, като запазват служебните си места, ако са чиновници — считат се в служебен отпуск.

Напоследък чрез зак. за гр. моб. се създаде възможност не само да се турят в действие военни съдилища по отношение на други лица и престъпления, но и да се създават особени услуги и улеснения и за свиканите на временно обучение. Всичко това, заедно с възможността по закона за реквизицията да се обяви реквизиция и без да е налице война или военна мобилизация, дава възможност на правителството да не прибегва вече до частична мобилизация, а със същия успех да си служи само със свикване на временно обучение на запасните.

3. По такъв начин военните сили в страната могат да се намерят в следните положения:

а) Мирновременен положение, при което в казармите са свикани под знамената само младежите, които отбиват редовната си военна повинност, или и по изключение — лица, които са повикани на временно военно обучение.

б) Частична мобилизация, това е положение, при което под знамената са повикани масово отделни набори за цялата страна или всички набори (или някои набори) за една определена област от страната. Това положение правно е свързано с всички последствия, които изобщо произтичат от обявяването на мобилизация.

в) Обща мобилизация — за цялата страна, на няколко или на всички набори.

Общата мобилизация сама по себе си, по своето естество, особено в днешно време, при съвременните средства за разузнаване и въздушни действия, не може да трае много; тя е — като нещо отделно от войната — съвсем краткотрайна. Тя представлява следователно, взета отделно, по-голям интерес за военната техника, и то главно по разработването на мобилизационните планове и планове за съсредоточаване и превоз, отколкото за военно-административното право.

Тъй като военната мобилизация не е свързана непременно със състояние и на война, то дори и след примирието и мира положението на военна мобилизация може да продължи с всички свои последици до надлежното му прекратяване и преминаване в мирновременен положение.

4. Демобилизацията следва да се произнесе по същия начин, както и мобилизацията: с указ по предложение на Министерския съвет. Само заповедта на главнокомандувания не е достатъчна за това.

Глава трета

Обявяване на война

§ 1. Определение на войната по вътрешното (административното) право

Войната е събитие в живота на народа и на държавата от огромно и съдбоносно значение. То интересува всички отрасли на живота и неговите последици се отразяват във всички направления. С оглед на това определянето на понятието война може да стане от няколко гледни точки: а) откъм военната наука — техническо определение, т. е. какво означава войната за военачалника; б) откъм междудържавното право: какво означава войната в отношенията на държава с държава; в) откъм административното, т. е. вътрешното право: кога по вътрешното право се счита, че страната е във война и какви са правните последици от това вътре в страната с оглед именно на административното право.

1. От гледна точка на административното право актът по обявяването на войната е административен акт, който създава ред нови правни положения за гражданите и предизвиква туряне в съответно действие ред обществени служби с цел да се сломи съпротивата на неприятеля.

Обявяването на война следователно днес не се изразява само в заповед, в даване „команда“ от командувания до войските да настъпят, а в една система „разпореждания“ от военно-оперативно, стопанско, транспортно и духовно-политическо естество, които, поради характера, който е добила днес войната, могат да обхващат не само войниците и подлежащите на свикване по набор запасни, а и цялото население, всички граждани, всички техни имоти, а също и всички служби на държавата и общините.

2. Тук трябва да се отбележи, че специално за административното право, в различие от наказателното право, съществува известна разлика между поставянето на държавата в „положение на война“ и положението, наричано „военно време“. (Вж. по-горе)

Понятието „военно време“ е едно понятие на наказателното право, свързано със съответни наказателно-правни последици, изброени главно във военно-наказателния и във военно-съдебния наредба-закон. Това понятие, както се видя по-горе, не е непременно свързано с обявяването на война; достатъчно е, за да настъпят тия наказателно-правни

последници и страната да се намери във военно време, щото да е обявена само военна мобилизация и без да е давана заповед на войските да влязат в бойни действия. Нещо повече, според чл. 33-а зак. гр. моб., достатъчно е дори, при известни условия, да има само повикване на временно обучение, за да настъпят тия последици. Трябва да се отбележи, че с оглед пак само на тия наказателно-правни последици, углавният закон (чл. 544) третира като война, с оглед да се счита, че е настанало положение на „военно време“, и гражданската война.

Друго е понятието: „поставяне държавата в положение на война“. То е всецяло от областта на военно-административното право и е свързано с публично-правни последици, т. е. със създаване на ред нови функции за разните власти и ред нови задължения и ограничения за гражданите. Поставянето държавата в положение на война, така погледнато, предполага и ефективно обявяване на война от съответната държавна власт.

§ 2. Начин за обявяване на война

В миналото, когато се е бил човек с човек, с малки групи, в ограничени пространства, много често войната е била обявявана дори при известен тържествен церемониал. По-късно обявяването на войната е било свързано с някакъв ултиматум и изтичане на срок за изпълнението му. Може още да се спори дали от гледна точка на междудържавното право не се налага, за да се обяви война, да са изчерпани някакви процедури пред международни инстанции или да са направени съответни разпореждания. За административното право всичко това не е от значение: достатъчно е правителството да е решило да започне война и да е надлежно обявило, че започва война; с това започва за страната положение на война.

1. За административното право държавата ще е в положение на война, когато съобразно с законите в страната последната е поставена от надлежната власт в „положение на война“, т. е., когато надлежните държавни органи обявят на войската и народа, че войната срещу определена държава започва и заедно с това се пристъпи към осъществяване от всички власти на държавата и от всички граждани на последиците, които по закон са свързани с положението на война. Така че от само себе си се разбира, че щом се говори за „обявяване“ на война, щом ще трябва и спрямо гражданите да настъпят известни публично-правни и други последици, започването на войната не може да стане скришом, а тя трябва действително да бъде „обявена“, т. е. да има надлежно волеизявление за целта от съответния орган, и това волеизявление да е направено достояние на цялата страна — на всички власти и на всички граждани. Тук не е

въпрос за някаква тържественост при обявяването на войната; не се предвиждат никакви специални заседания, специални разгласявания, важното е само, щото това решение, този акт да е надлежно обявен.

2. Конституцията не казва изрично кой трябва да обяви войната, за да се счете по вътрешното право, че е направено надлежното волеизявление и страната да е в положение на война. Обикновено се мисли, че войната трябва да бъде обявена с решение на Народното събрание. В същност в конституцията няма такова разпореждане. В конституцията е казано много правилно, че Народното събрание решава въпросите за война и мир, за обща и частична мобилизация; но това не значи, че самото обявяване на война трябва да стане непременно с предварително формално решение на Народното събрание, издадено при следване на парламентарното производство за разискване и гласуване.

Това е впрочем и невъзможно и нерационално, та дори и безразсъдно. Слабост, а може би и гибел би било за една държава чрез разисквания в Народното събрание да си разкрие сама картите, докато противникът, несмущаван от подобни скрупули, може да злепостави чрез едно скрито действие народната отбрана на тая държава. Държавата може да е в необходимост да запази в пълна тайна решението си за обявяване на война и най-неочаквано за противника да предприше на своите войски да настъпят — предварителните разисквания в Народното събрание ще повредят на плановете на военното командване.

Ето защо конституцията, като запазва за Народното събрание по начало да „решава въпросите за война и мир“, предоставя на самото правителство да избере деня и часа на обявяването на войната и преди всичко на даването заповед на войските да влязат в бой с неприятеля. След като правителството е обявило войната, обявило мобилизация, обявило военно положение, обявило реквизиция, Народното събрание ще има пълна възможност да се занимае с въпроса за така вече обявената война: да я спре, да я продължи, да я одобри, да я насърчи, да я финансира и пр. Това личи и от обстоятелството, че конституцията предоставя в такива бързи случаи — дори и когато Народното събрание не е във ваканция (вж. по-горе) — на председателя на републиката, по доклад от Министерския съвет и под общата отговорност на всички министри, да обяви обща мобилизация, а заедно с това в страната да се въведе режим на „военно време“. От тук до обявяване на войната от правителството има само една крачка да се извърши.

3. Необходимостта от намесването на Народното събрание при „решаването на въпросите за война и мир“ е по-скоро от политическо естество. Тук се касае в същност

да се запази възможността за народното представителство да упражни своя контрол, свързан с възможността му да тури в действие и отговорността на министрите: политическо-парламентарна и углавна. Намесването на Народното събрание в случая ще има за последствие да доведе и до политическо оформяване на обявяването на войната, като при това, с оглед на политическия и морален ефект, се подчертае пред страната и пред чуждия свят, че и представителите на народа одобряват тая война и застават зад правителството, което я води.

Практически винаги обявяването на война ще стигне до оформяване от Народното събрание.

Народното събрание и по конституцията има всичката възможност да се занимае и да вземе окончателното решение по воденето на войната. Най-първо за воденето на войната са необходими кредити, а такива кредити може да гласува само Народното събрание. По силата на конституцията, ако председателят на републиката с указ обяви мобилизация или военно положение, дължен е незабавно да свика Народното събрание, а то е, за да се произнесе по одобрението на тия укази: заедно с това Народното събрание, ако е последвала и война, ще се произнесе по обявената война.

Войната обаче ще е надлежно обявена още с указа на председателя на републиката, и съответният режим с това ще влезе в сила: никой не може да претендира да се отклони от изпълнение задълженията си при така обявената война под предлог, че Народното събрание още не било дало одобрението си.

4. Така че обявяването на война става с указ по доклад на Министерския съвет. То може да бъде оформено в манифест до народа. За самото създаване на положението на война за страната това оформяване в манифест не е обаче необходимо: то има по-скоро политическо и психологическо значение. С вземане решение от Министерския съвет за обявяване на война и надлежното му разгласяване се почва веднага свикването на войници съобразно изработените от Военното министерство плановете, обявява се мобилизация, реквизиция, гражданска мобилизация, военно положение (ако всичко това не е вече станало).

С обявяването на война правителството едновременно дава заповед на войските да влязат в бойно действие, като обозначава държавата или държавите, срещу които ще се действува и с които страната ни ще се счита във война.

Един пограничен инцидент, при който наши войски са взели участие по заповед, едно наказателно действие на наши, дори и мобилизирани, войски по границите, една „команда“ за завземане една неприятелска позиция, едно окупиране на територии по границата не означава непременно влизане във война; заповедта за такива действия няма за последствие,

сама по себе си, създаването в страната на всички последици от обявяването на война (чл. 8 в.нак. н.-з.).

5. Самото обявяване на война е висш правителствен акт и като такъв е изваден из подсъдността на Върховния административен съд: тук се касае за отношение или спор на държава с държава, който не може да бъде решаван от един вътрешен съд. Но това не означава, че войната създава някакво особено положение на беззаконие и повсеместно отстраняване на всякакъв съдебен контрол, а само, че се създава едно по-специално подзаконово положение, при което съществува, в рамките на особените за това законови норми, съответен съдебен контрол. Ето защо ред актове, издавани във връзка с настъпилото обявяване на война, щом не са, сами по себе си, висши правителствени актове, нито проява на свободно усмотрение, като вътрешни служебни, командни актове, на общо основание ще са подсъдни на В. админ. съд или на съответните съдилища.

Не само самият акт за обявяването на войната — официална декларация за война, манифест за война, заповед за настъпване на войските срещу чуждата държава — са висши правителствени актове, но и всички други актове около воденето на война, които са свързани с положението на война, с така създаваното ново положение на държава с държава и които създават правни последици за останалите граждани.

Ето защо няма да са висши правителствени актове, а ще са само вътрешни за ведомството актове: а) актове и разпореждания на началниците в мирно време по командване на маневри, обучение и вътрешен ред; б) актове и разпореждания на началници, дори и във военно време, които обаче се отнасят до вътрешно-служебни, технически, командни и дисциплинарни въпроси до подчинени военни чинове и следователно не създават правни последици за гражданите. На това основание, съгласно общоприетото начало в административното правосъдие, те не могат да се отнасят за обжалване пред административните съдилища. Висшите правителствени актове са преди всичко юридически актове и създават правни последици за гражданите, ако и по съвсем други причини да няма подсъдност по тях на В. админ. съд.

Самата заповед на един командувач до нему подчинените войски да настъпят в чужда земя, да завземат една чужда позиция, да отбият един чужд отред, не означава още, само по себе си, обявяване на война с всички нейни последици за вътрешното право по отношение на гражданите и останалите държавни органи. В случая ще е налице един вътрешен акт на военно командване, една команда за бой, — в подобни актове в края на краищата се състои именно и самата функция и крайната цел на войската. Обявяването

на война от правителството обаче е юридически акт, а не някакъв произвол, някакво нарушение на законите. В случая се касае, значи, за упражнение на изпълнителна функция.

§ 3. Правни въпроси, свързани с обявяването на война

Първата и основна последица от обявяването на войната е създаденото правно положение, по силата на което нападението от войските ни върху противника престава да бъде противозаконен или произволен акт, а става правомерно действие и дори задължение. Налага се същевременно скъсване на дипломатически и други връзки с противника и наказуемост на връзки с противникови поданици. Преустановява се всякакво търгуване с неприятелската държава за всички лица, находящи се на наша територия. Заедно с това влизат в сила особените наказателни разпореждания, свързани именно с положението на война, ако по-рано не е било вече настъпило с обявяването на мобилизация, на „военно време“.

Воденето на войната създава тежести, и то много големи тежести и ограничения за гражданите. Когато тия тежести и ограничения се понасят равномерно или съответно от всички граждани, тогава не може да става дума за някакво обезщетение, дължимо от държавата на гражданите: това е тежобата на войната, а всички са равни пред тежобите. Само когато един гражданин понася лично върху своя имот една значителна и анормална щета от воденето на войната и от това се ползват косвено всички останали граждани, може да се постави въпрос за гражданската отговорност на държавата и за намеса на съд, за да присъди плащане на обезщетения. (Вж. по-долу)

Възможността за намесата на съд за осъждане държавата да плати известни обезщетения не трябва да се смесва с възможността за съд да се намесва по самото отменяване на административните актове по воденето на войната. Тук трябва да се направят няколко разграничения:

1. Когато се касае за актове около воденето на войната, които имат характер на висши правителствени актове: по тях неподсъдността на В. админ. съд за отмяна е абсолютна, пълна, предварителна. Остава обаче и при тях открит въпросът за дължими обезщетения: неподсъдността за отмяна не означава и пълна гражданска неотговорност за държавата. Гражданинът може да бъде заставен да се подчини на издадения висш правителствен акт и да не обжалва, за да може да се проведе до край акцията на нашата държава срещу врага, обаче именно заради това наложено подчинение, което е в полза на обществото, гражданинът, ако анормално, само той, е пострадал, не може да бъде лишен от възможността да потъди след това чрез съд да получи обезщетение,

Ще бъдат такива висши правителствени актове всички актове на командването или на общата държавна власт, издадени във връзка с воденето на войната, като: заповед за мобилизация; заповед за обявяване военно положение; заповед за обявяване гражданска мобилизация; заповед за започване реквизиция; заповед за определяне зона на военни действия; обявяване градове и пристанища за укрепени или за неукрепени места; обявяване блокада; изместване или насочване движение на кораби, самолети, автомобили; ограничения на вноса или износа с оглед на войната и разширението на военните действия; нареждане за предприемане нови или временни укрепителни работи в тила или около морския бряг; заповед за прехвърляне в известно подчинение на чужди военни органи на някои местни държавни или частни учреждения при съвместно действие на съюзни войски; заповеди за изпразване на отделни къщи, квартали или на цели градове или за разрушаване на здания или изсичане на дървета и гори, поради необходимостите на бойните действия; заповеди за завземане на отделни къщи и приспособяването им за отбрана при развиването на бойните действия; заповед за прекратяване на военните действия, за демобилизация; сключване на мир.

Всички тия актове са свързани с въоръжената борба срещу неприятелската държава и целят запазването външната сигурност на държавата.

2. Когато се касае за вътрешно-служебни актове на командването или на други служебни места във войската, не се поставя въпрос за отмяна от В. админ. съд, защото по начало такива актове не се отнасят до гражданите, а само до подчинените и не създават промяна в правното положение на лицата. Въпросът за гражданската отговорност на държавата и тук остава обаче открит, ако изобщо — нещо много рядко на практика — би могло да се стигне чрез такива вътрешни актове да се създадат значителни и аномални щети само за отделен гражданин.

Такива вътрешно-служебни актове са например заповеди за носене караулна служба на фронта; заповеди за излизане на позиция или за напущане; заповеди за бивакване и пр.

3. Разпореждания във връзка с воденето на войната, които са истински административни актове и създават правни последици за гражданите: свикване новобранци за преглед; събиране реквизиция; събиране превозни средства и добитък; облагане с военен данък; освобождаване от явяване в частта при мобилизация като незаместими и пр. Тук относно обжалваемостта пред административни съдилища трябва да се направи допълнително разграничение, като се има пред вид обаче, че въпросът за гражданската

отговорност на държавата остава открит, за да бъде разрешаван от общите съдилища съгласно основните принципи за отговорността за причинени вреди и загуби.

а) По начало тия административни актове са подсъдни за отмяна или изменение (по същество) на административното правосъдие: касае се до установяване пред съд на правно релевантни елементи, до условия, предвидени повелително в закон. Така например има обжалвания по неправилни реквизиции, по неправилни включвания на младежи в набор, по неправилно наложен военен данък и пр.

б) Доколкото в един административен акт по закон е предоставено на съответния орган на власт да упражни свободно усмотрение, дотолкова начинът на упражнение на това свободно усмотрение не подлежи на преценка от съд, щом е вътре в рамката на това свободно усмотрение; напр. отказ на Мин. съвет да се освободи от явяване при мобилизация на едно лице, което счита себе си за незаместимо.

При войската, а особено при воденето на войната, упражнението на свободно усмотрение е много широко разпространено по силата на цялата система за организирането и воденето на войната и съобразяването с наличните опасности и възможности.

ДЯЛ ПЕТИ

ВОЕННОВРЕМЕННО СТОПАНСТВО

Под военновременно стопанство се разбира уреждането на стопанските предприятия и инициативи не само през време, когато страната е обявена в положение на война, но и особена уредба, която, дори преди да е налице обявена война, цели да подготви стопанството за спечелването на една евентуална война. Днес войната не е само лично физическо изпитание, а е същевременно едно огромно стопанско напрежение. Държавата днес не бива да чака да се обяви войната или дори да се застраши конкретно положението, за да почне да подготвя стопанството си за война; това тя трябва да стори още от мирно време по един системен и спокоен обмислен начин. Още от мирно време по силата на нарочни закони държавата създава или предвижда да се създадат в даден момент особени институции по стопанската подготовка на войната: едни от тях функционират постоянно, съответно пригодени, и в мирно време; други се турят в действие, когато настане стопанско или дипломатическо затруднение; а трети — когато настъпи положение на война. В това отношение най-характерни институции, които заслужават по-особено изучаване, са реквизициите, гражданската мобилизация, милитаризирането на предприятия.

Глава първа

Реквизиция

§ 1. Определение

Реквизицията е принудително изземване в собственост на държавата или в използване от нея, срещу справедливо обезщетение, всичко нужно за задоволяване духовните и материални нужди на военните сили и населението (чл. 1 зак. рекв.).

Една много интересна и много важна еволюция се наблюдава в характера на реквизицията вследствие на промяната в характера на войната и на положението на държавата при война. За да изпъкне по-ясно тая еволюция, трябва най-първо да се очертае изходната ѝ точка: реквизицията, такава каквато се практикуваше в почти всички народи през XIX век, такава каквато биде въведена и у нас с закона от 23 февруари 1894 г.

1. Реквизицията, исторически погледнато, е правото на войната, според което войските се ползват и издържат със средствата на страната, която заемат. Тъй като за старите войни, и при онези начини на пренос, съобщения и производителна техника воденето на войната е било свързано само с движими имоти, храна и фуражи — то и реквизицията още от своето начало се отнася само до движими вещи, необходими на войската.

Така погледнато, реквизицията не е нито произволен грабеж, свойствен на варварските орди, нито някаква военна контрибуция, която съставлява наказание, нито пък някакъв данък в натура. Реквизицията е едно редовно средство за снабдяването, срещу заплащане, на войската с припаси — наред с познатите други средства за снабдяване на войската: доброволното купуване от пазара; продоволствуване чрез доставчици или по стопански начин с предварително устроени складове по пътя на войската. Реквизицията, значи, се явява като едно предвидено по закон принудително изземване във време на война по разпореждане на военната власт, за нуждите на войската, на припаси направо от местното население, срещу заплащане. Ето защо, поради принудителния ѝ характер и едностранността в разпореждането, тя не е частно-правен договор, нито принудителна покупко-продажба, а принудително отчуждаване на движими вещи за военна нужда. Това схващане има за последиствие, че при предаване реквизираните стоки общината не може да събира „кантарина“ за покупко-продажба: това е вярно и за старата и за днешната реквизиция.

Следователно тук ще се касае за едностранен административен акт от органи на публична власт. Такива институции се срещат често в публичното право: отчуждаване недвижими имоти за държавна и обществена полза; унищожаване на заболяли от сап коне.

В този вид реквизицията бе очертана във всички европейски държави през XIX в., в този вид тя бе прокарана и у нас в закона от 20 февруари 1894 г.

Онова, което характеризира реквизицията по стария закон, то е:

а) Че се касае само за реквизиране на движими вещи, на предмети; само като изключение се предвиждаше в чл. 2, буква „ж“, наемане на къщи, магазини.

б) Че се касае за предмети, които са необходими на войската (чл. 3), като законът дори примерно изброява някои от тях (чл. 2) — и то само при война и военна мобилизация.

2. Постепенно реквизицията беше разширена в три посоки:

а) да се прибегва чрез реквизиция и до използване (а не до отнемане собственост) и на недвижими вещи.

б) да се прибегва чрез реквизиция и до използване услуги на хора;

в) да се реквизират такива вещи и услуги не само за нуждите на войската, но и за нуждите на населението, и то не само във време на война, но и при маневри, съсредоточаване на войски или особено стопанско затруднение.

С това реквизицията в най-ново време престана да бъде строго свързана само с войната и войската.

Законът за реквизицията от 23 март 1939 г. е едно истинско отражение на идеята за новата, цялостната война и на нейните изисквания. Той създава едно чувствително засилване и оправомощаване за широко действие на изпълнителната власт.

Режимът на реквизицията не изключва режима на гражданската мобилизация. Напротив, гражданската, а особено военната мобилизация има за предпоставка реквизицията: не е възможно да се пригодят, организират и насочват производителни предприятия за война, а особено и да се снабдят с припаси военни части във време на война, само със свободни уговорвания за доставки. Много често става нужда, и за двата случая, да се изземват принудително налични предмети, като това изземване и заплащане става по реда на закона за реквизицията.

3. Реквизирането не трябва да се смесва с гражданското мобилизиране, дори и когато се касае за услуги от хора; в последния случай известни хора се поставят по задължение от държавата да изпълнят (най-често еднократно) една определена функция, срещу заплащане, въз основа разпореждането на компетентната военна власт (реквизиционната комисия) в услуга пряко на войската или населението.

Онова, което също така отличава реквизицията от гражданската мобилизация, е, че при реквизицията се изземват предмети (или услуги), но не се възлага никакво производство, докато чрез гражданската мобилизация именно се цели да се обезпечи производството. Въобще реквизиционните органи са изключени от производствения процес.

При гражданската мобилизация държавата сама не заплаща нищо, защото не ней пряко се туря лицето в услуга, не пряко на войската или на населението, а то се използва за дадена индустрия, стопанство или учреждение, което съобразно функцията, която се изпълнява, ще му заплаща: работник в фабрика, граждански мобилизиран, получава надница, определена за този вид работници с договор или тариф, като надницата се плаща от стопанина на фабриката. Докато певецът, който е получил нареждане да отиде да пее

в един полк, ще получи обезщетение от държавата, понеже услугата му е използвана пряко от войската.

4. Тук следва да се спомене за още една близка категория лица — милитаризирани. Това са лица, които подлежат на военна служба, но са повикани да изпълняват една военна функция за в полза на войската, която няма общо с мобилизационното им назначение — напр. да работят в определено предприятие, мина и пр. При отклонение такова лице се съди от военен съд.

5. Реквизицията, която съставлява изземване на вещи от държавата срещу справедливо заплащане, не трябва да се смесва с принудителното отчуждаване за държавна и обществена полза по закона от 1885 г. Реквизицията се отнася преимуществено до движими вещи, услуги и използване на недвижимости, докато принудителното отчуждение се отнася само до завземане в собственост от държавата на недвижими имоти. Към реквизиция се прибегва само в точно определения период, когато е обявено положение на реквизиция; към принудително отчуждение се прибегва винаги, стига да са налице предвидените в закона условия. Реквизиция може да стане само с оглед задоволяване нуждите на войската и населението, когато се касае да се вземат предохранителни мерки за запазване на сигурността на страната, а не за в полза на някои държавни служби, докато принудително отчуждаване може да става именно за в държавна и обществена полза, т. е. за обезпечаване функционирането на някоя обществена служба. Накрай и производството по отнемане и оценяване на имуществото е различно.

6. Реквизицията трябва да се различава и от намесата на държавата в разпределението на стоките, което се върши по особен ред от органите на продоволствието. Тя се отличава и от всичките прояви на направляваното стопанство, което преследва само ново организиране на стопанския живот и преди всичко на производството.

Така очертана, реквизицията не се явява като някакъв данък или контрибуция, наложена като наказание на определени хора или на определени селища и области. Тя е само един особен ред, предвиден по закон, с който се спомага за подготовката и воденето на войната.

§ 2. Условия и тежести на реквизицията

Законът за реквизицията от 1939 г. създаде ред нови тежести за гражданите, като разшири възможностите за изпълнителната власт в налагането им; обаче принципът за обезщетението на изетите вещи остана пак в сила.

Тия нови тежести и тия разпореждания могат да се очертаят в следните няколко рубрики:

1. Новият закон за реквизицията изрично и принципно предвижда, че ще се изземват предмети, необходими не само за войската, но и за населението.

По този начин реквизицията днес е свързана и изобщо със снабдяването на населението, въпрос, който по-специално се урежда по законите за снабдяването и цените. Колкото за разпределянето на стоките и храните — реквизираните или само предназначени за населението — то става от комисарствата по продоволствието, а не от органите на реквизицията.

2. Реквизирането днес е предназначено за задоволяване не само на материални, но и на духовни нужди: книги, радиоапарати, услуги на певци, актьори и пр., щом те са нужни за войската и не могат да се доставят другояче.

3. Условия за обявяване на реквизиция. Докато по-рано до реквизиция се прибегваше само с обявяване на военна мобилизация, война или концентриране на войски, т. е. само във военно време, днес вече, по общо начало, до реквизиция може да се прибегне както във военно, така и в мирно време; по-специално в мирно време до реквизиция може да се прибегне, съгласно чл. 3 зак. реkv. (1939 г.), при съсредоточаване на войски „по каквито и да било причини“. Това показва, че до реквизиция, и то не само за използване на коне, но изобщо до реквизиция, може да се прибегне дори и по време на маневри, когато също става съсредоточаване на войски. Но най-важното разширение в това отношение иде от постановлението на чл. 3, според което до реквизиция може да се прибегне и във всякаква война и войска, когато се налага да се вземат предохранителни мерки за запазване сигурността на държавата.

4. Естеството на обявяването на реквизиция. Обявяване на реквизиция не означава пряко реквизиране на определени вещи, а само обявяване чрез надлежен акт, че настъпва един период, през който съответните органи ще могат да пристъпят към реквизиране на предмети.

Когато за подготовката или за воденето на войната правителството постанови, съгласно чл. 2 зак. реkv., че може да се реквизира, това не значи, че се суспендират всички други начини за снабдяването на населението и войската през този период. Самият закон казва, че „може да се реквизира“, а това значи, че ако военната администрация счете, че една стока се намира в изобилие и се предлага най-свободно на пазара, то може да я закупи направо от пазара или да си достави стоката чрез предприемач по реда на закона за б. о. п. Но администрацията сама има да се произнесе, дали има в изобилие продукти на пазара и дали ѝ е по-изгодно да закупи продуктите или да реквизира.

Обявяването на период за реквизиция е проява на изпълнителна власт и съставлява административен акт. Доколкото е свързано с войната, самото обявяване на възможност за реквизиране не ще може да се обжалва пред В. админ. съд, защото ще са налице елементите и на висш правителствен акт.

Този административен акт за обявяване страната в положение на реквизиция и за туряне в действие на разните реквизиционни органи се издава от Министерския съвет, одобрен с указ.

Преустановяването положение на реквизиция или ограничаването му става пак с постановление на Министерския съвет. Така, след приключването на голямата война, в която участва и България против Германия, Министерският съвет през ноември 1945 г. определи ограничаването на реквизицията в страната.

5. На реквизиция са подложени заради имотите си всички частни лица, а също и админ. личности (общини, църковни настоятелства и пр.).

Реквизицията е една тежба, която тежи върху всички частни лица — физически и юридически — без разлика на националност, народност, без разлика на свои поданици или поданици на чужди, окупирани територии. Реквизицията се налага поради това, че има военна нужда и предметът ще се из земе, където и да се намира, у когото и да се намира. Това е една тежба, или, по-скоро, едно ограничение в свободата за разполагане със собствеността, което тежи върху лицето като собственик, владетел или пазител (чл. 24 зак. реkv.). Ето защо и чуждите поданици, наравно с местните поданици, подлежат на реквизиция, и законът предвижда в това отношение само едно изключение — не подлежат на реквизиция само имуществата на чуждестранните дипломатически представители.

Предвижда се още едно изключение, но то е от съвсем друг характер: за необходимия минимум от вещи, които следва да се оставят като необходими за живеене и работене на собственика: храна, облекло, жилище, покъщнина, работен добитък, инструменти за работа. Обаче и за това се изработват норми било за мирно, било за военно време от Министерския съвет (чл. 7).

Нещо повече: Министерският съвет може дори да дължи още от мирно време търговци и индустриалци — само за предмети, внасяни от чужбина — да държат в по-голямо количество неприкосновен запас, който при нужда ще се реквизира (чл. 6). Обаче тъй като това съставлява една допълнителна тежба към реквизицията, сам законът предвижда, че в случая, освен обезщетението, следва да се направят на собственика и други облекчения. Това е създава-

нето на нова тежест, починът и размерът на която е предоставен на решението на изпълнителната власт—Министерския съвет.

В закона за реквизицията е прокарано началото, че на реквизицията са подложени и публично-правните (административни) личности, които притежават имущества, от които се нуждае държавата за издържане на войската, когато настъпят анормалните условия, които предизвикват въвеждането на режима на реквизицията. Това неестествено на пръв поглед положение, при което държавата посяга върху имущества пак на държавни, в смисъл на публично-правни учреждения, се обяснява с необходимостта, особено във военно време, от бързо действие, като се избягват тежките и бавни канцеларски формалности.

При съществена колизия въпросът се решава от общото административно началство и на последно място от Министерския съвет, а не от Главната реквизиционна комисия.

Когато се практикува реквизиране за нуждите на войската на помещения на държавни и автономни учреждения за престой или за пренощуване на войници, не се поставя въпрос за плащане на обезщетение (напр. за пренощуване в училища).

Колкото се касае за реквизиране на земеделски продукти и на първо място храни, за тях днес по закон е създаден особен принудителен режим чрез задължителното им изкупуване от Дирекция „Храноизнос“: войската се снабдява с храни и фуражи от тая дирекция, а само в най-краен случай може да прибегне до пряка реквизиция.

6. Оценките на реквизираните предмети се извършват за всеки вид вещи и услуги поотделно, като се следва един ценоразпис, изработен предварително от Министерството на търговията. Сега режимът на нормираните цени за много от предметите улеснява тия оценки.

§ 3. Обем на реквизицията

Сега вече ясно се постановява в самия закон, че могат да се реквизират не само движими, но и недвижими имущества (чл. 3), като законът предоставя на реквизиционните власти сами да определят, дали изземването да стане в собственост на държавата или само в използване за нея (чл. 1).

Изземването на недвижими имоти чрез реквизиция е нововъведение, тъй като в старите кратки и подвижни войни, които се водеха само на „бойното поле“, ставаше нужда само от храни и фуражи. Днес могат да се реквизират, ако са налице всички условия за реквизицията, недвижими имоти, в смисъл на помещения и то било само за използване (принудителен наем), било дори и за собственост, ако това е абсолютно необходимо за използването

на едно недвижимо имущество. Реквизицията има определена цел и тя не може да се превърне в средство за всевъзможна експроприация. Ако на държавата е нужно за целите на някоя обществена служба някой недвижим имот и няма друг начин да обезпечи задоволяването на обществената нужда и функционирането на тази обществена служба, тя ще следва да си послужи не с реквизицията, а със специално пригодената за подобна цел институция на принудителното отчуждаване на недвижими имоти за държавна и обществена полза, по зак. 1885 г.

2. На второ място могат да се реквизират не само вещи, но и лични и общи услуги, дейности, както и изобретения. В този последния случай се касае в същност най-често за реквизиране на „хора“, защото те дават лични услуги, т. е. за една нова лична тежба.

Тази нова лична тежба се отличава обаче от другите лични тежоби по това, че не е безвъзмездна. Докато военната, пътната, трудовата и пр. тежоби са в същност някакъв данък в натура и поради това не им се следва никакво обезщетение, реквизицията на лица е тежба само по отношение ограничаването на свобода; но тя винаги се последва от изплащане на едно справедливо обезщетение, като за всяко реквизирано нещо. Ето защо реквизицията на хора, както въобще всяка реквизиция, не е данък. Тя не е и старата „ангария“, при която господарят налагаше на своите поданици или крепостници да му работят безплатно известно време, нито е „меджия“ — безплатна взаимна работа.

Гражданската мобилизация у нас дори усвършенствува тази реквизиция на хора и я оформи като нова стопанска система за подготовка и водене на война. По този начин, след въвеждането на закона за гражданската мобилизация, настъпва едно съгласуване между двата закона, като за случаите, при които отделни хора са заангажирани, въвн от обикновената гражданска повинност, по-специално от органите на гражданската мобилизация, изплащането на обезщетението, което би им се дължало като реквизиция, ще става пак по реда на закона за реквизицията.

При гражданската мобилизация може да се създаде задължение за едно лице—напр. работник—да дава личните си услуги на едно частно индустриално предприятие, надлежно граждански мобилизирано. Това не е реквизиция, защото при реквизицията вещите и услугите се вземат от държавата и обезщетението се заплаща от държавата. Само в последствие държавата може да прехвърли, продаде или раздели така реквизираните вещи на частни лица.

Но това засилване на изпълнителната власт и възможността ѝ, създадена по закона за реквизицията, да заангажира хора, за да използва изцяло и принудително личните

им физически или умствени способности, не означава, че се въвежда нов вид крепостничество. От самата основна идея за реквизицията е ясно, че тя е едно напълно временно положение, свързано с траенето на известни събития и положения.

Според чл. 3 зак. за реkv., може да бъде реквизирана не само личната дейност на едно определено лице, взето по отделно и изолирано, но и общата дейност; това означава, че може да се реквизира дейността на оформени групи, организации, предприятия. Тук вече обикновената реквизиция се прелива в гражданската мобилизация, законът за която бе гласуван една година по-късно.

3. Използуването на реквизираните вещи. Законът за реквизицията изтъква две важни положения, чрез които се характеризира обемът на реквизицията.

а) Реквизиционните органи само реквизират; на тях в никой случай не се възлага производство (чл. 8). Реквизицията има за цел само да из земе и заплати предметите, които са налице — било че се касае за сурови материали, било че се касае за готови предмети и храни. Тук е границата между режима на реквизицията и режима на гражданската мобилизация. При гражданската мобилизация се касае не да се из земе, не и да се из плаща, а да се дават планове за организиране на производството, за насърчаване, за насочване, за да могат да се произведат повече блага за войската и за населението. Реквизиционните органи — реквизи. комисии и общински управления — следователно нямат за задача да се нагърбят сами да произведат за сметка на държавата, нито дори да дават предписания и планове на индустриалци, занаятчии, земеделски производители, какво и как да произведат, нито пък сами да вземат мерки, когато константират, че производството не е достатъчно — това се казва изрично в алинея втора на чл. 8, гдето в такъв случай се вменява в задължение на реквизи. органи своевременно да уведомят съответните държавни органи. Кои са тези органи? Те са органите на гражданската мобилизация:

б) На реквизи. органи не се възлага и разпределението на реквизираните вещи между населението. Това съгласно законите за продоволствието става от съответните органи на комисарствата по продоволствието.

§ 4. Органи за реквизиране

С обявяването период за реквизиция се учредяват особени реквизиционни органи. Само те могат да реквизират, а не и разни военни началстващи лица или други военни чиновци или военни лица. Дори в театъра на военните дей-

ствия командирът на войсковата част не реквизира сам направо, а прибегва до реквизиционните органи, учредени по силата на заповед на главнокомандувачия (чл. 19), а ако такива няма в момента в дадено населено място, то този командир си назначава особена комисия, за да извършва реквизирането, но и това реквизиране следва да става пак съгласно закона за реквизицията (чл. 20).

Друг е въпросът, когато за една войскава част настане едно положение на форсмажор, което тя не може да преодолее с надлежните реквизиционни производства: там вече не решава правовият ред, а извънредната нужда или крайната необходимост; и в този случай става в правото дума само за по-послешно оформяване или по-скоро покриване на извършеното: насилието ще е извършено, предметите са завзети, без да се спазва предвиденият ред, но това е било, за да се запази животът на войника, изправен пред крайна необходимост. Подобни положения има и в наказ. право и в политиката — но те не биха могли предварително да се уреждат с закони: преврат, революция, насилие не се уреждат предварително с закон. Обаче ще остане открит въпросът за плащане на едно обезщетение в полза на пострадалия или обезимотения; ще бъде покрито само извършеното неправомерно, вън от формите и анормално по тежест, посетателство — може, значи, да се избегне налагане или извърпяване углавно наказание.

В закона за реквизицията се очертават три вида органи по реквизицията:

1. Реквизиционни органи. Това са само разните реквизиционни комисии: главна, областни и околийски.

Реквизиционните комисии са органи на държавата. На тях в същност е предоставено, съобразно с надлежните искания на войсковите и държавни учреждения, да постановяват да се извърши реквизиция и да се изземат определени предмети по определени от тях наряди: те ръководят извършването на реквизицията, без да имат право да се месят нито в производството (чл. 8 зак. реkv.), нито в разпределението на продуктите.

Те имат задача да прилагат приготвения от мирно време план за извършване на реквизицията и да следят за изпълнението на нарядите, които са наложили за доставяне на подолните служебни места или на изпълнителните органи по реквизирането. Те извършват оценките, разписките (лихвоносни) се издават от тях (чл. 13 зак. реkv.), а плащането на сумите ще става от Б. н. банка, въз основа на представените разписки.

Реквизиционните комисии са органи на изп. власт, а не юрисдикции; те са и е р а р х и ч е с к и устроени, като околийската комисия е подчинена на областната, а областната на

Главната, гесп. на министра на войната, който стои начело и на тази иерархия. В мирно време функцията на тия органи е чисто подготвителна.

Реквизиционните органи действуват, значи, преди всичко като органи на изпълнителната власт и в това отношение правното естество на тяхната функция не се отличава от това на чисто изпълнителните органи по реквизицията (чл. 15 зак. рекв.).

2. Изпълнителни органи. Това са общинските управления (кметът и помощниците му), подпомогнати от специални изпълнителни комисии.

Изпълнителните органи по реквизицията имат за задача да подготвят извършването на реквизирането в общината според получените нареди от окол. рекв. комисия и в последствие да извършват действията по самата реквизиция (чл. 15, ал. 2, зак. рекв.). Във военно време освен това те издават временни разписки за реквизираните количества. Те са следователно чисто техническо-изпълнителни служебни места по реквизицията. В това тяхно качество те не са органи на общината като самоуправително тяло, а на държавата, гесп. на Министерството на войната, под чийто общ контрол са и поставени, включително и кметът (§ 156 прав. рекв.). Върху тях се упражнява иерархическа и дисциплинарна власт от реквизиционните комисии, и като последно място — от министра на войната.

В мирно време или във военно време във вътрешността на страната реквизицията е само административна, т. е. извършва се от горепосочените административни органи по реквизирането. Във военно време в завладени територии реквизицията бива и войскова, т. е. с оглед на нуждите на мястото военният началник може да посочи и свои органи, които да извършват реквизицията за действащите части. (Вж. по-горе)

3. Съдебни секции. Те са особени юрисдикционни комисии, съставени от професионални магистрати, и са наречени при Главната реквиз. комисия и при обл. реквиз. комисии. Те са истински юрисдикции от типа на така наричаните „граждански админ. юрисдикции“, т. е. органи при администрацията, на които е възложено да решават някои дела, които нормално би трябвало да се решават от гражданските съдилища: „спорове от частно-правно естество, възникнали във връзка с реквизицията“. При това положение те не биха могли да се сметат за административни юрисдикции. Обаче трябва да се признае, че законодателят не е имал ясна представа за техните функции и поради това в тяхното функциониране остава нещо неясно. Те би трябвало да се занимават не с „частно-правни спорове“, а с разпорежданията на реквизи. комисии и в този случай, ако законът

би ги натоварил с такива именно функции, те биха се очертали и като админ. юрисдикции.

Поставя се въпрос, дали реквизиционните комисии: областни и главна, не са админ. юрисдикции. Тъй като те са само иерархически устроени тела, трябва да се приеме, че те са само административни органи, но не административни юрисдикции. Обжалванията срещу решенията на по-долните реквизи. комисии са само иерархически обжалвания. Спор може да става само дали поне Главната реквизи. комисия не е админ. юрисдикция.

Глава втора

Гражданска мобилизация

Гражданската мобилизация трябва да се различава от военната мобилизация. Първоначално гражданската мобилизация е била свързвана с войната и е била замислена като един временен и изключителен режим, обусловен от подготовката и траенето на войната. Така тя биде създадена и у нас. Обаче постепенно с навлизането във всекидневния стопански живот и на идеите за направляването стопанство, гражданската мобилизация почва постепенно да се превръща в трайна институция на плановото организиране на стопанския живот.

§ 1. Определение

Гражданската мобилизация е една публично-правна институция, която сесъстои в създаването, по силата на закона, на едно особено положение, при което се дава правна възможност на изпълнителната власт да наложи на хората, а чрез тях и на учрежденията и на предприятията в страната, ред нови организирания и приспособявания, ред ограничения и тежести или да им създаде ред изгоди, чрез които да обезпечи административната, стопанската, финансовата и духовната подготовка за успешното водене на войната или за превъзможването на изключителни външни или вътрешни стопански затруднения за страната.

Това са нарежданията, които се дават от Министерския съвет и от другите съответни изпълнителни органи на държавата, по обявяването и осъществяването както на формалната гражданска мобилизация (по чл. 14 зак. гр. моб.), така и на особените мерки, предвидени в закона за гражданската мобилизация, чл. 22 и др.

Основно положение в нашия закон за гражданската мобилизация е, че неговите уредби се прилагат и в мирно време, във всякакво обявяване на военна мобилизация или на война. Има в него постановления, които се прилагат дори и без да е обявена формална гражданска мобилизация. Напр. членове 31, 32, 44, 45, 55 и др.

Самата дума мобилизация буквално значи туряне в движение, а при гражданската мобилизация ще означава превръщане от едно (мирновремено или нормално) положение в друго, при което всички граждански сили: стопански, финансови, духовни, ще бъдат турени в движение по един нов ред и план, установен от съответната власт, с оглед на превъзможването на затрудненото международно или вътрешно (стопанско) положение на държавата. Проучването и изготвянето на такъв план и на мерките по изпълнението му не съставлява самата мобилизация. Необходимо е да настъпи тази мобилизация, или да се турят в движение тия начертани вече мерки. Това става именно с обявяването за прилагане на тия мерки.

1. Необходимо е обаче преди всичко да се прокара разликата между мерките по гражданската мобилизация и мерките по реквизицията, защото на практика тук биха били най-възможни смещенията, тъй като и в двата случая се касае за мерки на засилена изпълнителна власт, главно от стопанско естество, предприемани до голяма степен и поради мъчнотиите, създадени за стопанството във връзка с войната; и в двата случая има изключителна намеса на изпълнителната власт в частно-стопанските дела на гражданите; и в двата случая се касае за предприемане през определен период на особени мерки по специално оправомощаване на закона — мерки, които в друго време се предприемат обикновено направо по разпорежданията на законодателя.

Но има разлика не само в характера на самите мерки, които се предприемат, но и в задачите, които се поставят за разрешение в двата случая. Реквизицията има за цел само да изземва, както ги намери у гражданите, налични артикули, необходими за войската и населението, а гражданската мобилизация има за цел чрез съответните мерки да подготви, улесни и организира производството на частните предприятия, за да се създаде по-голяма наличност от продукти, необходими за войската и за населението или дори за износ в чужбина, срещу който да могат да се доставят други стоки, липсващи на местния пазар (чл. 20 зак. гр. моб.). Върховният стопански съвет няма за задача сам да произвежда, нито да създава свои предприятия, нито да завзема частни предприятия, за да ги организира и експлоатира като държавни. Той няма за цел също така да изземва продуктите на предприятията, които са били граждански мобилизирани. Въпросът

за разпределението на така произведените или реквизираните продукти ще се урежда от органите по снабдяването и комисарствата по прехраната и пр. Тук именно се очертава ролята на гражданската мобилизация „да помага“ на производството. Веднаж произведени от граждански мобилизираните предприятия, тия стоки могат да бъдат изнесени на пазара, за да стигнат до консуматорите по пътя на свободната продажба; те могат да стигнат до войската чрез договори за доставки по пътя на закона за б. о. п.; най-после те могат да бъдат иззети принудително и заплатени по пътя на реквизицията.

2. Както при воденето на войната, така сега и при гражданската мобилизация, държавата не се ограничава вече само да контролира стопанското и духовно развитие на народа, но и пряко и активно се намесва, за да насочва и стопанството, и културата, и духовния живот в страната. Това е най-засилената форма на дирижираното стопанство, което при тия изключителни времена не рядко се обръща и в пряко стопанисване и разпределение от държавата. Обаче самото пряко стопанисване от държавата не влиза в задачите на гражданската мобилизация — държавата на друго основание може да пристъпи към изземване, конфискуване или създаване на стопански предприятия. Това обаче няма нищо общо с войната и войската, а може да съставлява по-скоро осъществяването на известни политически програми.

По силата на положението, което се създава пред войната с гражданската мобилизация, законът за търсенето и предлагането не е вече, който автоматически урежда производството и цените. Държавата, нейното разбиране за нуждите на момента, с заповед и принуда търси да постигне направо съгласуването на производството с нуждите. Това не означава, че цялото производство се етатизира при гражданската мобилизация и при регулирането от държавата на цените и снабдяването, но намесата на държавата е толкова голяма, че търсенето на печалба от производителя е стегнато в заповедите и разбиранията на държавната власт — това се отнася до производството; но то се отнася и до разпределението и консумацията.

3. Колкото повече се навлиза във войната и в мъчния период пред войната, толкова този режим на ограничение и насочване става по-пълно и по-строг. Дали в края на краищата след войната неминуемо се следва да се стигне до пълна етатизация, това е въпрос на политически схващания и на стопанска и организационна издържливост, но не и правен въпрос. Заедно с този режим на усилен намеса и насочване на стопанството от държавната власт, понятията цени на продукти, злато, пари, стойност на машини и предприятия губят от старото си значение и от старите си функции в производството и консумацията; губи също своето старо

значение и договорът, за да бъде заместен все повече от публично-правното положение.

Гражданската мобилизация си поставя, значи, за цел още в най-нормално време да проучи и да подготви едно съответно приспособяване и преорганизиране на частните и обществени инициативи, като повелително насочи стопанския, финансовия и културния живот в страната към по-лесното извоюване на победата в евентуалната война.

След войната тя става инструмент и за едно трайно реорганизиране на стопанството в пътя към планирането.

§ 2. Еволюцията на гражданската мобилизация в България

1. Уредбата на гражданската мобилизация беше замислена в България, както и в ред други европейски държави, като една особена временна, изключителна, главно стопанска дисциплина, свързана по-специално с подготовката и воденето на войната. Такъв смисъл ѝ беше предал и законът за гражданската мобилизация от 1940 г., който учредяваше за провеждането ѝ една особена Дирекция на гражданската мобилизация, подчинена чрез военния министър на Министерския съвет; тя се числеше към Министерството на войната.

2. Върховен стопански съвет. С наредба-закон от 21 май 1945 г. за Върховен стопански съвет се премахна Дирекцията на гражданската мобилизация и нейните функции се прехвърлиха върху Върховния стопански съвет — едно напълно гражданско ведомство, свързано само с Министерския съвет. Впрочем и преди това вече по законодателен ред беше започнато това откъсване на гражданската мобилизация от Военното министерство.

Днес Върховният стопански съвет предприема, по силата на закона, всички мерки по планиране, съгласуване и надзираване на стопанската дейност на всички държавни, обществени и частни предприятия, без оглед по-специално на нуждите на войската и войната. И тъй като гражданската мобилизация обхваща и други области освен стопанската, то на Върховния стопански съвет се възлага по-специално стопанската мобилизация. Законът за гражданската мобилизация като основно повеление, което урежда и стопанското мобилизиране на страната, се запазва във всичко, което не е изрично отменено с закона за Върховния стопански съвет; на Министерския съвет остават всички функции по гражданската мобилизация, които са били предвидени по закона за гражданската мобилизация от 1940 г.

3. Така че днес уредбата за гражданската мобилизация в същност остава изцяло в сила, като се подчертава в нея по-специално стопанският елемент. Тя се възлага обаче на Върховния стопански съвет, който действа незави-

симо от Министерството на войната и става орган за една нова постоянна уредба на народното стопанство, във връзка с която се прилагат и правилата за специалното стопанско мобилизиране на отделни лица и предприятия или за масова стопанска мобилизация на лица от 18 до 50-годишна възраст, съобразно предварително изработените от този съвет планове, одобрени от Министерския съвет.

§ 3. Формална стопанска мобилизация

По предложение на Върховния стопански съвет Министерският съвет може да обявява формална стопанска мобилизация било масово за всички лица от 18 до 50-годишна възраст, било по предприятия или браншове. Това означава, че засегнатите предприятия и лица трябва да продължат работата си по указание на Върховния стопански съвет, без да имат право да се отклоняват. Това стопанско мобилизиране днес не е свързано вече само с войната и войската,

1. Попълване на предприятията. Когато в страната е обявено повикване на временно обучение или военна мобилизация, или пък е обявено положение на обществено бедствие, то Върховният стопански съвет, в съгласие със съответния министър, може да прибегне до така наричаното „попълване при гражданска мобилизация“, в което най-ясно се изразява формалната гражданска мобилизация. Това означава не само повелително нареждане от страна на съответните органи на държавата до всички работници, служачи и управители да останат на работа, по местата си в така мобилизираните стопански предприятия, да изпълняват указаната по надлежния ред работа, но и при недостиг от работна ръка в тия предприятия, ако това е необходимо за правилното им функциониране според плановете, изработени по реда на чл. 13 от органите на гражданската мобилизация, може да се предприше на бивши работници, управители и служачи (от това или друго предприятие, напуснали доброволно, поради стачка или уволнени) или на други лица да се явят задължително като граждански мобилизирани на работа в определеното им предприятие. По същия ред ще се попълни и инвентарът, като при нужда може и да се реквизира от държавата съответни вещи, които ще се предадат на съответните мобилизирани предприятия за използване като инвентар. По духа на закона чрез това „попълване“ се цели да се подпомогнат съществуващите вече предприятия, а не да се създават по волята на държавата нови частни предприятия.

2. В граждански мобилизираните предприятия работниците, под страх вече на углавни наказания, не само не могат да напускат свободно работата—но и не могат

да манкират, да закъсняват, да отсъствуват и дори да се ползват от отпуски, освен със съгласието на органите за гражданската мобилизация.

И тук трябва да се забележи, че като се мобилизират стопански известни предприятия, с това практически едновременно се мобилизират самите работещи в тях, защото именно върху тях ще тежат така създадените ограничения; върху тях ще тежат и евентуалните углавни наказания. Това мобилизиране на стопанските предприятия, поради това, води със себе си мобилизирането не само на работниците и служащите, но и на самите стопани (ако са еднолични) и на разните управители, заедно с целия административен и технически персонал.

Министерският съвет може да извърши това попълване, без да извиква хора отвън, ако по планове за гр. мобилизация наличните работници в тия предприятия за момента са достатъчни и целта се постига, като се задържат принудително на работа в тия предприятия сегашните им работници.

На същото основание, щом като нуждата е минала, то съобразно планове за гр. мобилизация Министерският съвет може да преустанови попълването, да снее задължението за задължително служене в предприятието от работниците, да освободи повиканите отвън задължително да служат.

3. Обаче е предоставено на усмотрението на Министерския съвет да прецени, дали да обяви пълна или частична (по области) гр. мобилизация, дали да обхване всички стопански предприятия или само някои от тях; дали да обхване всички граждани, или само някои категории от тях. За упражняването на това свободно усмотрение от Министерския съвет е установена от самия закон една рамка: то трябва да става по предварително изработени от Върховния стопански съвет планове, надлежно одобрени от самия Министерски съвет.

В това отношение съществува една разлика с военната мобилизация — обявяването на военната мобилизация, както и обявяването на война не е подчинено на никакви предварителни условия и е предоставено всецяло на усмотрението или по-скоро на мъдростта и политическата и държавническият усет на върховните управници. Обаче и за военната мобилизация, по самото ѝ естество, се налага една рамка на това пълно свободно усмотрение: тя се провежда по предварително изработените и надлежно одобрявани и изменявани планове за военна мобилизация.

§ 4. Особени стопански мерки във връзка с гражданската мобилизация

Формалната гражданска мобилизация се състои в нареждането за така наричаното „попълване“ на предприятия. Извън него съществува обаче, по силата на закона за гр. мобилизация, възможност да се предприемат ред други мерки, които са до голяма степен във връзка с особеното положение, което настъпва за страната във връзка с войната, без обаче да е необходимо да има непременно обявена война, нито дори формално обявена гражданска мобилизация или свикване на временно обучение или обявяване положение на бедствие.

Това са ограничителни мерки, предприемани, по силата на закона за гр. моб., само от Министерския съвет. Министерският съвет прибегва до тях чисто и просто, когато счита, че те са необходими, за да се обезпечи „снабдяването с материалите, за които се говори в чл. 20“ (необходими за войската, населението и пр.).

Чрез предприемането на тия особени мерки се навлиза постепенно, при следването на установените за това планове, в новия режим, на който се подлагат стопанските предприятия и изобщо държавата с оглед на подготовката и воденето на войната. Такива особени мерки могат да бъдат предприемани, все със същата цел, и по-късно, след като е била вече формално обявена гр. мобилизация, защото те не се сливат с нея и изискват, поотделно за всеки вид, обявяване от Министерския съвет.

1. Тия особени мерки (чл. 22 зак. гр. моб.) са: забраняване износа на разни произведения; урегулиране и ограничаване на търговския стокообмен; образуване запаси; уреждане и направляване производството на земеделските и индустриални произведения; налагане ограничения за притежаването, използването, разпространението и продажбата на всякакви произведения; нормиране на цените, надниците и печалбите; задължително разработване на земите на военно и граждански мобилизираните лица (чл. 25); годишни планове за задължително разпределение на културите и земеделските площи. Това гражданско мобилизиране може да обхване следователно не само индустриалните предприятия, но и всички други стопански отрасли — земеделие, търговия, занаятчийство. На това основание през 1941 г. бяха граждански мобилизирани така напр. — фурните в градовете в лицето и на собствениците и на работниците им и оттогава насам много често, по предложение и на Върховния стопански съвет, Министерският съвет прибегва до издаване на постановления за предприемане на подобни мерки.

2. Изобщо в материята на гражданското мобилизиране има случаи — по-редки наистина — при които на наложените по този начин ограничения и тежести за частните лица и предприятия съответствуват по силата на закона известни облаги, които държавата създава за тях; та по този начин по-сигурно да се получат ония условия за развитието и насочването на стопанството, които най-добре обезпечават успеха в подготовката и във воденето на войната. Това е приложение на една от главните идеи, легнали в основата на закона: чрез гражданско мобилизиране да се подпомогне народното стопанство.

Обаче тия облаги не винаги са облаги за всички граждани: има случаи, в които, като се погледне откъм едната страна, се касае за облаги, давани на едни хора; но погледнато от друга страна, в същите тези случаи се касае за налагане на тежести и ограничения за други хора. Попълването с работници е облага за едната страна — предприятието, но е тежест за ония, които ще получат нареждане да оставят работата си другаде и да отидат задължително да работят в това предприятие. Същото е и с задължението по чл. 25 на свободните стопани да помагат в изработването и прибирането на земеделската реколта на мобилизираните.

Такива облаги, освен попълването с работници, са освобождаване от военна мобилизация на известни лица, особено необходими и незаменими за народното стопанство и за граждански мобилизирани предприятия, задължително разработване на земедел. стопанства на мобилизирани стопани — даване работна ръка и инвентар; гарантиране от държавата на отпуснати кредити за мобилизирани индустриални предприятия и кредитиране на доставки за тях.

§ 5. Субекти на гражданската мобилизация

На гражданско мобилизиране подлежат хора и предприятия — те са субектите на гр. мобилизация.

1. Хора — мъже и жени — и това е разликата с военната мобилизация, при която подлежат на задължително събиране само мъже. Тая повинност, която може да се нарече гражданска повинност, трае от 18 до 50-годишна възраст (а не от 17 до 65, както военната). Освободените по разни причини от военна служба лица не се считат освободени и от повикване чрез гражданска мобилизация. Ето защо и чуждите поданици могат да бъдат натоварени с гражданска повинност. Повинността по гражданската мобилизация не се явява като политическо право и задължение, както е военната повинност, а по-скоро като подобие на лична тежоба — тя е само тежоба.

2. Предприятия и учреждения. Според закона за гр. моб., създадената гражд. повинност не засяга хората, взети само поотделно, като физически същества, както

е случаят с военната повинност, а засяга хората и като производители или деятели в качеството им на професионалисти, или пък в организираното им или обзаведено състояние, в което се намират в момента.

В това постановление може дори да се открие едно известно различие с реквизицията. Реквизицията, особено в по-стария ѝ вид, обхващаше само предмети; и доколкото обхваща и днес предприятия, фабрики и работилници, това се отнася за самите инсталации, машини, здания, както са приспособени. Гражданската мобилизация обхваща преди всичко хората, които са обзаведени или организирани в тия предприятия (или учреждения). На тия хора по силата на гражданската повинност се налага от властта да останат на мястото, на което са били досега, да постъпят чрез попълване в предприятието, да работят работата, която са работили досега в организирано сътрудничество с хората, с които са работили досега, или да работят работата, която сега ще им се възложи. Това е гражданското мобилизиране на учрежденията и предприятията. Всеки, който е сътрудничил в едно такова учреждение или предприятие — било като директор, собственик, работник, специалист, канцеларист и пр., е длъжен, ако бъде посочен, да остане на разположение на органите на гр. мобилизация и да продължава да изпълнява същата дейност, както досега, като обаче занаят следва същевременно и указанията на съответната държавна власт в работата си в това предприятие.

Не само частните предприятия и учреждения, но дори държавни и общински учреждения могат да бъдат мобилизирани граждански. Значението на това гражданско мобилизиране на общински и държавни учреждения се състои в това, че при неизпълнение или отлъчване от службата санкцията няма вече само да е дисциплинарна, или уволнение, а углавна по зак. гр. моб., а във военно време съденето става от военни съдилища.

3. Гражданското и стопанското мобилизиране е една обществена повинност, и всяко гражданско лице, щом получи съобщение за такова мобилизиране, е длъжно да се яви веднага на определената му работа, макар дори и да не е определен в тая покана крайният срок, докога ще работи. Военната повинност стои обаче пред гражданската повинност: граждански мобилизираните лица не са освободени по начало от явяване в казармата при военна мобилизация или повикване на военно обучение. За да има освобождаване в случая, трябва особено постановление на Министерския съвет, с което да се констатира, че лицата са необходими и незаменими за народното стопанство или за дадено учреждение.

Финансова мобилизация

§ 1. Определение

Финансовата мобилизация е пререорганизирането на държавните и местните финансови източници, с оглед да се набавят големите парични средства за подготовката и издръжката на войната.

В предишните времена, при наемната войска, финансирането на войната бе по-просто: касаеше се за господаря или монарха да намери пари, за да изплати заплатите на наемниците и за да достави оръжие и муниции на войската. За самата прехрана на войската през време на военните действия най-често не беше необходимо да се събират парични средства, защото войската реквизираше или конфискуваше направо и се издържаше от онова, което се намери в областта на военните действия. Това се изразяваше чрез познатата формула: „Войната трябва да храни войната“.

Днес финансирането на войната се представя при различна обстановка. Всичко не се свежда само до натрупване на една сума пари, за да се реши държавата да води война — впрочем липсата на такива натрупани суми никога не ще спре една държава да влезе във войната, особено ако е нападната. При едно такова положение не е възможно за една държава да се примири и да откаже да води война. . . защото няма пари. При това, като се има пред вид продължителността на войните, огромното изразходване на муниции, необходимостта да се изхранва през всичкото време и населението и накрай ограниченията за снабдяване от чужбина, поради блокадата, става явно, че финансирането на новата, на цялостната война изисква нови методи, непознати за старата война. Основата на това финансиране е комбинацията между специално пригодени фискални средства за събиране парични суми, от една страна, с едно съответно организирано военно стопанство и производителните сили на държавата, от друга страна. Само по себе си обаче военното стопанство, при днешните условия, не може да послужи за издръжката на войната — необходими са все пак и пари. А парите ще бъдат доставени за воденето на войната чрез финансовата мобилизация.

Всяка финансова мобилизация трябва да отговаря обаче на особеностите на народа и на стопанството за дадена държава. Това фин. мобилизиране отговаря и на господстващите политически възгледи в дадената страна.

Науката за военните финанси обхваща от една страна изучаването разноските по подготовката и воденето на войната, а от друга страна изучаването на приходите и възможностите за покриването на разноските: данъци, заеми, помощи от съюзници, инфлации, спестяване и пр.

Върху българските финанси в последно време също така може да се открие влиянието на войната, и то в три главни направления: по бюджетите, по данъците, по заемите.

§ 2. Влиянието на подготовката и воденето на войната върху бюджетите

Подготовката и воденето на войната са свързани с такива приготовления и разходи, че се отразяват извънредно силно не само върху държавния бюджет, но и върху бюджетите на общините и обществените учреждения. Изработването на тия бюджети, уравнивяването на приходите и разходите, изброяването на перата, времетраенето на ангажирането на разходи и упражнението на бюджетите, необходимостта от запазване на тайна в някои отношения — всичко това създава един нов отпечатък на тия бюджети. Прибягването до извънредни бюджети специално за допълнителни кредити по подготовката и воденето на войната стана честа практика и усложни доста бюджетната система.

При това самото кредитиране на войната се представя днес по много по-различен начин, отколкото в минали времена. При затвореното и изолирано стопанство, което се създава поради войната, при принудителния курс на националната монета, при растящите случаи на етатизиране в индустрията и в търговията през войната за ред артикули, при системата на реквизициите, така както се очертава сега, на гр. мобилизация, на временната и редовна трудова повинност не е възможно винаги всичко да се изчислява в старите монетни мерки. Системата на размяна от държава към държава, размяна, която почва да се прилага за много стоки, представя под нова светлина значението на парите, на златото, на кредитите, на вътрешните и външните заеми, на ценните книжа и пр.

Всичко това дава указание, при каква нова и сложна обстановка има да се изработват и уравнивяват бюджетите, свързани с подготовката, воденето и ликвидирането на войната.

Най-първо трябва да се отбележат последните бюджети за Министерството на войната. С тях се дават на министъра на войната известни възможности за прехвърляне на суми между видове разходи, каквито не са дадени на другите министри. Това съставлява едно извънредно засилване в финансово-бюджетната област на функциите на военния министър. Самите параграфи на военния бюджет са така редактирани, че дават много голяма свобода на министъра на войната в

изразходването им. Всичко това е направено, за да се приспособи бюджетът на Министерството на войната към истинската подготовка и воденето на войната както по отношение на тайноупазването, така и по отношение създаването, превръщането и развърщането на разни бойни единици, така най-после и по отношение необходимостите от снабдяване с бойни материали било от страната, било от чужбина. Така погледнато, в същност бюджетът на Министерството на войната не е едно подробно разчленяване и определяне на отделните разходи по войската, чрез което Народното събрание да може да упражни един подробен контрол върху разходите по това министерство — както е случаят с почти всички други министерства — а едно доста общо оправомощаване на министъра на войната да извърши няколко огромни глобални разходи. При сегашното положение на въоръженията на държавите мъчно би могло и да бъде другояче; при това, нека се забележи, че тази система на гласуване на доверие на „финансови пълномощия“ за военния министър чрез бюджета е възприета в повечето страни.

Подготовката или воденето на войната се отразява и върху местните, главно общинските бюджети, тъй като на общините се възлагат ред функции, а заедно с това и ред нови разходи, свързани с войната, и на първо място издръжката по военни причини (и. в. п.) (чл. 74 зак. с. о. и чл. 76 зак. гр. о. и зак. за граж. моб.); заедно с тези нови задачи законодателят се е видял принуден да предвиди и особени нови приходи за общините, за да могат да покрият тия нови разходи.

§ 3. Данъците и подготовката на войната

Но и в областта на финансовото и по-специално на данъчното право се забелязва едно приспособяване на досегашните данъчни наредби към необходимостите за подготовката и воденето на войната и особената нужда от парични средства за воденето ѝ.

Във време на подготвяне или на водене на война държавата се нуждае не само от много средства, но и от бързо добивани средства. Заради това става нужда да се измени с оглед на това и самата данъчна система на страната: въвеждат се нови и дори извънредни данъци, свързани специално с войната; видоизменява се базата на облагането; прибягва се до облагане на самото имотно състояние, което практически се изразява в една конфискация. Нагласяването на данъчната система към големите изисквания на войната има за цел да ограничи носенето на финансовия товар от войната върху плещите на поколението, което води войната, а не върху бъдещите поколения, какъвто е случаят с военните заеми. (Вж. по-долу)

В това отношение заслужава да се отбележи по-специално законът за посрещане извънредните разходи по обезпечаване сигурността на страната от 30 март 1940 г. С този закон се въведе, с оглед именно на подготовката на войната и сигурността на страната, една извънредна „вноска“, която съставляваше едно прогресивно облагане за военни цели.

Ред други чувствителни увеличения на данъци имат първопричината и оправданието си в растящите нужди във връзка с подготовката и воденето на войната.

В закона за гр. мобилизация не е дадено никакво указание за въвеждането на един данък, свързан специално с войната; но един данък върху печалбите от войната биде въведен и неговите размери увеличени впоследствие чувствително. Този данък има оправдание в особената конюнктура, създавана от войната за осъществяване неизмеримо по-големи печалби, и то във време, когато една част от населението плаща кървав данък на фронта. Тук спада до известна степен и законодателството, което цели конфискацията на имоти, добити чрез спекулация главно във връзка с воденето на войната. Законодателят възприе като начална дата за особената военна конюнктура 1935 г. Обаче в същност в случая не се касае за финансиране на войната, не се касае за проява на финансова мобилизация, насочена да достави средства за войната, а за една политическа проява, която има за цел преди всичко да накаже чрез конфискация онези лица, които чрез спекулация и използване на военната конюнктура, главно чрез сътрудничество с окупатора (у нас в сътрудничество с германците), са осъществили осъдителни печалби.

§ 4. Военни заеми

Една война днес, поради огромните разходи, с които е свързана, не може да се води само чрез парични средства, събирани от данъци. Тя в повечето случаи не е по силите само на годишните данъчни постъпления. Ето защо става нужда, колкото и неоправдано да е това, да се ангажират в тая издръжка и бъдещите поколения, макар и те да не носят никаква отговорност за тази война. Това става чрез военните заеми. Държавата в разни времена е прибягвала до външни и вътрешни заеми, главно за своите строителни и бюджетни нужди. Но когато се говори тук за военни заеми, се разбира заеми, емитирани от държавната власт във връзка с воденето на войната; това са главно вътрешни заеми и най-често, по един или друг начин, принудителни заеми. Те се отличават от конфискацията и данъците върху имотното състояние по това, че са свързани с олихвявания и тиражи за предсрочно изплащане. Те се отличават и от инфлацията, която е в същност конфискация за известни категории граждани, които притежават парични знаци.

Законът за гр. мобилизация, чл. 34, установява у нас възможност за принудителен заем за военни цели, като предвижда обаче условията за провеждането му.

Такъв заем, според зак. гр. моб., може да се емитира само във военно време. Задължителността на този заем е санкционирана с углавните наказания, съдържащи се в чл. 37 зак. гр. моб. Тук става дума за едно пълномощие, дадено от законодателя по зак. гр. моб. на Министерския съвет, във военно време той сам да пристъпи към емитиране на такъв принудителен заем, предназначен специално за да достави средства за войната. Може да се постави въпрос, дали при сегашната републиканска конституция това постановление на зак. гр. моб. се явява конституционно съобразно.

На всеки случай и при наличността на този текст нищо не пречи на Народното събрание да пристъпи към гласуване на едно законодателно решение за един принудителен заем за войната, на общо основание. Така се постъпи и с двата принудителни заема от 1941 и 1943 г.: държавният и народният заем. С оглед на това се създадоха и ограничения в инвестирането на суми за други невоенни цели и преди всичко ограничение за закупуване на недвижими имоти.

Заемът на свободата от 1945 г. не беше принудителен заем и в това отношение се различава от народния заем от 1943 г. Заемът на свободата е също така военен заем, защото бе предназначен за воденето на войната срещу Германия. Обаче той се пусна не по силата на закона за гражд. мобилизация по обикновено решение на Министерския съвет, а с особен закон.

Във връзка с тая възможност, създадена по закона, за държавната власт да може продължително да прибегва до заем дори без участието на Народното събрание, трябва да се отбележи и възможността ѝ да дава заеми на физически и юридически лица за доставка на сурови материали и всякакви други стоки. Отпускането на тия заеми става в същност чрез поемането от държавата да гарантира изплащането на всички кредити, открити от банки на такива лица (чл. 23 зак. гр. моб.).

Тук също, във връзка изобщо с заемите, трябва да се отбележи възможността, създадена от законодателя по зак. гр. моб. (чл. 33), да се отсрочват задълженията на военномобилизираните лица и др. п.

Войскови стопанисвания

Войската, поради естеството на своята организация, е в много отношения едно затворено тяло, в смисъл, че търси във всяко отношение да се самозадоволява със свои собствени средства или със съответно пригодени към нейните особености средства. Това налага и за воденето на нейното стопанство, за нейните имущества, за нейните отчитания — и то не само във военно време, но дори и в мирно време — да се въведе особен ред, който в много отношения се отклонява от реда, възприет за останалите ведомства или за частните имоти.

§ 1. Войскови имоти

Обстоятелството, че войската е една обществена служба, има пълно отражение и върху режима на нейните имоти: всички имоти, които са предназначени за функционирането на тая обществена служба, ще са на общо основание обществени имоти. Законодателят дори изрично е подчертал това тяхно качество (чл. 22 зак. и. с. с. и чл. 13 зак. д. и.), като при това с някои специални текстове е предвидил ред улеснения и ускорявания в придобиването на имоти, предназначени за войската, а също и ред облекчения от фискално естество за тях.

Тук се представят за разглеждане три въпроса: 1) кои са войсковите обществени имоти, 2) начини на придобиване войскови имоти, 3) особени фискални и други привилегии за войсковите имоти.

1. Изброяване на войсковите имоти. Законът за държавните имоти в чл. 13 изрично постановява, че са обществени имоти тия, които са предназначени за нуждите на „въоръжените сили“. На това основание за всички тия имоти ще се прилага по общо начало режимът на обществените имоти.

Чл. 13 з. д. и. употребява израза „въоръжени сили“, а законът за военните сили употребява израза „военни сили“. Това са два равнозначни в случая изрази. Но по-удобно е да се употребява изразът „военни сили“, свързан направо с понятието „войска“, което е по-ясно и при което може да се говори и за „войскови имоти“, израз, употребен в ред други законодателни текстове (нар.-закон за войсковите недвижими имоти от 23 май 1938 г.). Това се налага още повече и затова, защото по нашето админ. право съществуват и други, не военни, но въоръжени сили, напр. униформината полиция, които обаче и по отношение на обществените имоти не могат да се оеднаквяват.

Военни сили, за които могат да бъдат предназначавани разни имоти и с това да станат войскове имоти, са всички родове войски: пехота, артилерия, конница, въздушни, морски, инженерни, свързочни и спомагателни войски. Към спомагателните войски спадат интендантските, обозните, санитарните, ветеринарните части и всички други военни учреждения: военни фабрики, картографски институти, военни музеи, военно-съдебни служби, военно-учебни учреждения. Всички недвижими имоти, предназначени за изпълнение службата на тия войски, части и учреждения — било за жилища на войската, било за упражнения, за служебни помещения, било за изпълнение на задачите ѝ — ще са обществени имоти, войскове имоти.

При това разбиране, извадено като заключение от новите закони по военното ведомство, случаите, указани в чл. 22 и 23 зак. и. с. с., са само едно показно и непълно изброяване на войскове обществени имоти, свързано със старите понятия за нуждите на народната отбрана: „вратите, стените, окопите, насипите на военните укрепления и крепостите“. Днес военната наука е отишла много по-далеч в обучителното, опитното, укрепителното и отбранителното дело, за да можем да се задоволим с това указание от преди 40 години. Чл. 23 зак. и. с. с. си служи с друго едно общо понятие: места, предназначени за „народна защита“.

Наредбата-закон за войсковите недвижими имоти от 23 май 1938 г. употребява един по-сполучлив израз: „имоти, които служат или са предназначени за нуждите на войската или на народната отбрана“. Този израз е и по-точен, защото ще бъдат войскове имоти не само тия имоти, които вече се употребяват и използват от войската, но и тия, които засега са получили само предназначение, но още не са пригодени, за да бъдат използвани. Тук от основно значение е понятието предназначение: ще бъде войсков имот, а заедно с това и обществен имот, едно място, надлежно предназначено за казарма, стрелбище, укрепен пункт, граничен пункт, макар и още нищо да не е построено върху него.

Като говори за войскове имоти, законът от 23 май 1938 г. казва, че се касае само за недвижими имоти, защото задачата на този закон е била по-специално да уреди начини за оформяване на правата и придобиване на такива недвижими имоти, за да се избегнат сложните производства, свързани с придобиване на недвижими имоти. Обаче като обществени имоти, на общо основание, могат да се считат и недвижимите имоти на войската, предназначени и свързани с непосредственото функциониране на тая обществена служба: оръжия и муниции. Тем, разбира се, ще се прилага режимът на обществените имоти, съобразно тяхното

естество като движими имоти, органически прикрепени към функционирането на тая обществена служба: такива движими имоти не могат да имат впрочем друго употребление, освен да служат на войската.

Частни недвижими войскове имоти няма: щом престане един войсков недвижим имот да служи на предназначението си за войскове нужди и „народна защита“ (чл. 23 зак. и. с. с.), той се декласира и остава като частен имот на държавата, управляван от Министерството на земеделието и държавните имоти.

Чл. 1 от закона за войсковите недвижими имоти прави едно примерно и неизчерпателно изброяване на войсковите имоти: казармени помещения, военни канцеларии, работилници, складове, учебни заведения, фабрики, здравни станции, паметници, градини, учебни плацове и пр.

Към тях следва да се прибавят още военни летища, хангари, гаражи, метеорологични и подслушвателни военни станции, изпитателни военни лаборатории, военни депа и ко-незаводи.

Всички войскове имоти, бидейки преди всичко обществени имоти, се управляват от съответната обществена служба — Военното министерство — и се използват по неговите указания; това е съобразно и с чл. чл. 16 и 60 зак. д. и. Собственик на тия имоти е, разбира се, на общо основание Министерството на земеделието и държавните имоти води инвентарна книга и за тия обществени имоти (чл. 2 зак. войск. недв. имоти и чл. чл. 59 и 77 зак. д. и.).

2. Начини на придобиване на обществени имоти за войската. Войската придобива за своите нужди недвижими имоти, за да ги предназначи за военни нужди не само по начините изобщо, предвидени за придобиване на обществени имоти, но и по изключителни начини.

а) Редовни начини. Както и за всички обществени имоти, войската може да добие частни имоти, които да превърне в обществени, по следните начини:

аа) Покупко-продажба.

бб) Чрез дарение от частни лица или безвъзмездно отстъпване от административни личности. В последния случай се изисква надлежно одобрение от съответната контролна власт — зак. за запазване, измерване и използване на селските и градски мери, чл. 15, параграф единствен, редакция от 2 март 1937 г. — одобрение от Министерския съвет.

вв) Чрез принудително отчуждаване по общия закон от 1885 г. за отчуждаване недвижими имоти за държавна и обществена полза. Този закон в една особена глава предвижда изрично едно ускорено производство при отчуждаване недв. имоти за нуждите на войската. Обаче Военното министерство,

ако иска, може да следва и общия ред за принудителните отчуждавания по този закон.

б) Изключителни начини. Те са тези, които не се срещат при обществени имоти, придобивани от други обществени служби.

аа) Съгл. нар.-закон за недв. войскови имоти от 23 май 1938 г., чл. 3, когато се касае до общински имоти, не става нужда от производство по отчуждаване, нито от плащане, а направо с постановление на Министерския съвет се обявява, че се счита за собственост на държавата, като войскови недвижими имоти, всички общински имоти: мери пащица, ливади, ниви, които са били използвани до момента на влизането в сила на тази наредба-закон за нуждите на войската. По този начин само въз основа на постановление на Министерския съвет Министерството на войната (за сметка на държавата, resp. на Министерството на земеделието и държавните имоти) се снабдява с нотариален акт за собственост на този общински имот (чл. 4). Дава се право на общината да направи чрез Министерството на вътрешните работи възражения или да издействува запазване на някои права във връзка с използването на останалите си имоти — придвижване на общинския добитък за водопой, извозване на храни или дървен материал и пр.

Но трябва да се има пред вид, че по този ред могат да се придобият недвижими имоти от държавата, resp. Военното министерство, само при следните условия:

1. Да е доказано, че имотите са служили и са били използвани за нуждите на войската до деня на влизането в сила на този нар.-закон—1938 г.

2. Да се касае за общински имоти, а не за частни имоти на частни лица.

3. Да не се касае за покрити имоти.

Иначе за придобиване на други имоти от войската трябва да се следват редовните начини за придобиване недвижими обществени имоти — зак. 1885 г. — или пък по реда на закона за отчужд. недв. имоти за военни укрепителни съоръжения от 26 април 1941 г.—срещу заплащане — дори и за общински имоти.

бб) Особени ускорени начини за придобиване земи, необходими за летища — наредба-закон за земното устройство на въздухоплаването от 26 юни 1935 г. Завземането на частните имоти става направо с указ.

вв) Има и още един изключителен начин за придобиване войскови имоти — той е предвиден в зак. недв. имоти за военни укрепит. съоръжения от 26 април 1941 г. и има за цел не само да ускори придобиването, но и да държи в тайна размера му. Завземането на частни имоти става направо с указ. Обаче плаща се обезщетение не само за имота, но и за нанесените щети, дори имотът да е бил общински.

3. Особени привилегии за войсковите имоти. На войсковите имоти, като на обществени имоти, се прилага на общо основание особеният режим на обществените имоти. Само за да се потвърди този основен принцип (а не за да се създаде някакво изключение), чл. 6 нар.-зак. войск. недв. имоти (1938 г.) припомва, че войсковите недв. имоти не могат да бъдат завладявани от никого (неотчуждаеми и неприобритаеми по давност); министърът на войната може по админ. ред да наложи възвръщането им при нарушения върху тях.

Чл. 5 нар.-зак. недв. войск. имоти постановява освобождаването на войсковите имоти от общински данъци, а от общинските такси ще се плащат само тези за действително извършени услуги. Следователно войската, като държ. служба — ако другаде не е предвидено изрично другояче — ще плаща така за електрическо осветление, вода, канализация, но не и за разни удостоверения и пр.

Особено бързо производство за оценяване щети, понесени от частни имоти при използване или за постройка на военни укреп. съоръжения (зак. отч. недв. имоти в укр. съоръж., 26 април 1941 г.).

За своите недвижими имоти войската е длъжна да се съобразява с изискванията на закона за благоустр. и на другите технически и общозадължителни закони. От обстоятелството, че войската е въоръжена сила, не следва, че тя не е длъжна да се подчинява на общите закони.

§ 2. Отчетността във войската

Войската не е освободена от спазването на законите — това е едно основно начало за новото схващане за ролята на войската в държавата. Ето защо и в областта на изразходването бюджетните кредити, в извършването на разходите войската е длъжна да спазва установения за това ред не само в мирно, но и във военно време.

В мирно време изразходването на отпускните бюджетни кредити става със съдействието и под надзора на бюджетно-контролни органи, поставени във Военното министерство и числящи се към Министерството на финансите. Правилата на закона за б. о. п. са задължителни на общо основание при извършването на разходите и произвеждането на търговете и предприятията в Министерството на войната. По отчетността се произнасят на общо основание сметни палати и финансови инспектори и се стига до начитане на отчетниците. В това отношение няма разлика с другите ведомства. Разбира се, в ред случаи, по изрични указания на самия закон, са създадени особени положения за облекчаване и ускоряване, но това са все пак изключения, които се дължат винаги на изрични законови текстове. Такъв е случаят напр. с чл. 120-а зак. б. о. п., предназначен да улесни и ускори

произвеждането на някои сложни търгове по военното ведомство.

Такова е и положението, което дава на военния министър право да извършва прехвърляне на кредит от параграф на параграф, а също и обстоятелството, че параграфите в бюджета на Военното министерство са много общи и малко на брой. Всичко това улеснява разпоредителите на бюджета на Военното министерство и поради това оформяването на отчитането става много по-лесно в това ведомство, отколкото в другите държавни ведомства. Но заедно с това и финансовият контрол не е бивал винаги много ефикасен.

За военно време, без да е снета по начало всяка регламентация за контрол и отчетност върху извършването на разходите, с особен закон за произвеждане, оправдаване и контрол на войсковите разходи във военно време от 24 март 1939 г. е предвиден особен начин за опростотворяване на разните формалности по отчитането и контролирането на войсковите разходи, като за извършване на контрола е предвидено учредяване на специални войскови сметни палати — това е само за войските на фронта; за войските във вътрешността остава в сила положението, създадено с закона за б. о. п., т. е. контролът на Върховната сметна палата. Във време на война нужните за войската суми се получават от ковчежниците или от началниците на частите за сметка на държавното съкровище от съответното интендантство и се оправдават по опростен начин.

§ 3. Материално обзавеждане на войската

За да може да функционира както в мирно, така и във военно време, войската има нужда от ред материали. Те трябва да се доставят от пазара или от чужбина, или да се произведат със средства на самата войска. В последния случай се касае за войскови работилници, военни фабрики, войскови градини, депа и пр. Материалите, от които се нуждае войската, са от различен вид и според това различни са органите, които се грижат за доставянето им.

1. **И н т е н д а н т с к а с л у ж б а.** Това е специална служба във Военното министерство, начело с главния интендант, на която е възложено да се грижи за доставяне и съхраняване на материали за: а) прехраната на войската и добитъка, като приготвя храни и фураж не само за наличните военни части, но и запаси в складове, с оглед на една война; б) облекло за обличане наличния състав и запаси за обличане запасните войници във време на война; в) войнишко и конско снаряжение; г) обози (снабдяване и поправка на коли); д) разни други домакински, лагерни и пр. вещи; е) отопление и осветление на войската; ж) снабдяване с пари на войската и з) поправка и поддържане на облекло, снаряжение (интендантски работилници).

Интендантската служба се поддържа от особен вид мощни войски, които носят името интендантски войски. В мирно време те имат сравнително слаби кадри, организирани в малки военни единици, някои от които се придават към дивизиите и армиите. Към тях се прибавят и разни военни чиновници, специалисти, главно във военните работилници, фурни и пр.

По стар навик интендантската служба носи още понякога името „военна администрация“, макар че военна администрация съвпада с администрация на войската и обхваща всички служби на Военното министерство.

Главното интендантство във време на война, а също и сега още, според нуждите за войската, указвани му от Щаба на войската, изисква от Министерството на търговията (по закона за снабдяването и цените) или от Върховния стопански съвет (чрез постановление на Министерския съвет по чл. 22 зак. гр. моб.) да разпорежи за даване наряди, чрез които да се доставят необходимите материали.

В мирно време доставката се извършва чрез търгове и предприятия по закона за б. о. п.

Разпределението на така доставеното имущество се извършва между частите по указание от Щаба на войската.

2. **С л у ж б а д о с т а в к и и п о д д ъ р ж а н е** във Военното министерство. Тя се грижи за другите материали, някои от които се доставят от чужбина: оръжие, муниции, аероплани, бензин; свързочно имущество, аптечни продукти; доставка на моторни коли.

За всеки отрасъл обаче има особена инстанция. Такава служба има и за доставка на коне и подкови; за строене и поддържане войскови здания; за инженерни материали и пр.

Войската е свързана с много голяма материална част, с едно огромно материално обзавеждане. В мирно време обикновено тия доставки се изплащат по редовния бюджет, а във военно време по извънредните бюджети за воденето на войната.

В самите войскове поделения употребяването на всички тия вещи се върши по указание от командира на частта, комуто в това отношение се явяват в помощ домакинът и ковчезникът, които същевременно са във връзка и с интендантската служба.

Глава пета

Войскови тегоби

Войсковите тегоби съставляват извънредните задължения, налагани лично на граждани или на собственици на имоти с оглед на техния имот във връзка с нуждите на войската в мирно и във военно време. Това са особените привилегии, с които се е ползвала войската, главно в миналото, в сравнение с другите ведомства. Този въпрос е представлявал

голяма важност в миналото, когато монархът е търсел да прехвърли издръжката на войската върху известни слоеве от населението и да издържа войната пряко от местата, гдето тя се води. В онези времена, когато на войската се е гледало като на особена, привилегирована власт, контролирана само от монарха, който е бил считан за естествен неин командувач и распоредител, тежки тегоби са били налагани по разни случаи било на известни категории граждани лично, било на известни имоти, и то без всякакво заплащане.

Днес, при схващането, че войската е обществена служба на държавата и служи на народа, такива извънредни тегоби няма. Доколкото има създавани ограничения за имотите във връзка с функционирането на войската, това става съобразно общите принципи на правото:

а) ако се касае за общо ограничение, което тежи върху всички, ще има обща тегоба или обща повинност, която не е съпроводена с заплащане на никакво обезщетение: обща военна повинност; затъмняване на населените места; ограничения във връзка с противовъздушната и химическа отбрана; б) ако се касае за значителни и аномални ограничения и щети, понасяни заради войската само от някои граждани, няма да има тегоба, а отговорност на държавата въз основа на началото за изравняването на гражданите пред обществените тежести.

Някога реквизицията се е считала за такава войскова „натурална повинност“ или тегоба; днес реквизицията е един правно добре уреден режим на сътрудничество с държавата, и то не само за войската, но и за населението, като се взема за изходно начало, че всичко се обезщетява със справедливо заплащане. Считал се е за парична тегоба и военният данък. Действително в страни, гдето военната служба не е общо лично задължение за всички граждани, военният данък, считан като „откуп“, за да се избегне личното служене във войската, е могъл да мине като някаква парична контрибуция. Днес той е един истински, строго определен данък.

Издръжката на войската днес не съставлява пряко задължение, като някаква особена парична тегоба за населението, или за определени граждани. Войската се издържа от държавата със средствата на държавната хазна, хранена с общите държавни постъпления от данъци, глоби, такси и други приходи. Дори и ония данъци, които са свързани с войната или войската (данък военновременни тегоби, военен данък, такси от косенето тревата на военните летища и пр.), не отиват специално за издръжката на войската, а влизат в общодържавната хазна.

Днес, ако може да се говори и доколкото може да се говори за войскове тегоби, то се касае само до някои особени улеснения — редки все пак — създавани по силата на за-

коните за войската, които за съответните собственици се явяват като едно ограничение, тежест, дори и когато се плаща справедливо възнаграждение. Такива са например: изсичане на гори по границата за разчистване обстрела; триангулационна повинност по поддържане триангулационни и картографски знаци сред частни имоти; задължение за даване подслон за пренощуване на минаващи войски за кратко време; особени улеснения и ускорения за отнемане (срещу заплащане) недвижими имоти, нужни за военни летища. Обаче в този последния случай няма по начало някаква аномална привилегия специално за войската.

Естествено реквизицията фактически ще тежи повече на местата, през които минава войската, но днес, с развитието на железопътния и камионен транспорт, и това изземване на храни и вещи не става в толкова извънреден размер за местното население, както е било в миналото, за да се превърне в аномална войскова тегоба.

Понасянето на маневри и военни упражнения е подчинено на общите начала за отговорността на държавата и не съставлява някоя особена тегоба само за някои граждани; същото е и за самото водене на военните действия. (Вж. отговорност на държавата)

Тук ще спаднат и някои особени задължения, които традиционно тежат върху крайграничното население, особено в по-непристъпните места по обслужване на граничните войски при носенето на тежката граничарска служба — това са наистина военни, граничарски тегоби.

Бойна и политическа подготовка на народа за войната

ДЯЛ ШЕСТИ

ПОДДЪРЖАНЕ БОЙНИЯ ДУХ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Войната се печели с хора, с войски; войната се печели с висок боен дух от страна на бойците; войната се печели с муниции и въоръжения, с парични средства за доставянето им, с организирано стопанство за произвеждането им — всичко това е вярно. Но тъй като тия, които се бият, са хора излезли от народа и са в постоянна връзка с този народ — там са семействата им, близките им, материалните и духовните им интереси — следователно от голямо значение е влиянието, което тази среда оказва върху сражаващите се бойци или върху работещите за войската работници. При една малка войска, или при една професионална армия, или най-после при една краткотрайна война, това обстоятелство не е от толкова голямо значение, но при една народна войска, при тия стохилядни и милионни въоръжени маси, при тия дълготрайни войни, при тия жестоки въздушни нападения и блокади, при тая абсолютна необходимост да се постигне през войната непрекъсваемо производство при пълен капацитет, въпросът за духа на народа става много важен.

Специални грижи в много направления са предвидени за това в съвременната държава и те съставляват важен предмет и на законодателството за войската и войната, а заедно с това и за военно-административното право.

Тук се поставят много въпроси, по-главните от които са свързани със самото политическо и военно възпитание на народа, с ограничението на някои вредно действащи прояви върху този дух и с предприемане на ред мерки, които целят да облекчат и насърчат населението както преди, така и през войната или да го обезщетят заради аномалните щети, които войната му е причинила.

Високият дух, грижата за прехраната, справедливото отнасяне към пострадалите и отличаване на заслужилите увеличават доверието на народа към държавата, към управниците ѝ, засилват чувството на дълг, отговорност и готовност за саможертва у населението. А това е от съществено значение за победата, тъй като народите си отмъщават във време на изпитание. Апатията на народа към държавата и нейната съдба е най-страшното поражение за политиката, водена от един управник.

Бойната и политическа подготовка на народа за война носи още името „мобилизация на духа“, като една система от мерки, въведени още в мирно време в страната и целещи да организират и проведат бойното и политическо възпитание на народа в това отношение.

Народът се възпитава чрез ред мероприятия в бойност и в оптимизъм, необходими за поддържане на бойния дух, но управлението със своята политика трябва да създава условия за това. Миролюбието е основна добродетел за един народ, но не и примирението и апатията, към които води пацифизмът. Основата и тук остава: ако искаш мир, готви се за война!

§ 1. Духовна мобилизация

Войната в миналото, а още повече днес, ни показва нееднократно, че победата се добива по-лесно, като се сломи духът за съпротива на неприятеля, отколкото като се чака да се избият всички негови войници и да се разрушат всички негови материални блага. Когато у противника с всички материални и психически увреждания и въздействия се убие надеждата за победа, всичко е свършено; материалното му снаряжение и многочислеността му изгубват своето значение. Защото в края на краищата оръжието е машина, мунициите са само материали — всичко това трябва да се управлява, да се движи; и работилницата и фабриката сами по себе си са неща мъртви, та дори и земята сама по себе си е само пръст — всичко това трябва да се тури в движение и да се разработи. Тук именно изпъква човекът — и като войник, и като производител. Той — неговият дух, неговият ум, неговата енергия, неговата преданост — трябва да се спечели за държавата, за нейните задачи, за войната, за производството. Това спечелване не става нито само с заповядване, нито само с наказване, а преди всичко с формиране на съответния дух у човека и привързването му към държавата.

Това се постига, на първо място, като държавата се организира така, че човекът да чувства явно ползата от нея, да я чувства своя и да бъде готов заради това да работи за нея и да я брани. Изхождайки от това положение, държавната власт трябва да подхранва и да засилва вродената обич у човека към родния край и да я култивира в привързаност към отечеството, народа и държавата.

Всичко това трябва да се изрази в една редица от мерки и институции от политическо, социално, възпитателно, учебно, **религиозно**, морално, културно естество, които в края на краищата ще формират духа на гражданина — тези мерки за формирането, за поддържането и упазването на този дух образуват духовната мобилизация.

Духовната мобилизация или мобилизацията на духа обхваща специално пригодените мерки от страна на държавната власт по всички ведомства за утвърдяване на висок дух и съзнание у населението с оглед на успешното водене на войната, ако тя се наложи един ден като върховно изпитание.

Тук се очертават три серии от мерки: а) оформяване на едно задълбочено, а не парадно военно-политическо възпитание; б) възможност за предприемане на мерки срещу **зловредните влияния върху народа**; в) **реорганизиране на самата държавна администрация** по всички ведомства, за да се пригоди към изискванията на военно-политическото възпитание на народа.

Тук ще влязат най-първо всички мерки за пригаждане на обучението и възпитанието във всички училища към тия изисквания.

Тук ще влезе неуморимата дейност на разните организации — професионални, кооперативни, културни, политически, които при провеждане и осъществяване на своите задачи не ще пропускат случая да подхранват у своите членове чувства, които засилват бойния дух и добре разбираня патриотизъм; тук ще влезе дейността на Министерството на информацията за съответно организиране на една печатна, устна, радио-разпръсквателна и театрална пропаганда; тук ще влязат всички начинания от художествено и културно естество — изложби, празнувания, концерти, които са нагодени да поддържат тоя дух.

Тук ще влезе от друга страна цялата мрежа от мерки по закрилата на труда и социалното законодателство; тук ще влязат всички културни институции, учредени или насърчавани от държавата в областта на литературата, изкуството, спорта, туризма, историческите паметници, паркове, разхубавяване; тук ще влязат мерките за улеснение на съобщенията, благоустройството, хигиената, лечението — и въобще всичко онова, което допринася, чрез организация и помощ от държавата, за по-лесното задоволяване на нуждите на хората — всичко онова, което се нарича цивилизация. Към това трябва да се прибави и събуждане на гражданското съзнание у членовете на държавното обществение, за да се отдадат те съзнателно и предано в служба на общото — на държавата, на народа, на войската, на стопанството. Това става както чрез възпитание на младите поколения, чрез поучението им в ценене на исто-

рията и качествата на народа, чрез участието им в подкрепата на управлението, за да го чувствуват като свое, като народно управление, така и чрез зачитане и обезпечаване свободите и правата на народа, за да се привърже той тясно и доброволно към държавата си.

§ 2. Военно-политическото възпитание

1. Някога се обръщаше внимание по-специално на парадната страна на заинтересуването на народа за войската и за нейните задачи. Тогава се мислеше също така, че е достатъчно само да се пеят песни, да се декламираат стихове и само да се възхваляват проявите на храброст на някои войскари, за да се привлече интересът на народа. За съвременната войска и война не е вече достатъчно да се възхвалява само подвигът — взет отделно като проява на героизъм — колкото и инак да е интересно това в литературно и политическо отношение. Така че не е достатъчно днес само едно чисто военно възпитание, а е необходимо това военно възпитание да се комбинира и с едно политическо възпитание, та по този начин по-здраво и задълбочено да се засади и развие бойният дух у народа. Ето защо днес не е достатъчно само едно шумно възхищение пред подвига, но и едно здраво насадено съзнание — трайно, устойчиво, дълбоко — **за ролята и значението на войската като народна въоръжена сила**. За това се говори именно за военно-политическо възпитание на народа.

2. Щом ще трябва за осъществяването на духовната мобилизация да се предприеме преди всичко военно-политическото възпитание на народа, явява се необходимо и самата държавна организация, организацията на държавните служби и духът в тях да се пригоди към това основно изискване. Управлението трябва да се проникне във всички свои институции и в цялата своя политическа дейност от един по-пълнен народнически и социален дух, от едно подчертаване на справедливостта, за да може народът здраво да се привърже към държавата, да я счита за своя, да я брани като своя. Необходимо е чрез държавните институции народът да се превъзпита в любов към войската, да се предизвика у него искрен интерес към войската. Но за това е нужно не само възпитание у народа, но и преобразование в самата войска, за да не бъде тя една откъсната и дори враждебна сила или каста, а народна, своя войска. Заедно с това върви и създаването у народа на култ към светините и подвизите на тая войска, за да могат да почерпят в това бойците ентузиазъм за нови подвизи. Но има и още нещо, което не бива да се изпуска из пред вид: народът трябва да се сроди тясно с задачите, външни и вътрешни, които биха могли да бъдат поставени

за разрешение на войската, та по този начин и в това отношение войска и народ да се почувствуват като едно цяло.

Това налага, значи, да се пригоди и всред самото чиновничество и всред самото управление един нов стил на държавния живот, който да съответствува на новото време и на задачите, които то поставя, и преди всичко на задачите за политическо и бойно възпитание на масите.

Глава втора

Ограничение на вредни влияния върху духа на народа през войната

Законът за гражданската мобилизация не си е поставил за цел да ни представи една обща система и за духовна мобилизация, както е обособил вече една такава система за стопанска мобилизация. Както личи от чл. 1, буква „г“, и от заглавието на глава VI, той си поставя за задача — и то по-скоро странична — постигането само на една част от духовната мобилизация: упазване на народа от духовно и материално увреждане. Така че оная част от духовната мобилизация, която не се състои в упазване, а в създаване, организиране, не е предвидена в този закон. Тя е наистина предмет на разни други закони, изпълнението на които е поръчано на разни други министерства и на първо място на министерствата на Информацията и на Народното просвещение. (Вж. по-горе)

Мерките по упазването на народа от духовно и материално увреждане, което може да се вдъхновява и от вън и да е във връзка и с шпионажа, се изразяват практически в известни ограничения на някои материални и нематериални възможности и свободи за гражданите през време на война.

§ 1. Възможността за ограничаване на свободите

1. Свободата е основа на здравия държавен живот. Обаче, с оглед на една готвеща се или водена война, не може да се остави през това време, под предлог на свобода, да се ширят явно зловредни влияния, които, умело провеждани с чужди средства, могат да подроят издъно народната отбрана. Поради това режимът на военното и предвоенното време е свързан с една система от мерки и възможности, създадени, по силата на закона, да се ограничат някои такива явно зловредни влияния, като се стигне по изключение дори и до ограничения на някои лични свободи именно през време на война. Но и така наричаното „предвоенно време“, през което почва да се подготвя войната, също почва да изисква известни ограничения на някои свободи.

Налага се прочее, поради характера на днешната война, която обхваща цялата държава, да се ограничат или по-скоро оточнят по надлежния ред, и то само за съответните периоди, някои свободи, за да се приспособят действията на гражданите към необходимостите на войната и към особената дисциплина, която ще се изисква не само от военните, но и от цивилните; не само на фронта, но и в тила.

Началото за такива ограничения е турено със създаването институцията за обявяване на военно положение; в зак. за реквизи. също се набелязват ограничения на свободите — от стопанско естество. Обаче ограниченията на свободите, с оглед на подготовката и воденето на войната, не трябва да са плод на едно фактическо положение, на едно наложено с военен щик и полицейска заплаха нареждане, а на едно предварително обмислено и уредено с текстове изрично законодателство.

Законът за гр. мобилизация съставлява вече една предварително установена регламентация за ограничение на ред свободи и права на гражданите главно от областта на стопанството. Но той предвижда също така за изпълнителната власт възможността да ограничава и нематериални права и свободи на гражданите, като обосновава това с необходимостта да се упазят народът от духовно (и материално) увреждане. (Вж. заглавието на гл. VI от закона)

2. Въведените у нас с закона за гр. моб. и други закони ограничения на свободите за военно време се отнасят на първо място до стопанската свобода: свободата за търгуване. Впрочем тя е по-основно ограничена днес и по чисто политически и стопански съображения във връзка с прокарването у нас на началата на направляваното стопанство като постоянен режим както в търговията, така и в индустрията. Във връзка с това са и всички ограничения в режима на продоволствието, месни и безмесни дни, запасяване, купонна система — ограничения, които във военно време целят да запазят храни и продукти за войската.

На второ място тук трябва да се спомене за ограниченията свободата на личното движение из страната, особено в крайграничните места, във връзка с чуждия шпионаж. Тук спада и ограничаването заселванията в някои градове, както е случаят със София; ограничения на движенията във връзка с наредбите за въздушната отбрана; задължителното евакуиране на опасни зони. Ограничението свободата за превозване; спиране частично или пълно на автомобили, камиони. Ограничение пътуването по железниците. Не всички тия ограничения, предприемани и у нас, са се дължали винаги на военни причини, но все пак в по-голямата си част са били свързани с положението, създавано около войната.

На трето място, главно при обявено военно положение и във време на война, са създавани, по силата на изричен текст, известни ограничения за печата, за свободата на кореспонденцията, за събранията и пр.

§ 2. Двата вида мерки

Мерките, които се вземат за създаване ограничения, са от два вида и се регламентират от два различни члена на закона за гр. мобилизация: чл. 31 и чл. 32.

1. Административни. Мерките по чл. 31 зак. гр. моб. се вземат от Министерския съвет и имат за цел да упазят народа от духовно и материално увреждане.

Въз основа на това правомощие на чл. 31 Министерският съвет може да предприеме издаването на нови мерки за упазване народа от духовно и материално увреждане, които обаче не бива да противоречат на други закони. Законодателят в чл. 31 посочва само целта на тия мерки: за упазване народа от материално и морално увреждане; служебното място, което може да ги издава: Министерският съвет; и реда за привеждането им в изпълнение: Министерският съвет ще има да посочи и органите и реда за изпълнението им, който следователно може да бъде и различен от онзи, който е бил следван досега.

Но все пак с чл. 31 не се създават истински правомощия, които да съставляват едно ново и съществено разширение на изпълнителната власт, защото едно такова правомощие изисква да бъдат изрично и точно указани материите, които се „отзаконват“ и по които занаят или за определеното от закона време уредбата ще се предприема не вече от законодателя, а от изп. власт. Такъв е случаят обаче с чл. 32 зак. гр. моб. Мерките по чл. 31 са следователно обикновени административни мерки по изпълнението на законите.

Онова, което придава обаче цена на тия мерки, издавани за постигане целите и по реда, посочен в чл. 31, е, че при неизпълнението им ще има да се налагат особени и засилени санкции, предвидени в чл. 37 зак. гр. моб., и при налагането на наказанията ще се следва от съда редът на чл. 54 зак. гр. моб.

В чл. 31 не е казано, дали тия мерки се предприемат само в случай на гражд. или военна мобилизация и при повикване на временно обучение, както това е указано в други случаи от закона. От това следва да се заключи, че Мин. съвет във всяко време, и без да е обявена гр. мобилизация, и без да има свикани войници на временно обучение, може да предприеме издаването на такива мерки — това личи и от съдържанието на следващия чл. 32. Така издадените мерки, и без да е обявена гр. мобилизация или да има свикани вой-

ници на вр. обучение, ще бъдат санкционирани при нарушение с наказанията на чл. 37, защото този последният член не свързва налагането на наказанията с тия събития, а постановява само: „който не изпълни дадените във връзка с този закон нареждания“... На общо основание извършването на престъпления по този член във военно време води до отегчение наказанията (чл. 51 зак. гр. моб.).

2. Извънредните мерки по чл. 32. Чл. 32 на зак. гр. моб. прави опит да отиде по-далече в засилването на изпълнителната власт, като ѝ се повери, при някои особени моменти, да прибегне и до „извънредни мерки“, като е показана и областта, в която те ще има да се прилагат.

Това понятие „извънредни мерки“, употребено в чл. 32, означава, преди всичко, че се касае за мерки, които ще могат да се предприемат само ако са налице извънредните събития, указани в началото на този член, и ще траят само докато траят събитията, които са предизвикали издаването им. Законът изрично и изчерпателно изброява тези събития. Те са два вида:

а) Повикване на временно обучение, мобилизация или бедствие — събития, които и в други текстове на този закон са предвидени, за да обусловят предприемането на ред стопански мерки. Тук се касае, както се отбеляза по-горе и за цялата тая материя, уреждана от закона за гр. моб., само за мерки по упазване на народа от духовно и материално увреждане.

б) Външна и вътрешна опасност. Този израз и тази предпоставка не се срещат в другите членове на зак. гр. моб. като условие за предприемане на мерки от органите на държавата. Щом Мин. съвет е преценил и намерил за нужно да обяви положение на гражданска или военна мобилизация, положение на бедствие или свикване на военно обучение, счита се по закон, че е настанало едно особено затруднено и деликатно положение за държавата, при което зловредните влияния почват да представляват особена опасност за отбраната на държавата; това дава вече по закона право на Мин. съвет да прецени, дали е налице „външна или вътрешна опасност“ и съобразно с това да прибегне до предприемането на някоя от „извънредните мерки“, за които е дума в чл. 32 зак. гр. моб. Той решава въпроса дали е налице условието за предприемане на такава мярка по свободно усмотрение. За да е ясно обаче, че се касае за такива мерки, необходимо е Мин. съвет да се позове на вътрешната или външната опасност, която оправдава предприемането на „извънредни мерки“. Иначе не би имало никакво значение установяването на тази предпоставка в чл. 32 зак. гр. моб.

Извънредните мерки се предприемат от Мин. съвет по доклад на съответния министър, който може и да не е военният министър. Те не са облечени в форма на указ и не подлежат на задължително внасяне за одобрение впоследствие в Народното събрание.

По своето правно естество извънредните мерки по чл. 32 зак. гр. моб. са проява на изпълнителна власт и съставляват осъществявания на правомощия за издаване наредби по особено указание на закона. В това отношение те се различават коренно от наредбите-законови, които имаха сила на закон и бяха проява на законодателна власт.

Ето защо, макар и да носят името „извънредни мерки“, това е само, както вече се отбеляза, заради времето, през което се предприемат, и поради извънредните събития, които обусловят издаването им. Това не са никакви извънредни, в смисъл на изключителни мерки.

3. Така че докато административните мерки на Министерския съвет по чл. 31 зак. гр. моб. са от по-ограничено значение и не могат да отидат против съдържанието на един закон, то „извънредните мерки“ по чл. 32 са от по-тежко естество; те се издават само при доказаната наличност на известни условия и могат да се отнасят само до точно определени материи. Тези извънредни мерки са от по-тежко естество, защото с тях Министерският съвет може да даде нова уредба на материи, които са били досега уреждани с закон. Значи, в случая има „отзаконване“ при известни условия, за известно време, на точно определени материи, по силата на изричното упълномощаване на чл. 32 зак. гр. моб. Така че една такава извънредна мярка може да засегне и измени едно постановление на обикновения закон, но не и постановление на конституцията: ако едно положение се урежда повелително или запретиелно от конституцията, една такава извънредна мярка не може да постанови друго. Ето защо с такава мярка не може да се предпише, дори и във време на война, да се налагат углавни наказания без съд, да се налагат наказания, неустановени предвидително с закон; да се събират данъци без закон и др. п. По тия конституционно уредени положения не може и с закон да се създават оправомощавания за Министерския съвет и отзаконяване на такива материи.

Тези мерки могат да се предприемат от Министерския съвет при указаните по-горе условия само за справяне с шпионажа и с зловредната (разбира се, чужда) пропаганда, а не за други политически цели.

Поради многобройните други закони, както и поради многобройните други текстове на зак. гр. моб. и зак. реквизи-

цията, а също така поради широките правомощия, които дава в тази материя зак. осигур. снабд., не става много нужда за Мин. съвет да прибегва до позоваване на чл. 32 зак. гр. моб. Все пак Мин. съвет вече е прибегнал до позоваване на този член.

Глава трета

Ограничение на материалните щети, причинени от войната

На пръв поглед може да изглежда странно, че тази материя се вества в този дял, в който се разглежда поддържането на бойния дух у населението. Бойният дух в същност се създава не само с възпитание и със средствата на пропагандата и ограничаване на зловредните влияния, но и със създаване на едно чувство на доверие в държавата, че тя няма да остави своите граждани, които са се борили или пострадали във войната, а ще ги подпомогне и ще ги обезщети. Тази сигурност допринася много за спокойното и трайно привързване на гражданите към изпълнението на задачите, които държавата си поставя да постигне във време на война.

Но войната си е война. Нейните злини са неизмерими и в същност най-често и необезщетими: убийството на бащата, на съпруга, на сина в същност не е обезщетимо с никакви пенсии — пенсията в случая е само едно подпомагане; тя не може никога да бъде пълно обезщетение. Страданията, лишенията, мъченията, понасяния и от войници и от граждани през време на войната, са също така необезщетими. Откъсването от работа на работници, занаятчии, търговци и други деятели е също така в същност необезщетимо; та и държавата никога не си е поставяла за задача да възстанови всички печалби, които нормално би могъл да добие гражданинът, ако би останал на работа. Отпускането на средства от държавните и общински фондове по издръжка поради военни причини е само едно частично подпомагане на най-нуждаещите се.

Въобще не е нито възможно, нито мислимо едно пълно възстановяване и поради това става дума тук само за едно ограничение на материалните щети, причинени от войната. За нематериалните щети изобщо досега не е бил поставен в законодателството въпрос за някакво обезщетение. Та това е именно „кървавият данък“ и тежкия кръст на страданието от войната.

§ 1. Грижи за пострадалите от войните

В нашето законодателство е възприет принципът, че държавата носи отговорност за смъртта или инвалидността, последвала за военнослужащите поради войната, която тя води. Войната е дейност на държавата, и смъртта или инвалидността на военнослужащите е причинена от това действие на държавата.

1. Основание. Тук не се поставя въпрос за отговорността на държавата поради „вина на службата“, защото тук изобщо няма вина. Войната нито е престъпно, нито е виновно действие на държавните органи. Тя е за нашите органи и за нашите граждани едно законосъобразно действие. Ако при все това държавата има отговорност към ония, които са понесли вреди и загуби от войната, водена от държавата, то е по силата на друго едно основно начало по отговорността на държавата: равенството на гражданите пред закона, а чрез това и пред обществените тегоби. Държавата, за да възстанови това равенство, е длъжна да обезщети вредите и загубите, които по един чувствителен и анормален начин са понесли само отделни граждани при функционирането — в общ интерес — на една обществена служба, каквато е войската във войната. Това е нашата държава, която е била във война; нейната войска е водела войната в упражнение на своите функции, при надлежно командване, ръководено от назначени от държавата началници. Не е чуждата държава, която носи в случая отговорност към нашите пострадали поданици, дори и ако тази война е обявена неправомерно или произволно от нея и дори ако тя е победена и задължена да плаща репарации на държавата-победителка. За нашите поданици дължи отговорност и обезщетение само нашата държава, нашата хазна, а длъжимите от победената държава репарации са въпрос, поставен между самите държави, а не и пряко между поданиците им.

Смъртта на един войник или причинената му инвалидност е една квалифицирана, анормална, индивидуална и значителна щета, която трябва да подлежи на обезщетение от държавата по силата на принципа за изравняването пред обществените тегоби: войникът в случая е станал жертва на дейността на държавата във войната. Няма значение, че смъртта или нараняването е последвало от чужди куршуми или бомба: важното е, че причината е в развиването на самата война, водена от държавата; а дали смъртта е последвала от чужд или наш заблуден или погрешен куршум, дали не е имало погрешна стрелба по наши части от наша артилерия или от наши аероплани, дали не се касае за разболяване и смърт на бойното поле, дали не се касае до счупване на кости или смърт поради падане от кон или катастрофа с автомобил или танк — това е подробност, която няма правно

значение за принципа на отговорността в случая. Държавата при това положение отговаря направо за всички тия случаи.

2. И тя отговаря не само за войниците на бойното поле, които са се били в сражението, но и за всички военнослужащи, които, бидейки на други постове във войската, са били убити или са станали инвалиди или пък са умрели, бидейки на служба, от болести. Нещо повече, сега се приема, че дори за убитите във въздушни нападения граждани следва да се даде обезщетение по този ред.

3. Но тъй като тази отговорност на държавата е пряка и пряко установима — тя се дължи към всички така пострадали от войната, то държавата пред огромността на разхода, който поема по този начин, се е видяла принудена да установи едно ограничение за размера на дължимото обезщетение. Както и в някои други материи, гдето държавата дължи отговорност, без да се иска от пострадалия да установява вината на държавните органи и дори размера на щетата — напр. при убийство или инвалидност, причинени от локомотивите на б. д. ж. — така и тук, където отговорността на държавата се дължи само поради дейността на службата, законът постановява направо отговорността на държавата, без да изисква от пострадалия конкретно да доказва вината на службата. Това е една привилегия за пострадалия, който е освободен от тежестта на доказването не само на вината, но и на размера на щетата. Заради това и в замяна на това законът сам определя размера на обезщетението под форма на военноинвалидна пенсия.

4. Така че военноинвалидната пенсия е обезщетението, което законът сам предварително е определил за пострадалия от войната военнослужащ. За да се държи все пак сметка за реално понесените щети, законът е предвидил различни размери на пенсиите според чина и длъжността на пострадалия, семейното му положение и пр.

Пенсията се дължи не само поради смърт или инвалидност, последвали от сражение, но и поради болест, придобита от военнослужащия на войната. Пострадалият има следователно да докаже само, че е бил военнослужащ в момента на щетата и че е пострадал, бидейки на служба. Това не е пенсия за изслужено време, дължима на чиновници при уволнението им заради прослужени години на щатна държавна служба; това не е и гражданско-инвалидна пенсия, дължима на чиновници, пострадали при изпълнение на службата; това е военноинвалидна пенсия, дължима на всеки пострадал военнослужащ, безразлично дали е щатен чиновник или не.

5. Всички лица, които като военноинвалиди или като вдовици, родители или деца на починали или убити във вой-

ната са признати за пострадали и им е отпусната съответна на заеманата служба във войската и съразмерно с инвалидността им военноинвалидна пенсия, носят името „пострадали от войните“. Тем по законите и правилниците са признати и някои допълнителни изгоди, чрез което се допринася косвено за повишение на отпуснатото им обезщетение-пенсия; напр. освобождаване от училищни такси; приемане с предпочитание на държавна служба или в училища; еднократни помощи; улеснение в получаване места и кредити за строеж на жилища и пр.

6. Трябва обаче да се отбележи, че държавата дължи това обезщетение-пенсия само ако войникът е бил на служба или под команда в момента на пострадането. Ето защо не ще се следва военноинвалидна пенсия, ако войникът, дори който има назначение на фронта, пострада през време на отпуск. Обаче се дължи пенсия на войник, който под команда е отишел на баня и там в очакване да се къпе е пострадал при чоплене на една запалка. Не се дължи пенсия на войници, които са пострадали, след като са се отлъчили от частта си — те не са вече „под команда“, нито „под заповед“.

Не се дължи нито обезщетение, нито пенсия за разни несгоди, стеснения, изпитания, леки наранявания без особени последствия. Това не са аномални щети, за които държавата носи отговорност само поради факта, че има действие по служба от една обществена служба.

Не се дължи също така обезщетение, като право на пострадалия, когато се касае за лица, прогонени от домовете им заради изпразване на опасни зони във време на война, евакуиране на градове, застрашени от въздушни нападения. В подобни случаи държавата е отпущала помощи.

§ 2. Издръжка поради военни причини (И. В. П.)

Войната и подготовката ѝ днес се водят от цялата държава с всички нейни сили: военната служба и военната мобилизация обхващат всички годни граждани, а гражданската мобилизация обхваща не само всички останали годни граждани — мъже и жени, но и всички предприятия.

1. Постановленията на закона за гр. моб., комбинирани с постановленията на зак. за реквизицията и на зак. за снабд. и цените, създават ред гаранции и облекчения; с помощта на тях тия предприятия, чиято дейност ще бъде, по нареждане от държавата, предназначена да спомогне за подготовката и воденето на войната и за справяне със стопанските трудности, се намират подпомогнати от държавата, за да могат да просъществуват в този ненормален период — това подпомагане се върши от държавата за сметка на държавния бюджет.

2. По същия начин се налага да се подпомогнат и самите хора, чиито сили ще бъдат по този ред впрегнати, за да съдействуват за подготовката и воденето на войната и за справянето с особените стопански трудности. Тук се крие основанието за създаването на една особена служба за обезпечаване издръжката по военни причини — и. в. п.

3. Издръжката по военни причини, която беше предоставена в миналото на разни благотворителни и обществени инициативи или се сливаше с общата служба за общественото подпомагане (благотворителност при общините), сега е подложена и по законодателен ред на една обща регламентация. За това подпомагане са меродавни същите основания, както и за обезщетяването на пострадалите от войните. И тук се касае за жертви, които се понасят за осъществяване на общия интерес от държавата, следователно държавата трябва да поеме грижата за обезщетяването им.

При общественото подпомагане, ддето се касае за жертви на социалните условия, днес вече никога не гледа на отпуснатите суми и материали като на някакво просешко подаяние, а като на изпълнение на социален дълг от държавата (общината) към изпаднали в неволя нейни граждани. При издръжката по военни причини този задължителен за държавата характер днес е още повече подчертан: тази издръжка след закона за гр. моб. (глава V) става вече едно право за гражданина, който се намира в условията, указани в закона.

Зак. гр. моб. със своята глава V окончателно изоставя всяка идея за благотворителност, за събиране фондове за издръжка на войнишките семейства чрез волни пожертвувания. Поemanето от държавата като обществ. служба да издържа със средства на държавния бюджет семейства на мобилизираните и на повиканите на обучение е едно щастливо и достойно начинание, завършекът на една еволюция, нещо, което именно отговаря и на характера на новата война. И без да чака нито война, нито мобилизация, нито дори свикване на военно обучение, законодателят натоварва министра на вътрешните работи да организира заблаговременно особената служба за и. в. п., чиято издръжка се обезпечава от самата държава.

4. И понеже войната не се води от общината, нито за нуждите само на общината, но от името и за нуждите изобщо на държавата, то много правилно в закона за гр. моб. е поставено, издръжката по военни причини, както и на самата войска, да става от тая същата държава и да се счита за държавна, а не за общинска (самоуправителна) служба. Общинската власт и съответните комитети в общините се явяват само като органи на държ. власт на самото място, в общината, натоварени да съдействуват за установя-

ване на нуждаещите се и за по-лесното раздаване на сумите. Това става, между другото, за да се избегне печалното прехосничество на суми за издържане на особени органи и комисиии по събиране на помощи и суми и по разпределението на средствата за издържка.

Върховен орган на службата и. в. п. е министърът на вътрешните работи; главен местен орган на тая служба е кметът — но в изпълнението на тая функция той действа като орган на държавната, а не на общинската власт.

5. Чл. 27 повелява на учредените при Министерството на вътр. работи служби да осигурят издържката на тия лица, като в чл. 28 *in fine* се постановява, че необходимите за тази издържка кредити се предвиждат в бюджета на държавата, макар раздаването на сумите да става посредством служби, учредени при общините — служби за и. в. п. (Правилник за осигуряване издържката на семействата на военно или граждански мобилизираните и на повиканите на временно обучение лица и за организацията и дейността на органите за това, от 17 май 1940 г., изм. и доп. 9 юли 1940 г.)

Законът за гр. моб. определя в чл. 26, кои могат да получат издържка по военни причини — това са семейства (а не отделни лица), които имат лица военно или гражд. мобилизирани или повикани на временно обучение, или пък семейства на пострадалите от войните.

За нуждаещи се от издържка по военни причини се считат и семейства на граждански мобилизираните. Обаче условието и в двата случая е, щото лицата, които ще получават и. в. п., да са останали без или да са с недостатъчни средства за преживяване.

С чл. 28 зак. гр. моб. се дава възможност на изпълнителната власт да прецени, дали издържката да бъде парична или в натура. Опитът от миналите войни показва, че подпомагането в натура води до прехосничество, не е ефективно и оприличава много помощта на милостиня. Ето, защо днес този начин на попомагане е минал на втори план. Също така се изоставя системата да се карат хората да работят задължително, за да бъдат подпомогнати.

Издържката по военни причини е едно право и няма нищо общо с работенето или неработенето на членовете от семейството на мобилизираните. Обаче държавата на общо основание може да мобилизира и тия членове на семейството по реда на гр. мобилизация. Обстоятелството, че единият член от семейството е мобилизиран военно, не освобождава другите, включително и жените, да бъдат мобилизирани поне граждански. Изп. власт ще има да прецени кои други лица следва да бъдат привлечени на работа чрез гр. моб.

Законодателят в чл. 27, ал. 2, е дал и друго едно правомощие на Министерския съвет, като му е възложил да

определя периодически необходимата издържка за преживяването на едно семейство, според ред условия.

6. На Министерския съвет е предоставено също така по закона, чл. 29, да определя заплатите и другите парични възнаграждения, които ще получават граждански мобилизираните лица, както и служителите във всички държавни, общински, автономни и обществени учреждения и частни предприятия през време на мобилизация — тук се касае не вече за сумата по издържката на семейството, а за заплатата, която самото мобилизирано лице ще получава през време на службата си като мобилизирано.

Също и при повикване на временно обучение, пак на Министерския съвет е възложено по закона (чл. 30) да определя заплатите и възнагражденията които ще могат да получават през време на обучението — си така повиканите на обучение лица, които подлежат на гражданска или военна мобилизация. В това отношение обаче правомощието му е по-ограничено, защото чиновниците и през това време ще получават заплатите си, пенсионерите пенсията си, а работниците и служащите в частни предприятия ще получават заплати и възнаграждения съгласно специалните наредби за уреждане заплатите и осигуровките на повиканите във войската запасни служили и неслужили. Така че този текст в края на краищата ще се отнася само за земеделските стопани, за занаятчиите и търговците и хората на свободните професии.

Въпросът за възнагражденията на лицата, които не заемат служба и които са повикани във войската при мобилизация, е предизвиквал винаги големи мъчнотии. Преди всичко поставените на бойната линия войници винаги са изтъквали, че е несправедливо те да бъдат лишавани от възнаграждение, а стоящите във вътрешността да продължават работата си и да си получават старите възнаграждения; този въпрос сега е уреден. Но се изтъква и друго едно още по-важно неравенство: чиновниците и дори частните служители продължават да получават старото си възнаграждение, когато са мобилизирани, безразлично дали са заможни или не, а хората на земеделския труд, търговци, занаятчии и свободни професии или нищо не получават или добиват само помощите по службата на и. в. п. Въобще има и ред други неравенства, които се създават при мобилизация и война и които правят въпроса за възнагражденията и за издържката на семействата на мобилизираните много сложен.

Ето един въпрос, който е свързан именно с периода пред и през войните и по който се налагат не само извънредни разходи от държавата, но и извънредни жертви от гражданите.

§ 3. Щети от войната

Върху българската земя са се водили доста войни, като се почне от руско-турската война 1877—1878 г. Много разорения са понасяли българските граждани поради военните действия, обаче въпросът за отговорността на държавата за щетите, причинени на гражданите поради военните действия, не е бил поставян отначало пред съдилищата: гражданите са считали войната като едно бедствие, в което всеки понася безропотно своята участ и се примирява със своите загуби както в убити и ранени, така и в материални щети.

Така беше в сръбско-българската война; така беше и в балканската война (1912—1913 г.). Обаче през първата европейска война (1915—1918 г.) се постави вече от някои граждани въпрос за отговорността на държавата за щети, нанесени на имоти поради действия, свързани с войната. Законодателството не е предвидило изрично този случай.

1. Щети, причинени от действия, заповядани от нашите военни власти. Тук отговорността на държавата трябва да се реши въз основа на общите начала за отговорността на държавата заради изпълнение разпореждания или заради действия на нейните органи. В законодателството няма никакъв специален текст за такива случаи. След войната 1918 г. въпросът биде отнесен пред съдилищата.

а) Юриспруденцията след известно колебание прие да се държи държавата отговорна за вреди, причинени на доставчици през войната от неправилни разпореждания на военни началници, обаче тя решително отказа да възприеме като начало, че държавата дължи обезщетение, когато отделни граждани са понесли аномални и то значителни щети върху свои имоти поради разпореждания на военната власт във връзка с воденето на войната. Счете се от Върх. касац. съд, че в случая тия разпореждания са висши и правителствени актове и понеже те не са подсъдни на съдилищата за отмяна, следва, че и не се дължи обезщетение по тях.

б) Това схващане е свършено неправилно. От обстоятелството, че поради изричното предписание на зак. админ. правосъдие висшият правителствен акт е излет от подсъдността на В. админ. съд и поради това не може да бъде отменен, не следва в никой случай, че общите съдилища, след като гражданинът се подчини на висшия правителствен акт и той бъде изпълнен, не могат да преценят гражданско-правните последици на този акт, и без да постановяват отмяната му, което ще е впрочем вече невъзможно поради изпълнението му, да присъдят вреди и загуби, ако има основание за това с оглед на принципите на общото право по отговорността на държавата. Не може да се твърди, че висшият пра-

вителствен акт е винаги редовно издаден, щом не е отменен; той не е отменен, защото по политически причини законодателят е иззел само подсъдността за отмяна, но не и останалите въпроси, свързани с този акт. Той може да съдържа нередовности и пак да се изпълни, толкова повече, че е висш правителствен акт.

в) В това отношение той прилича на административен акт, който поради пропусчане на срока не може вече да се обжалва за отмяна пред В. админ. съд, обаче нищо не пречи и по-късно да се повдигне по него въпрос за отговорност на държавата, ако има причинени щети, заради които да се следват вреди и загуби. Може да се прокара паралел в това отношение и с щети, причинени от актове на крайно нужно поведение: при тях може да има гражданска отговорност. При висшия правителствен акт не се поставя пред съда един въпрос по същество, напр., че се касае за *force majeure*, а само един въпрос за неподсъдност за отмяна. Висшият правителствен акт не е плод на някаква непреодолима сила, а на политически отношения, при които отмяната от съд не може да упражни никакво ефикасно действие.

г) Наистина при теорията, която обосновава отговорността на държавата върху идеята за вина и по-специално за вина на службата, мъчно ще може да се установи в конкретен случай отговорност за държавата поради вреди, причинени от висш правит. акт; но това е напълно възможно по теорията за изравняването и риска, която не търси да обосновава отговорността върху доказването на вината, а се ограничава да установи само каузалната връзка между щетата и дейността на държавната служба. Ето защо в представилите се случаи пред съдилищата да се иска обезщетение от държавата заради изпълнена военна заповед да се прокопаят окопи в едно лозе — и само в едно, заради една батарея — принципно не би могло да се отрече възможност за добиване обезщетение.

д) Всички разпореждания на военна власт, в които съдилищата не са видели висши правит. актове, ако и да са били актове, свързани с воденето на войната, са били приети, че могат да дадат основание за обезщетение, ако са причинили щети. Явно е, че не може да се приеме твърдението, че всички разпореждания около войната са *faits de guerre* и са необходими и поради това не може да има отговорност. Напротив, щом са необходими, всички ще им се подчинят, обаче за аномалните щети само за едно лице не може да няма отговорност на държавата, в полза на която са издадени тези разпореждания.

2. Щети, причинени от бойни действия. Тук вече не може да има оправдание за недопущането държавата да се държи отговорна с твърдението, че имало висши правит.

актове. Тук се касае главно за действия на неприятеля, чиито актове с оглед на нашето право не са в никой случай висши правителствени, а само материални действия: разрушения от стрелба на неприятелска артилерия; разрушения от въздушни нападения; разрушения и опожарявания от неприятелски войски.

а) Законът не е признал изрично принципа за отговорността поради риска на войната — поради разрушенията от военни действия. Така че в това отношение нито е отменено, нито пък изрично е потвърдено основното положение на общото право относно отговорността на държавата заради щетите, причинени на гражданите от функционирането на една обществена служба — от воденето на войната от държавата чрез нейната войска.

б) По досегашното наше законодателство не се признава следователно изрично едно право на пострадалия гражданин да получи едно съответно обезщетение заради понесените от него щети от воденето на войната. Законът предвижда само помощи и подпомагания на пострадалите, с оглед да се създаде за тях възможност да предприемат, и със свои средства, възстановяването на пострадалите си имоти, като държавата слага условие, това така подпомагано от нея възстановяване да става по един одобрен от нея общ план за възстановяване, изработен с оглед на общия интерес.

Така че у нас въпросът не е поставен в законодателството толкова на базата на обезщетяване лично на пострадалите и на отговорността на държавата за тия щети, колкото на базата на възстановяването, предприето с помощта на държавата в името на интереса на общността. Държавата следователно подпомага не толкова с оглед на действителните нужди, които лично изпитва всеки от пострадалите, а само доколкото едно възстановяване е считано от нея, че се налага в името на общия интерес. Само като последствие от това начало се явява, гдето и интересът на частното лице бива в много случаи задоволяван.

в) Най-първо държавата подпомага пострадалите, за да си възстановят някои най-необходими мебели и дрехи, нужни за възстановяване на семейното огнище; това подпомагане се извършва главно непосредствено след разрушението на жилищата, и то в натура и в улеснения по снабдяването, по-рядко в пари. Но не се вземат под внимание разрушенията или разграбванията на разни луксозни, редки предмети или несвързани с основни нужди на семейното огнище.

г) На второ място идва възстановяването на недвижимостта. Така погледнато, не се поставя в задължение на държавата да спомогне за възстановяването на всеки разрушен от войната недвижим имот: подпомагането следва да става само за ония имоти, които държавната власт счете, че са не-

обходими с оглед интересите на цялото общество. Такъв е случаят с най-необходимите жилищни помещения, с най-необходимите занаятчийски работилници; такъв е случаят с разни болници, училища и други обществени сгради.

Значи, не се касае лично всеки пострадал гражданин да бъде възвърнат и възстановен с помощта на държавата в своето по-раншно положение, преди разрушението от войната, но да се обезпечи с помощта на държавата бъдещето на народа с оглед и на необходимите подобрения, установени съобразно един общ план за благоустройство и хигиена. Едно пълно възстановяване за всички разрушения и загуби е невъзможно — не е по силите на държавната хазна. При това колкото се касае за луксозните предмети и имоти, до неща не необходими за възстановяване на семейното огнище или за подемането на работата и предприятията — държавата не може да носи риска за тия предмети, нито да се счете, че е поемала отговорност да пази украшенията, скъпите колекции и фантазиите на всички граждани. Колкото се касае за възстановяването на индустриалните предприятия, там, с оглед не вече на желанието, а на финансовите възможности на държавата, се поставя по-скоро въпрос не за отпускане на помощ, а за улеснение в заеми.

д) Ред законодателни текстове у нас са подложили на уреждане тази материя, но всички те са имали изходно начало, че се касае не за пълно обезщетяване, а за подпомагане на пострадалите. Във връзка с възстановяването на столица София поради разрушенията от въздушните нападения, чл. 1 зак. изм. зак. общ. бедствия, от 19 юни 1941 г., отъждествява щетите от въздушни нападения на щети от обществени бедствия и постановява, че се създава за пострадалите задължително подпомагане. Но това все пак остава само подпомагане, с което само се ограничават до известна степен последствията от материалните щети. В последствие издадените законодателни текстове по възстановяването на разрушенията в София след големите бомбардировки през 1944 г. потвърждават това начало, възприето и по-рано: че се касае за подпомагания, главно в парични помощи, лесни кредитирания и облекчение за добиване материали за строене. За целта се създаде една особена Дирекция за възстановяването на София, която, като отпуска помощите, следи те да бъдат употребени за възстановявания, каквито държавата счита, че отговарят на общия интерес и на нововъзникналите нужди за сградоустройство, градоустройство и благоустройство.

Поради недостатъчността на кредитите, задължителни подпомагания в пари, като право, се създават само за в полза на притежателите на по-малки жилищни помещения. Основните текстове в тая материя остават: наредбата-закон за

учредяване Дирекция за възстановяване и изграждане на столицата от 19 февруари 1945 г.; законът за подпомагане и финансиране на възстановяването на столицата от 18 юли 1946 г.; законът за разсрочка на задълженията на лица, пострадали от въздушни нападения, от 31 януари 1946 г.; наредбата-закон за възстановяване разрушените от въздушни нападения държавни и обществени сгради в чертите на София от 19 юни 1945 г.

е) Въпросът за признаване правото на пълно обезщетение на пострадалите от неприятелските нападения стопани засега е изоставен поради невъзможността на държавната хазна да поеме такъв огромен разход. По същия начин е разрешен и въпросът в Франция, която, макар и победителка във войната, счита, в различие от миналата война, когато биде възприет принципът на пълното обезщетение, че разходите тоя път са толкова големи, че френската хазна не е в състояние да ги покрие.

Глава четвърта

Бойни награди, поощрения, възнаграждения и доволствия

Една стара практика е установена във всички държави — и демократически и монархически — да се създават ред привилегировани положения за чиновете на войската и преди всичко за бойците. Това се обяснява с обстоятелството, че военната служба, свързана с толкова рискове и тежки занимания, трябва да бъде направена по-привлекателна и по-лесно поносима. Това се постига с ред мерки, по-главните от които засягат облекчение материалното положение на тия военнослужащи.

§ 1. Материални поощрения

1. Заплатите на военните чиновци, както на офицерите, така и на подофицерите, са сравнително по-високи от тия на другите чиновници. Към тях се предвиждат допълнителни плащания при излизане на лагер; при навършване 25-годишна безукоризнена служба. При уволнение се дава специално обезщетение; допълнения към пенсията. В случай на смърт на бойното поле се прави повишение в по-горен чин за бойно отличие, което води до увеличение на пенсията.

2. Освен това на офицерите и подофицерите се дава също така освен заплатата и безплатна храна (или „порцион“ в пари); допълнителни дажби; безплатно облекло; намаление с 75% при пътуване по б. д. ж.

Съкратени са формалностите по отпускане военнопенсията във време на война (изм. на зак. от 23 април 1945 г.).

5. Материалните облаги се отнасят в повечето случаи само до офицерите и подофицерите, защото те служат по лично съгласие и получават заплата; необходимо е, значи, да се задържат с такива материални привилегии. Войниците отбиват военната си повинност и поради това въпросът за привличането и задържането им на служба не се поставя по същия начин. За тях наистина също се създават някои изгоди, за да се направи службата по-приятна, но тия изгоди са в повечето случаи от нематериално естество.

Войниците не получават заплата, защото не са чиновници, професионални служители, а тегабари. Обаче им се дава едно „жалване“, по-скромно парично доволствие за дребни нужди. Времето, прекарано на редовна военна служба, не се брои за пенсия, нито за повишение, обаче служебното място, което войникът е заемал преди постъпване в казармата на редовна служба, му се запазва, макар че не получава заплата от учреждението. Той се счита в безплатен служебен отпусък. (Чл. 255 зак. в. сили)

§ 2. Нематериални изгоди

1. Наградите, отличията и поощренията играят много важна роля във военната служба. Тъй като във военната служба особено значение се отдава на подвига, то се явява необходимо, щото всяка особена проява на храброст, на търпение, на лишение, на безукоризнена преданост да бъде подчертавана с награди и отличия. Тия награди и отличия са обикновено от нематериално естество: ордени, други декорации, повишение в по-горен чин за бойно отличие. Обаче понякога самите тия отличия са придружени с известни материални привилегии (напр. за наградените с кръст за храброст нар.-зак. 23 май 1945 г.) или с някои допълнителни парични доволствия.

Наградите и отличията във войската ползват не само офицерите и подофицерите, но и всички военни лица.

2. Освен тия награди за особени отличия, съществуват във войската и така наричаните „дисциплинарни похвали и награди“. Това са по-малки изгоди главно от нематериално естество, които се извъляват от военното началство на военнослужащите за поощрение във всекидневното изпълнение на служебния им дълг.

Изказват се похвали и се дават такива награди, когато военнослужащите имат особено полезни за службата прояви, които ги изтъкват като първенци измежду равните им: изказва се лична благодарност от началника или благодарност

пред строя; дава се допълнителен отпуск или някой ценен подарък (напр. часовник или знак за „отлична стрелба“); парично възнаграждение.

Тия дисциплинарни похвали и награди са тъкмо обратното на дисциплинарните наказания и представляват в обратна посока подобна градация. Те обаче не бива да се смесват с наградите и отличията за проявен подвиг или особени заслуги в службата (вж. по-горе). Уреждането на тия дисциплинарни похвали и награди е предвидено в дисциплинарния правилник на българската войска (чл. 153 сл.), докато другите отличия и награди се раздават съобразно със специалните закони, които уреждат учредяването на разните ордени, декорации и отличия.

3. Накрай трябва да се отбележи още една редица от изгоди, създадени за военнослужащите: на свършилите Военното училище офицери се признава, ако постъпят по-късно на гражданска служба, висше образование; а на подофицерите — завършено прогимназиално образование, ако нямат такова. При уволнение на офицери и подофицери от военна служба признава им се, ако постъпят на гражданска служба, при класирането за повишение, всичкото време, прекарано на военна служба. Дава се право на военнослужащи при известни условия да следват във висши учебни заведения, без да напуснат службата.

АЗБУЧНИК

- А**
- Административни актове 19; 110; 115; 119; 169.
Административни мерки (ограничителни) 158
Антифашистки 84
Аполитичност на войската 84
- Б**
- Безсрочен отпуск 68
Бойни действия 8; 31
Бойци 63
Бунт 88
Бюджети (военни) 139
- В**
- Висш правит. акт 114; 168
Власти (войската като отделна) 21; 92
Военна дисциплина 73 сл.
Военна иерархия 74
Военен данък 50
Военен министър 25; 30; 32 сл.; 52; 82
Военен съвет 52
Военнизиращи (милитаризирани) лица 68
Военна администрация 5; 149
Военна власт 22
Военна мобилизация 105 сл.
Военна наука 4
Военни действия 8
Военни задължения 51
Военни лица 56 сл.
Военни сили 15; 36; 144
Военни съдилища 93; 102 сл.
Военни учреждения 52
Военни чиновове 19
Военни чиновници 19; 68
Военно време 105 сл.; 110
Военновременно стопанство 118
Военно-дисциплинарно право 5
Военно изкуство 4
Военно-инвалидна пенсия 163
Военно-наказателно право 5; 7
Военно-политическо възпитание 155
Военно положение 30; 95; 96 сл.
Война 7 сл.; 110 сл.
Войник 39; 63
Войнишки чиновове 63
Войска 7; 12 сл.
Войскари 16
- Войскове стопанисвания 143
Вредни влияния 156
Войскове сметни палати 148
Време на война 99
Временно военно обучение 106
Временна трудова повинност 53
Всеобща задължителна служба 9
Въздушни войски 52
Външен враг 85
Външна политика 85 сл.
Въоръжен народ 9; 16; 21
Въоръжени сили 58
Въоръжени хора 15
Върх. админ. съд 20; 114
Върх. стоп. съвет 130; 132
Вътрешен враг 85; 87
Вътрешна опасност 159
Вътрешни актове 20; 86
- Г**
- Гарнизонна служба 95
Главно командване 29
Главнокомандуващ 29; 33; 82
Гражданска власт 92
Гражданска война 88
Гражданска мобилизация 120; 125; 129 сл.
Гранична войска 55
- Д**
- Данъци 140
Действителна служба 70
Действаща армия 10; 31
Демобилизация 110
Демократически 84
Демократически държави 25
Дивизионна област 42
Дисциплина (военна) 73; 81
Дисциплинарен правилник 76
Дисциплинарни наказания 82
Д. к. в. 62
Длъжности (във войската) 65
Доброволческа войска 16; 36
Доставки (военни) 149
Дух 152
Духовна мобилизация 153
Държавни служители 19
- Е**
- Единение (между войска и народ) 89
Единолично командване 28

Ж

Жени във войската 45

З

Задължителна служба 9; 10
Заеми (военни) 141
Заместване (в службата) 49
Заплати 172
Заповед 77
Запас 68; 70 сл.
Земни войски 52

И

Иерархическа власт 75
Иерархия 74
Изборни права (на военните) 64; 91
Извънредни мерки 105; 159
Издържка (по военни причини) 108;
164 сл.
Исключвания (от военна служба) 45
Източна Румелия 35
Имоти (войскови) 143
Интендантска наука 4
Интендантска служба 5; 148 сл.
Инвалидност 162
История (на войската) 35

К

Кандидати за войници 70
Кандидати за набор 69
Караулна служба 95
Квартирна повинност 10
Клетва 58 сл.
Кмет 42
Командир 28; 52; 82
Командуване на войската 24 сл.; 27 сл.;
52
Командуващ 82
Комисии (реквизиционна) 127
Конскрипция 10
Конституция 112
Контрол (на войската) 25
Контролна наборна комисия 43 сл.

Л

Липса (на качество за служене) 47
Лица (военни) 56

М

Материални щети (от войната) 161
Междудържавно право 6; 7
Милитаризирани лица 68; 121
Милиция 12 сл.; 16 сл.; 94
Министерски съвет 23; 24; 26; 31; 33;
113; 167
Министър 33
Мирно време 99; 130
Мобилизация (военна) 105 сл.

Мобилизация (гражданска) 120; 129 сл.
Мобилизация (стопанска) 133
Мобилизация (духовна) 153
Мобилизация (финансова) 138
Монархическа армия 84
Монархия 85
Морски войски 52

Н

Набори 36; 41
Наборна комисия 43
Награди 83; 172
Наемна войска 16; 84
Наказания (дисциплин.) 82
Народна войска 16
Народна милиция 13; 17; 55
Народна отбрана 14
Народно събрание 29; 112 сл.
Началник 78; 81
Началник на щаба 31; 52
Недостатъци (за служене) 47
Недостойни за служене 48
Неслуживши 71
Неспособни (за служене) 46; 47
Ньойски договор 36

О

Обещание 171
Облекчение за служене 48
Обсадно положение 96
Обществена служба 18; 22 сл.
Обявяване на военно положение 97
Обявяване на война 7; 32; 110 сл.
Обща мобилизация 109
Обществени имоти 145
Оплакване (право на) 82
Опълчение 37; 71
Органи на власт 19; 23
Органи на реквизицията 126
Освобождение (от служене) 46
Особени стопански мерки 135
Осъден войник 68
Отбрана 14
Отговорност на държавата 163; 168
Отечествен фронт 17
Откуп от военна служба 50; 54
Отлагане (да се служи) 49
Отсрочка на задължение 108
Отчетност във войската 147
Офицери 19; 60 сл.; 69
Офицери за полит. възпитание 90

П

Парижки договор 37
Партийна милиция 17
Пацифизъм 85
Пенсия (военно-инвалидна) 163
Повиквателно 38; 44
Повикване на врем. обучение 106;
108 сл.

Повинност (военна) 38 сл.
Повинуване 79; 81
Поделиция (на войската) 51
Под знамената 40; 56; 70
Подофицери 19; 63
Подчинение във войската 58; 77; 81
Политическа милиция 17
Политически права (на военните) 64; 91
Политическо възпитание (на войската)
83 сл.; 155
Полиция 12 сл.; 94; 103
Полково военно окръжие 42
Положение на война 111
Помощник-командири 9
Поощрения 172
Попълване на войската 41; 44 сл.
Попълване на стоп. предприятие 133
Постоянна войска 16; 19
Пострадали от войните 162
Похвали 83
Право на войната 6
Правосъдие 93
Правителство 90; 112
Препятствия за служене 48
Преторианска армия 84
Принуждение 83
Приравнени 65
Проверка на място 27
Професионална войска 16
Публично-правни тела 124

Р

Разполагане с войската 24; 31
Разпореждане с войската 24; 31; 85
Революция 84
Редовна трудова повинност 53
Редовна военна служба 70
Реквизиция 10; 93; 108; 118 сл.
Родове войски 51
Ръководство на войската 24 сл.; 31

С

Свободи (ограничение) 104; 156
Свободно усмотрение 21; 29; 117
Сигурност на държавата 122
Служебна дисциплина 74
Старши 78; 81
Старшинство 65

Стопанска мобилизация 133
Стопанство (военновременно) 118
Стратегия 4
Строеви офицери 62
Съдействие (от войската) 94; 100
Съподписване (за пом.-командир) 25;
31; 91

Т

Тактика 4
Тегобари 19; 63
Тегоби 38; 149
Териториален принцип 42
Технически офицери 62
Тотална война 10 сл.
Трудова повинност 37; 54
Трудови войски 53

У

Уволнение от военна служба 67
Ултиматум 9
Указ (за военно положение) 98
Употреба на оръжие 94
Управлението на войската 32
Уреждане на военни задължения 51; 69
Установеният ред във войската 92
Устройство на военните сили 51

Ф

Фашистки 84; 90
Финансова мобилизация 138

Ц

Цялостна (тотална) война 10

Ч

Частична мобилизация 109
Чест (да служиш) 40
Чинове 65
Чиновническа служба 41
Чиновници (офицери) 61
Чинопочитание 77

Щ

Щаб 31; 52
Щатове 51
Щети от войната 168

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
Предисловие към второто издание	3
Въведение	4

ДЯЛ ПЪРВИ

Война и войска

Глава първа

Войната по вътрешното право 7—12

§ 1. Обща характеристика на войната	7
§ 2. Войната в миналото	9
§ 3. Цялостната война	10

Глава втора

Правен характер на войската 12—17

§ 1. Предназначение на войската	12
§ 2. Войската като организирана въоръжена сила	15

Глава трета

Войската като обществена служба 18—23

§ 1. Елементи на обществената служба във войската	18
§ 2. Правно естество на актовете на войската	19
§ 3. Твърдението, че войската е отделна власт	21

Глава четвърта

Командуването на войската 24—34

§ 1. Разполагане (разпореждане) с войската	24
§ 2. Ръководство и контрол на войската	25
§ 3. Командуването	27
§ 4. Главното командване	29
§ 5. Управлението на войската	32

ДЯЛ ВТОРИ

Организация на българската войска

Глава първа

История на българската войска 35—37

§ 1. Учредяване на българската войска	35
§ 2. Организация на българската войска по Ньойския договор	36
§ 3. Организация на българската войска в предвечерието на свет. война	37
§ 4. Българската войска според Парижкия договор	37

Глава втора

Военната служба 37—44

§ 1. Военната служба като лична повинност	38
§ 2. Военната служба като изгода, право и привилегия	39
§ 3. Военната служба като чест	40
§ 4. Попълването на войската	41

Глава трета

Изключения от общата военна служба 45—51

§ 1. Изключения от военна служба	45
§ 2. Освобождаване от служене	46
§ 3. Препятствия за служене	48
§ 4. Недостойни да служат военна служба	48
§ 5. Облекчаване за служене	48
§ 6. Отлагане	49
§ 7. Заместване	50
§ 8. Военен данък	50
§ 9. Уреждането на военните задължения	51

Глава четвърта

Устройството на военните сили 51—55

§ 1. Поделения на българската войска	51
§ 2. Трудови войски	53
§ 3. Гранична войска	55

Глава пета

Военни лица 56—72

§ 1. Определение на понятието военни лица	56
§ 2. Статутът на военните лица	57
§ 3. Правно положение на чиновете, спадащи към военните лица	60
§ 4. Правно положение на военнослужащи, неспадащи към военните лица	66
§ 5. Уволнение от военна служба	67
§ 6. Носенето на военната служба от военните лица	69

ДЯЛ ТРЕТИ

Характерни особености на българската войска

Глава първа

Военната дисциплина в мирно и във военно време . 73—83

§ 1. За служебната дисциплина изобщо	74
§ 2. Военната дисциплина като служебна дисциплина	76
§ 3. Съдържание на понятието военна дисциплина	78
§ 4. Провеждането на военната дисциплина	81

Глава втора

Политическото възпитание на войската 83—92

§ 1. Военна дисциплина и политическо възпитание	84
§ 2. Войската и външната политика на държавата	85
§ 3. Действията на войската срещу вътрешни врагове	87
§ 4. Организация на политическото възпитание на войската	89
§ 5. Политическите и други права на военнослужащите	91

Глава трета

Стр.

Отношения между граждански и военни власти . . . 92—95

- § 1. Войската и правосъдието 93
- § 2. Войската и другите ведомства 93
- § 3. Съдействие от войската на милицията и полицията 94

ДЯЛ ЧЕТВЪРТИ

Особени положения

Глава първа

Военно положение 96—105

- § 1. Определение 96
- § 2. Обявяването на военно положение 97
- § 3. Условия за обявяване на военно положение 98
- § 4. Последствия от обявяване на военно положение 101

Глава втора

Военна мобилизация 105—110

- § 1. Определение 105
- § 2. Правни последствия от военната мобилизация 107
- § 3. Повикване на временно обучение 108

Глава трета

Обявяване на война 110—117

- § 1. Определение на войната по вътрешното (администр.) право 110
- § 2. Начин за обявяване на война 111
- § 3. Правни въпроси, свързани с обявяването на война 115

ДЯЛ ПЕТИ

Военновременно стопанство

Глава първа

Реквизиция 118—129

- § 1. Определение 118
- § 2. Условия и тежести на реквизицията 121
- § 3. Обем на реквизицията 124
- § 4. Органи за реквизиране 126

Глава втора

Гражданска мобилизация 129—137

- § 1. Определение 129
- § 2. Еволюцията на гражданската мобилизация в България 132
- § 3. Формална стопанска мобилизация 133
- § 4. Особени стопански мерки във връзка с гражданската мобилизация 135
- § 5. Субекти на гражданската мобилизация 136

Глава трета

Стр.

Финансова мобилизация 138—142

- § 1. Определение 138
- § 2. Влиянието на подготовката и воденето на войната върху бюджетите 139
- § 3. Данъците и подготовката на войната 140
- § 4. Военни заеми 141

Глава четвърта

Войскови стопанисвания 143—149

- § 1. Войскови имоти 143
- § 2. Отчетността във войската 147
- § 3. Материално обзавеждане на войската 148

Глава пета

Войскови тегоби 149—151

ДЯЛ ШЕСТИ

Поддържане бойния дух на населението

Глава първа

Бойна и политическа подготовка на народа за войната . . . 153—156

- § 1. Духовна мобилизация 153
- § 2. Военно-политическото възпитание 155

Глава втора

Ограничение на вредни влияния върху духа на народа през войната 156—161

- § 1. Възможността за ограничаване на свободите 156
- § 2. Двата вида мерки 158

Глава трета

Ограничение на материалните щети, причинени от войната . 161—172

- § 1. Грижи за пострадалите от войните 162
- § 2. Издръжка поради военни причини (И. П.) 164
- § 3. Щети от войната 168

Глава четвърта

Бойни награди, поощрения, възнаграждения и доволствия . 172—174

- § 1. Материални поощрения 172
- § 2. Нематериални изгоди 173